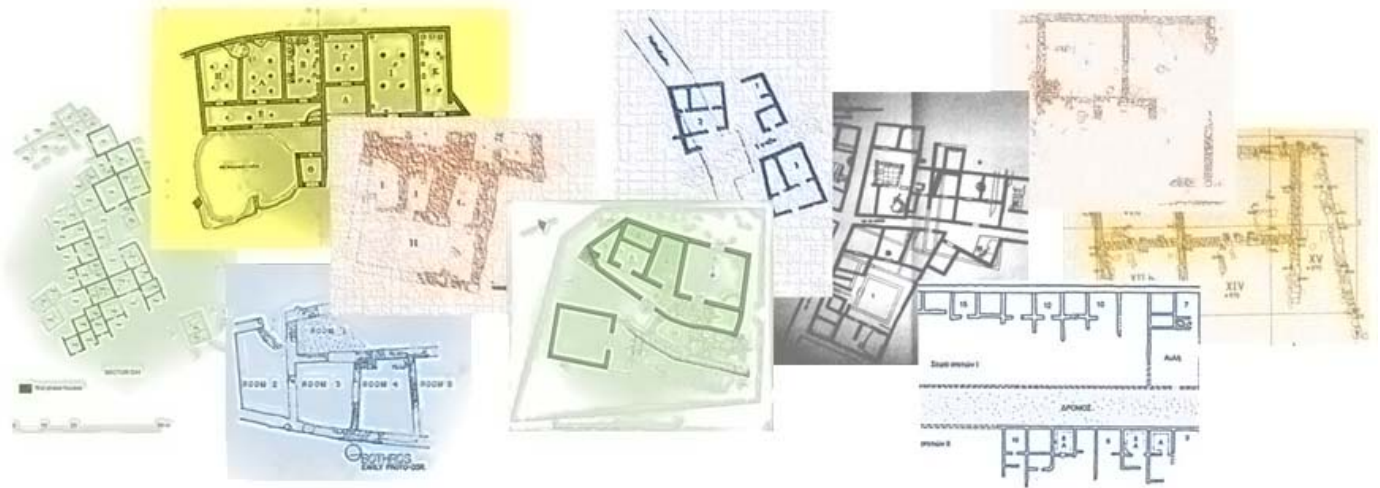

Ε. Λ. Χατζηνικολάου

Η Γένεση και η Εξέλιξη των Οικιών με «Παστάδα» και «Προστάδα»

Ύστερη Γεωμετρική και Αρχαϊκή Περίοδος

Πτυχιακή Εργασία

Επιβλέποντες: Αλέξανδρος Μαζαράκης Αινιάν

Ιωάννης Λώλος

Ακαδημαϊκό Έτος 2014-2015

Βόλος 2015

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	2
Εισαγωγή.....	3
Κεφάλαιο 1 ^ο : Οίκος και Οικιστική Οργάνωση κατά την Ύστερη Γεωμετρική και Αρχαϊκή Περίοδο.....	4
Κεφάλαιο 2 ^ο : Οικίες του τύπου με «παστάδα».....	9
Κεφάλαιο 3 ^ο : Οικίες του τύπου με «προστάδα».....	23
Κεφάλαιο 4 ^ο : Κλασικές οικίες με παστάδα και προστάδα, Μια σύγκριση με την αρχαϊκή περίοδο.....	31
Κεφάλαιο 5 ^ο : Ερμηνείες σχετικά με τη γένεση των οικιών με «παστάδα» και «προστάδα».....	35
Κατακλείδα.....	38
Κατάλογος οικιών με «παστάδα».....	39
Συνομογραφίες.....	60
Βιβλιογραφία.....	61
Πηγές Εικόνων.....	65
Εικόνες.....	66

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στον κύκλο των πτυχιακών εργασιών του ακαδημαϊκού έτους 2014-2015 στα πλαίσια του προπτυχιακού προγράμματος του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, με έδρα το Βόλο. Επιβλέποντες της εργασίας είναι ο Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας Αλέξανδρος Μαζαράκης Αινιάν και ο Επίκουρος Καθηγητής Ιωάννης Λώλος.

Η πραγματοποίηση της εργασίας αυτής δεν θα είχε καταστεί δυνατή χωρίς την αμέριστη βοήθεια και στήριξη από τους επιβλέποντες καθηγητές μου, με τους οποίους είχα μία αγαστή και ωφέλιμη συνεργασία. Επίσης, θερμές ευχαριστίες οφείλω στην Δρ. Αλεξάνδρα Αλεξανδρίδου, η οποία στήριξε ένθερμα την προσπάθειά μου, παρέχοντας μου την πολύτιμη βοήθειά της, όποτε και αν τη χρειαζόμουν. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Χριστίνα Πρασά (Προπτυχιακή Φοιτήτρια στο Τμήμα Γερμανικής Φιλολογίας ΑΠΘ) και τον συμφοιτητή μου Κωνσταντίνο Σδρόλια για τη συμβολή τους στη μετάφραση της γερμανικής βιβλιογραφίας.

Εισαγωγή

Η εργασία μου ως θέμα της έχει την μελέτη της γένεσης και της εξέλιξης των οικιών με παστάδα και προστάδα, από τα τέλη των Γεωμετρικών χρόνων έως την Κλασική περίοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας οι δύο αυτοί αρχιτεκτονικοί τύποι καθίστανται κυρίαρχοι.

Η εργασία χωρίζεται σε πέντε βασικά κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, δίνεται ο ορισμός του οίκου και παρουσιάζονται σύντομα οι εξελίξεις στην οργάνωση των οικισμών κατά τα τέλη των Γεωμετρικών χρόνων και κατά τη διάρκεια της Αρχαϊκής περιόδου. Στο δεύτερο και το τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται και περιγράφονται αναλυτικά, οι προκλασικές οικίες στις οποίες εντοπίζονται τα βασικά χαρακτηριστικά του αρχιτεκτονικού τύπου της παστάδας και της προστάδας. Επίσης, γίνεται προσπάθεια να ανιχνευθεί και να προσδιοριστεί η χρήση των χώρων σε κάθε ένα από τα εξεταζόμενα παραδείγματα.

Το θέμα του τέταρτου κεφαλαίου είναι η σύγκριση των πρώιμων αυτών οικιών με τις οικίες με παστάδα και προστάδα της κλασικής περιόδου, ώστε να μπορέσουμε να ανασυστήσουμε την πορεία αποκρυστάλλωσης των χαρακτηριστικών των δύο αρχιτεκτονικών τύπων. Το πέμπτο κεφάλαιο εστιάζει στη θεωρητική συζήτηση γύρω από την ερμηνεία της γένεσης των δύο αυτών τύπων, μέσω της παράθεσης διαφόρων αιτιών, που πιθανόν συνέβαλαν στην εμφάνισή τους. Στο τέλος, παρατίθεται ένας κατάλογος, ο οποίος περιλαμβάνει τις υπό μελέτη οικίες με «παστάδα» με σκοπό να παρουσιαστούν πιο συστηματοποιημένα όλες τις πληροφορίες που σχετίζονται με την περιγραφή της αρχιτεκτονικής τους.

Η επιλογή του θέματος δεν ήταν τυχαία, αλλά βασίστηκε τόσο στα προσωπικά μου ενδιαφέροντα όσο και στην επιθυμία μου να καταδείξω το πως η μελέτη της πρώιμης οικιστικής αρχιτεκτονικής παίζει κομβικό ρόλο στην προσπάθεια μας να κατανοήσουμε βαθύτερα την προκλασική κοινωνική οργάνωση.

Κεφάλαιο 1^ο

Οίκος και Οικιστική Οργάνωση κατά την Ύστερη Γεωμετρική και Αρχαϊκή Περίοδο.

Αν και το θέμα της εργασίας μου αφορά τη γένεση και εξέλιξη των οικιών με παστάδα (Ορλάνδος-Τραυλός 1986, 200-201) και προστάδα (Ορλάνδος-Τραυλός 1986, 223) κατά την Ύστερη Γεωμετρική και Αρχαϊκή εποχή, θεώρησα σκόπιμο, προτού προβώ στην τυπολογική ανάλυση των οικιών, να σκιαγραφήσω το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο στο οποίο αυτές εντάσσονται. Η εμφάνιση των δύο αυτών τύπων πρέπει να ιδωθεί σε συνάρτηση με τις εξελίξεις της εποχής τους.

Η οικία παρότι αποτελεί μία αρχιτεκτονική κατασκευή, δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται απλά ως ένα κτίσμα αλλά σαν μία ζωντανή κοινωνική μονάδα, εφόσον εντός της στεγάζεται η οικογένεια η οποία αποτελεί τον πυρήνα της κοινωνίας. Ήδη από την εποχή του Ομήρου και του Ησιόδου οι άνθρωποι είχαν αντιληφθεί την αναπόσπαστη σχέση μεταξύ της οικογένειας και της οικίας και για το λόγο αυτό εγκιβώτισαν τα δύο αυτά στοιχεία εντός της έννοιας του «οίκου». Μεταγενέστερα ο Αριστοτέλης (*Πολιτικά* 1259β.1-10, 1261α.30-β.6, 1279α.9-13, 1287α.16-20) θεώρησε τον «οίκο» ως το θεμέλιο λίθο του θεσμού της πόλεως (Westgate 2007, 229). Τα βασικά λοιπόν συστατικά του «οίκου» είναι η κατοικία και το νοικοκυριό (household), τα οποία βέβαια με το πέρασμα των αιώνων λαμβάνουν διαφορετική μορφή και χαρακτηριστικά.

Οι κυριότερες γραπτές πηγές σχετικά με τον «οίκο» και τη λειτουργία του, προέρχονται από την κλασική περίοδο, με αποτέλεσμα να μην γνωρίζουμε σχεδόν τίποτα για τη μορφή και το ρόλο του κατά τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους. Για το λόγο αυτό, γίνεται προσπάθεια μέσα από τη μελέτη των οικισμών των πρώιμων ιστορικών χρόνων, να προσδιοριστούν τα βασικά χαρακτηριστικά του «οίκου». Διότι μελετώντας τη χωρική οργάνωση των οικισμών μπορούμε να αντλήσουμε ποικίλα στοιχεία για τις κοινωνικές συνθήκες, καθώς ο χώρος αποτελεί ταυτόχρονα και το μέσο και το αποτέλεσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας (Lang 2007, 183). Άλλωστε οι οικισμοί και οι οικίες αποτελούν το βασικό κοινωνικό περιβάλλον δράσης των ανθρώπων. Η μελέτη των οικισμών προσφέρει την περιφερειακή οπτική ενώ οι οικίες

μια πιο εστιασμένη οπτική της κοινωνίας, της οικονομίας, της πολιτικής και της λατρείας (Lang 2007, 183).

Η μελέτη της οικιστικής αρχιτεκτονικής αποτέλεσε ήδη από πολύ νωρίς, προσφιλέθ θέμα στον κύκλο των ερευνητών, οι οποίοι βέβαια εστίαζαν κυρίως την προσοχή τους στην μελέτη των οικιών της κλασικής περιόδου. Παρόλα αυτά, αξιόλογος αριθμός μελετητών έστρεψε το ερευνητικό του ενδιαφέρον στους προκλασικούς χρόνους. Μελέτες σταθμοί, έχουν γραφτεί για με θέμα την οικιστική αρχιτεκτονική της Πρώιμης εποχής του Σιδήρου, όπως είναι οι μονογραφίες του Dregur και του Μαζαράκη Αινιάν (Dregur 1969, Mazarakis Ainian 1997). Επίσης σημαντική είναι και η συνθετική μελέτη του Fagerström (Fagerström 1988). Η μελέτη της οικιστικής αρχιτεκτονικής της Αρχαϊκής περιόδου, είναι πιο περιορισμένη για αρκετό καιρό δεν απασχολούσε ιδιαίτερα το ερευνητικό ενδιαφέρον. Μία από της σημαντικότερες μελέτες για τις αρχαϊκές οικίες είναι αυτή της Lang (Lang 1996). Επίσης, σημαντική ώθηση στη μελέτη της αρχαϊκής οικιστικής αρχιτεκτονικής έδωσαν οι ανασκαφές στους αρχαϊκούς οικισμούς της Παλαιάς Σμύρνης και της Βρουλιάς στη Ρόδο (Akurgal 1983, Kinch 1914).

Κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου, παρατηρούμε πως οι οικισμοί διαθέτουν μία σχετικά απλοϊκή οργάνωση, καθώς ήταν τοπικές κοινότητες αποτελούμενες από ολιγάριθμες οικογενειακές μονάδες (Lang 2007, 183). Την περίοδο αυτή οι πόλεις δεν έχουν ακόμη αναδυθεί. Οι οικισμοί λοιπόν αυτοί ήταν μικροί σε έκταση και δεν διέθεταν κάποιο πολιτικό κέντρο. Η κύρια εξουσιαστική δομή ήταν ο λεγόμενος «άρχοντας», ο οποίος όπως φαίνεται διοικούσε τον οικισμό (Fagerström 1988, 144-145, Lang 2007, 183). Επίσης, οι πρώιμοι αυτοί οικισμοί δεν χαρακτηρίζονταν από την συγκροτημένη πολεοδομική οργάνωση της κλασικής περιόδου. Στην πλειονότητα τους δεν διέθεταν σχηματισμένες οδούς, ούτε οικιστικά τετράγωνα (Βλ. Εικόνα 1, 2). Δύο ήταν οι βασικότεροι τύποι, οικιστικής οργάνωσης, οι οικισμοί με τις μεμονωμένες οικίες (π.χ. Εμποριό Χίου) (Fagerström 1988, 86-87, Lang 2007, 183) και αυτοί με τις συστάδες οικιών (π.χ. Ζαγορά Άνδρου) (Fagerström 1988, 61-62, Lang 2007, 183).

Όσον αφορά τις οικίες αυτές καθαυτές, κυριαρχούσαν οι καμπυλόγραμμες κατόψεις, με σχήματα όπως το αψιδωτό, το ελλειψοειδές και το ωοειδές (Βλ. Εικόνα 3). Πολυάριθμες όμως ήταν και οι οικίες ορθογωνίου σχήματος, οι οποίες χωρίζονταν σε «επιμήκεις» και «ευρυμέτωπες» (Dregur 19-22, Lang 2005, 14). Οι κατόψεις των οικιών ήταν απλές, διότι οι περισσότερες οικίες ήταν μονόχωρες ή δίχωρες, με τα

δωμάτια τους να διατάσσονται το ένα δίπλα στο άλλο (Lang 2005, 14). Η πρόσβαση εντός του σπιτιού, γινόταν μέσω μίας εισόδου, επομένως τα δωμάτια δεν είχαν αυτόνομη πρόσβαση. Επιπροσθέτως, έχει εντοπιστεί και μία πολύ ενδιαφέρουσα παραλλαγή, του οικιστικού τύπου με μεμονωμένες οικίες. Οι οικισμοί αυτοί ονομάζονται συμβατικά «σύνθετοι» και αποτελούνταν από ενώσεις κτισμάτων, τα οποία περικλείονταν από τοιχία όπως για παράδειγμα ο Υστερογεωμετρικός Ωρωπός (Mazarakis Ainian 1997, 100-101, Lang 2007, 183).

Κατά τα τέλη όμως του ύστερου 8^{ου} αιώνα π.Χ. και των αρχών του 7^{ου} αιώνα π.Χ. συντελούνται αλλαγές, οι οποίες επηρεάζουν και μετασχηματίζουν τη μορφή των μέχρι τότε οικισμών. Πιθανές αιτίες των αλλαγών θα μπορούσαν να είναι, η διαφοροποίηση του οικογενειακού μοντέλου και του μοντέλου του γάμου, ο συνοικισμός (π.χ. Αθήνα, Ερέτρια, Κόρινθος), η σταδιακή ανάπτυξη των πόλεων και ο αποικισμός (Lang 2007, 183). Οι οικισμοί σταδιακά αύξησαν το μέγεθος τους και η δόμησή τους έγινε πιο πυκνή. Τα νεκροταφεία, τα οποία μέχρι τότε βρίσκονταν εντός του οικισμού, μετακινήθηκαν εκτός των διευρυμένων οικιστικών ορίων. Επίσης, από τον 7^ο αιώνα π.Χ., οι οικισμοί φαίνεται πως αποκτούν έναν υποτυπώδη πολεοδομικό σχεδιασμό (Lang 2007, 183-185). Πολλοί από τους οικισμούς και τις πόλεις υιοθετούν την ευθύγραμμη διάταξη των οικιών, εντός ενός συστήματος οδών (π.χ. Βρουλιά, Λιμένας Θάσου, Μίλητος) και πλέον χαρακτηρίζονται από τη συγκέντρωση των οικιών εντός ενός οριοθετημένου χώρου (Βλ. Εικόνα 4). Βέβαια, ο οικιστικός χώρος τώρα, εκτός από τις οικίες περιλαμβάνει και άλλου είδους οικοδομήματα, όπως δημόσια κτίρια και εργαστήρια (Lang 2007, 190). Βέβαια δεν πρέπει να λησμονήσουμε και τις σημαντικές πολιτικές εξελίξεις κατά την αρχαϊκή εποχή, οι οποίες περιελάμβαναν το σχηματισμό νέων πολιτικών θεσμών, την καταγραφή νόμων και τον ταξικό διαχωρισμό των πολιτών, ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση. Αναπόφευκτα λοιπόν, οι οικισμοί και η αρχιτεκτονική δεν θα μπορούσαν να μείνουν ανέπαφοι από το κύμα των αλλαγών (Lang 2007, 185).

Εμφανής είναι και η διαφοροποίηση στη μορφή και τη διάταξη των οικιών εντός των οικισμών. Ήδη από τα τέλη του 8^{ου} αιώνα π.Χ. έλαβε χώρα μία συστηματική αντικατάσταση των αψιδωτών και των ελλειψοειδών οικιών, με αποτέλεσμα οι ορθογώνιοι τύποι να κυριαρχήσουν. Τα αψιδωτά κτίσματα επιβίωσαν κατά τους αρχαϊκούς χρόνους σε ορισμένες περιοχές, κυρίως όμως ως ναϊκά οικοδομήματα (Lang 2005, 17). Επίσης, υπήρχαν και τύποι οικιών, οι οποίοι σταδιακά εγκαταλείφθηκαν και

εξαφανίστηκαν, όπως για παράδειγμα οι «ευρυμέτωπες οικίες» (Lang 2005, 14). Όσον αφορά τις κατόψεις των οικιών, συνέχισαν να υπάρχουν μονόχωρες και δίχωρες οικίες. Βέβαια, έκαναν την εμφάνισή τους και οικίες με περισσότερα από δύο δωμάτια. Τα δωμάτια, όπως και κατά την προηγούμενη περίοδο, διατασσόταν το ένα δίπλα στο άλλο ή το ένα πίσω από το άλλο και η πρόσβαση στην οικία γινόταν μέσω μιας κεντρικής εισόδου. Επομένως, για να φτάσει κάποιος στο τελευταίο δωμάτιο του σπιτιού, χρειαζόταν να διασχίσει τα υπόλοιπα (Lang 2005, 17).

Όμως, στα τέλη του 8^{ου} αιώνα π.Χ. συντελέστηκε μία ακόμη θεμελιώδης αλλαγή στη διάταξη των δωματίων ορισμένων οικιών, διότι φαίνεται πως την περίοδο αυτή αναδύονται δύο νέοι τύποι ορθογώνιας οικίας (Βλ. Εικ.14 και 15). Σε ορισμένες οικίες, τα δωμάτια διατάσσονταν παρατακτικά και διέθεταν ανεξάρτητη πρόσβαση, διότι μπροστά τους ανοιγόταν είτε κάποιος διάδρομος είτε κάποια αυλή (Lang 2007, 189). Ο διάδρομος και ο προθάλαμος αποτελούν ένα «ουδέτερο» μεταβατικό χώρο, ο οποίος πέραν του ότι προσέφερε ανεξάρτητη πρόσβαση σε κάθε δωμάτιο, αποτελούσε και ένα μέσο εντονότερου ελέγχου της κυκλοφορίας εντός και εκτός σπιτιού. Πλέον, γίνονται διακριτά τα όρια της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας (Lang 2007, 189). Αυτή η εξέλιξη ίσως και να συνδέεται με τη γενικότερη τάση διαχωρισμού των ιδιωτικών από τους δημόσιους χώρους και την ανάδυση νέων αρχιτεκτονικών τύπων, όπως οι ναοί και τα κτίρια πολιτικού χαρακτήρα (Lang 2005, 18).

Συνοψίζοντας, παρατηρήσαμε πως το πέρασμα από την Υστερογεωμετρική στην Αρχαϊκή περίοδο, αποτελεί ένα κομβικό σημείο καθώς τότε συντελούνται σημαντικές αλλαγές, που επηρεάζουν και μετασχηματίζουν σημαντικά όλους τους τομείς της ζωής των ανθρώπων. Φαίνεται πως στα τέλη του 8^{ου} αιώνα π.Χ. και εξής, οι διάφορες κοινότητες στρέφονται προς μία πιο πολύπλοκη οργάνωση, είτε αυτή είναι χωρική, είτε πολιτική, είτε κοινωνική (Lang 2007, 192). Μέσω της ανάπτυξης της πόλης, οι άνθρωποι υιοθέτησαν νέους οικιστικούς τύπους και μοτίβα, πιο συγκροτημένα αλλά και περισσότερα περίπλοκα. Την ίδια πορεία προς την πολυπλοκότητα ακολουθούν και οι οικίες, οι οποίες αποκτούν περισσότερους εσωτερικούς χώρους και ορισμένες από αυτές διαθέτουν «μεταβατικούς» χώρους για την πρόσβαση στα δωμάτια. Αυτή η εξέλιξη μοιάζει να μεταβάλλει την ποικιλία αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού χώρου, του εντός και του εκτός (Lang 2007, 193). Όλες λοιπόν οι παραπάνω παρατηρήσεις αναδεικνύουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, τη

διαλεκτική σχέση μεταξύ της κοινωνικής δομής και της χωρικής και κτιριακής οργάνωσης.

Κεφάλαιο 2^ο

Οικίες του τύπου με «παστάδα»

Στο κεφάλαιο αυτό, θα προσπαθήσουμε να μελετήσουμε την αρχιτεκτονική μορφή των επιλεγθέντων οικοδομημάτων, ώστε να σκιαγραφήσουμε την εξέλιξή τους. Θα αναλύσουμε τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά κάθε χώρου ξεχωριστά και βασικός σκοπός μας, είναι να προβούμε σε μία συγκριτική μελέτη των χώρων, ώστε να ελέγξουμε εάν τα οικοδομήματα ακολουθούν μία παρόμοια πορεία εξέλιξης ή εάν η μορφολογική τους εξέλιξη διαφέρει σε σημαντικό βαθμό. Επίσης, θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε και τη χρήση των χώρων, βάσει της μορφής τους αλλά και των ευρημάτων που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό τους.

Προτού όμως περάσουμε στην αρχιτεκτονική ανάλυση των χώρων, θα πρέπει να προηγηθεί μία χρονολογική κατάταξη των οικιών και να συζητηθούν τυχόν προβληματικές σχετικά με τη χρονολόγησή τους. Τα δύο πρωιμότερα παραδείγματα οικοδομημάτων που ανήκουν στον τύπο με παστάδα, εντοπίστηκαν το ένα στον Θορικό (Βλ. Εικόνα 5) και το δεύτερο στην Ελευσίνα (Βλ. Εικόνα 6) και χρονολογούνται στα τέλη της Γεωμετρικής περιόδου. Το οικοδόμημα στο Θορικό τοποθετείται από τους ανασκαφείς του, βάσει της κεραμικής, που εντοπίστηκε στο εσωτερικό του, εντός της Υπογεωμετρικής περιόδου και συγκεκριμένα περί το 700 π.Χ. (Servais 1967, 15, Fagerström 1988, 53).

Όσον αφορά την χρονολόγηση της «Ιεράς Οικίας» στην Ελευσίνα, φαίνεται πως οικοδομήθηκε στα τέλη του 8^{ου} αιώνα π.Χ., καθώς τα πρωιμότερα αγγεία που βρέθηκαν εντός της, χρονολογούνται στον ύστερο 8^ο αιώνα π.Χ. και στις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. Ο Τραυλός λοιπόν λανθασμένα είχε υποθέσει ότι κτίστηκε στα μέσα του 8^{ου} αιώνα π.Χ. (Travlos 1983, 333). Επίσης, ο Τραυλός είχε αρχικά υποστηρίξει ότι οι ανακατασκευές της οικίας έγιναν την περίοδο ανέγερσης του πρώιμου αρχαϊκού ναϊκού οικοδομήματος πλησίον της, άποψη που στη συνέχεια αναίρεσε καθώς αποκαλύφθηκε ότι ο ναός θεμελιώθηκε εν μέρει πάνω στον περίβολο, με αποτέλεσμα να χρονολογηθεί εκ νέου στις αρχές του 6^{ου} αιώνα π.Χ. (Travlos 1998, 93, Μαζαράκης Αινιάν 1999, 55-56). Η εγκατάλειψη της οικίας φαίνεται πως επήλθε περίπου έναν αιώνα αργότερα καθώς η

υστερότερη κεραμική που εντοπίστηκε χρονολογείται στα τέλη του 7^{ου} αιώνα π.Χ. (Mazarakis Ainian 1997, 151).

Στη συνέχεια, με τα οικοδομήματα, που εντοπίστηκαν στην Κόρινθο (Βλ. Εικόνα 7) και στον Ονιθέ Γουδελιάνων (Βλ. Εικόνα 8), περνούμε στην Πρώιμη Αρχαϊκή περίοδο και συγκεκριμένα τον 7^ο αιώνα π.Χ. Το οικοδόμημα στην Κόρινθο διαθέτει τρεις διακριτές αρχιτεκτονικές φάσεις, οι οποίες χρονολογούνται από την Πρώιμη Πρωτοκορινθιακή έως και το δεύτερο μισό του 6^{ου} αιώνα π.Χ., οπότε και τοποθετείται η καταστροφή του οικοδομήματος. Εμείς όμως θα εστιάσουμε και θα μελετήσουμε μόνο την πρώτη φάση του οικοδομήματος, που χρονολογείται περίπου στο πρώτο μισό 7^{ου} αιώνα π.Χ. βάσει του στρώματος Πρωτοκορινθιακής κεραμικής έξω από τη Β πρόσοψη του και του βόθρου της Πρωτοκορινθιακής περιόδου, που βρέθηκε σε εγγύτητα με τη Ν πρόσοψή του (Williams II–Fisher 1971, 5). Δυστυχώς λόγω των πολλαπλών ανακατασκευών που δέχτηκε το οικοδόμημα, δεν σώζεται κεραμική από την πρώτη φάση του οικοδομήματος. Όσον αφορά τη χρονολόγηση του οικοδομήματος, που ήρθε στο φως στην περιοχή στον Ονιθέ, βάσει της συλλεχθείσας κεραμικής τοποθετείται στα τέλη του 7^{ου} αιώνα ή στις αρχές του 6^{ου} αιώνα (Πλάτων 1961, 228).

Τα τρία τελευταία παραδείγματα οικοδομημάτων, τα οποία φαίνεται πως ανήκουν στον αρχιτεκτονικό τύπο με παστάδα, χρονολογούνται εντός του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Τα δύο οικοδομήματα που βρέθηκαν στην Αίγινα (Βλ. Εικόνα 9), χρονολογούνται από τη Lang, βάσει των ευρημάτων, περί τον 6^ο αιώνα π.Χ. Επίσης, τοποθετεί την καταστροφή τους στα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ., μετά την ανέγερση του ναού του Απόλλωνα (Lang 1996, 164). Επίσης, και τα οικοδομήματα που εντοπίστηκαν σε δύο γειτονικές νησίδες στην περιοχή του Λιμένα της Θάσου (Βλ. Εικόνα 10) χρονολογούνται εντός του 6^{ου} αιώνα π.Χ., βάση της συλλεχθείσας κεραμικής (Grandjean 1988, 447-448, Grandjean - Salviat 2000, 100-101).

Όσον αφορά την χρονολόγηση του οικοδομήματος στον Ωρωπό (Βλ. Εικόνα 11), αρχικά η ανασκαφείας του Δραγώνα είχε υποστηρίξει βάσει της τοιχοποιίας και των ευρημάτων που βρέθηκαν στο εσωτερικό του, ότι η κατασκευή του μάλλον θα έπρεπε να τοποθετηθεί περίπου στις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. (Μαζαράκης Αινιάν 1996, 32). Όμως, η συστηματική μελέτη του οικοδομήματος οδήγησε στο συμπέρασμα ότι το κτίριο χρησιμοποιούνταν κατά το πρώτο μισό του 6^{ου} αιώνα ή ίσως λίγο υστερότερα (Mazarakis Ainian 2006-2007, 21).

Όλα τα παραπάνω οικοδομήματα, έχουν εντοπιστεί στον ελληνικό ηπειρωτικό (Θορικός, Ελευσίνα, Κόρινθος, Ωρωπός) και νησιωτικό χώρο (Αίγινα, Θάσος, Κρήτη). Παρατηρούμε λοιπόν πως, η χωρική επικράτεια υιοθέτησης του νέου οικιστικού τύπου είναι αρκετά διευρυμένη, με τα τέσσερα από τα επτά παραδείγματα να βρίσκονται σε περιοχές του κεντρικού ηπειρωτικού χώρου (Βλ. Εικόνα 12). Επίσης, η πλειονότητα των οικοδομημάτων εντοπίστηκαν εντός οικιστικού ιστού, όπως για παράδειγμα το οικοδόμημα στο λόφο Βελατούρι στο Θορικό, που πιθανόν αποτελεί μέρος εκτεταμένου οικιστικού συμπλέγματος (Fagerström 1988, 53). Τα υστερότερα παραδείγματα, παρατηρούμε πως βρίσκονται εντός οργανωμένων πλέον οικισμών, με πιο συγκροτημένο σχέδιο, όπως είναι τα οικοδομήματα στη Θάσο, τα οποία είχαν θεμελιωθεί εντός σαφώς ορισμένων οικιστικών νησίδων (Grandjean-Salviat 2000, 100-101). Μόνη εξαίρεση, αποτελεί η λεγόμενη «Ιερά Οικία» στην Ελευσίνα, που βρέθηκε έξω από το μετέπειτα τοιχισμένο τέμενος της θεάς Δήμητρας και συγκεκριμένα ΝΑ του Νότιου Πυλώνα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. (Mazarakis Ainian 1997, 150, Μαζαράκης Αινιάν 1999, 44). Ο συγκεκριμένος χώρος, μάλιστα, χαρακτηρίζεται από λατρευτικά οικοδομήματα όπως για παράδειγμα μεγαροειδές οικοδόμημα με ταφή εντός του, ναϊκά οικοδομήματα των αρχών και του τέλους του 6^{ου} αιώνα π.Χ. και το πολύ υστερότερο μιθραίο των ρωμαϊκών χρόνων (Παπαγγελή 2002, 153).

Επίσης, η κατάσταση διατήρησης των υπό εξέταση οικοδομημάτων ποικίλει, με αποτέλεσμα, ορισμένα να διατηρούνται σε άρτιο βαθμό και άλλα να σώζουν μόνο λείψανα των θεμελίων τους. Συνεπώς, δεν ήταν δυνατόν να αποκτήσουμε μία συνολική εικόνα για τα υλικά και τον τρόπο δομής τους. Το μόνο σίγουρο είναι ότι τα θεμέλια των περισσότερων οικοδομημάτων ήταν κατασκευασμένα από λίθους, σε αντίθεση με την ανωδομή η οποία παρουσιάζει μία κάποια ποικιλομορφία. Η «Ιερά Οικία» στην Ελευσίνα η οποία διατηρεί τμήμα των τοίχων της, διαθέτει ανωδομή κατασκευασμένη από ωμές πλίνθους. Πλίνθινη ανωδομή, πιστεύεται ότι διέθετε και το οικοδόμημα στον Ωρωπό, αν και κανένα τμήμα των τοίχων δε σώζεται. Αντιθέτως, τα αρχαϊκά οικοδομήματα που εντοπίστηκαν στη Θάσο, διέθεταν ανωδομή κατασκευασμένη από γνευσίτη λίθο (Lang 1996, 252). Μάλιστα, σε ορισμένα από τα τμήματα των τοίχων έχει χρησιμοποιηθεί και μάρμαρο, με αποτέλεσμα σε ορισμένα σημεία η διαμόρφωση της ανωδομής να θυμίζει το ψευδοϊσόδομο σύστημα.

Η ανάλυση των χώρων θα ξεκινήσει από το εξωτερικό και θα καταλήξει στο εσωτερικό των οικοδομημάτων, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την πορεία ενός

επισκέπτη. Στην πρόσοψη λοιπόν, όλων των οικοδομημάτων σώζεται ο λεγόμενος διάδρομος, που ταυτίζεται με την «παστάδα» των κλασικών οικιών και σε ορισμένες περιπτώσεις μπροστά από αυτόν ένας ακόμη υπαίθριος χώρος, ο οποίος συνήθως ερμηνεύεται ως αυλή. Το πρόβλημα όμως έγκειται στο γεγονός, ότι σε ορισμένες περιπτώσεις που σώζεται ένας μόνο από τους δύο χώρους, δεν είναι σαφές εάν αυτός λειτουργούσε εν είδει διαδρόμου ή αυλής.

Στα οικοδομήματα που διαθέτουν και τους δύο αυτούς χώρους, ο πρώτος υπαίθριος χώρος που συχνά ταυτίζεται με αυλή, είναι συνήθως οριοθετημένος, χωρίς όμως να έχει καθορισμένο σχήμα. Αυτό πιθανόν συμβαίνει λόγω της αρκετά αποσπασματικής διατήρησής του, με αποτέλεσμα να είναι αδύνατο να υπολογίσουμε τις διαστάσεις του και να προβούμε στην αποκατάσταση της μορφής του.

Η αυλή της «Ιεράς Οικίας» στην Ελευσίνα έχει μακρόστενες διαστάσεις, καλύπτει ολόκληρη την πρόσοψη του οικοδομήματος, το σχήμα της είναι σχεδόν ορθογώνιο και στη νότια πλευρά της ορίζεται από τοίχο (Mazarakis Ainian 1997, 150). Το δάπεδο του χώρου είναι επενδεδυμένο με λίθινες πλάκες. Επίσης, στην «Οικία Α» στον Ονιθέ η αυλή έχει ακαθόριστο σχήμα, καλύπτει μόνο μέρος της πρόσοψης του οικοδομήματος, η Ν πλευρά της ορίζεται από το φυσικό βράχο, ο οποίος έχει λαξευτεί σχεδόν στη μορφή ορθής γωνίας ενώ η Β πλευρά της ως όριο της έχει ένα τοίχιο (Πλάτων 1961, 227-229). Ακόμη, στην «Οικία 2» στην Αίγινα μπροστά από τον επιμήκη χώρο, που επικοινωνεί με τα δωμάτια, έχουν εντοπιστεί σπαράγματα τοίχων, οι οποίοι φαίνεται πως ανήκουν σε υπαίθριο χώρο, πιθανόν ορθογώνιο, με εξαιρετικά στενό πλάτος, που δεν φαντάζει απίθανο να αποτελούσε ένα είδος αυλής (Krause 1977, 167-168, Lang 1996, 163).

Παρά τις όποιες μορφολογικές διαφορές, το μόνο κοινό στοιχείο μεταξύ των προαναφερθέντων υπαίθριων χώρων είναι η απουσία ευρημάτων. Φαίνεται πως στον χώρο δεν διενεργούνταν οικιακές ή άλλου είδους δραστηριότητες και συνεπώς αυτός χρησιμοποιούνταν απλά ως ένας μεταβατικός ουδέτερος χώρος προς το εσωτερικό του σπιτιού (Lang 2007, 189). Ο οριοθετημένος αυτός υπαίθριος χώρος, ίσως αποτελεί μία πρώτη προσπάθεια αποκοπής των εσωτερικών χώρων του οικοδομήματος από την εξωτερική δημόσια σφαίρα, όπως συμβαίνει κατά κανόνα στις οικίες με παστάδα της κλασικής περιόδου. Για το λόγο αυτό, ο χώρος ταυτίζεται από τους περισσότερους με αυλή.

Ο επόμενος χώρος που εντοπίζεται στο σύνολο των υπό μελέτη οικοδομημάτων είναι ο λεγόμενος διάδρομος. Ο χώρος αυτός έχει σαφώς καθορισμένο ορθογώνιο σχήμα, με μόνη εξαίρεση την «Ιερά Οικία» της Ελευσίνας, που αν και στην Α πλευρά είναι ορθογώνιος, η Δ πλευρά του καταλήγει να είναι τριγωνική, λόγω της σταδιακής μείωσης του πλάτους του. Το βασικό χαρακτηριστικό του είναι οι επιμήκεις αναλογίες του, λόγω του ότι καλύπτει ολόκληρη ή τμήμα της ευρυμέτωπης πρόσοψης των δωματίων του εκάστοτε οικοδομήματος. Η μορφή του λοιπόν ομοιάζει εξαιρετικά με αυτή ενός διαδρόμου. Η κατάσταση διατήρησης της ανωδομής των οικοδομημάτων δεν μας επιτρέπει να γνωρίζουμε με βεβαιότητα εάν ο επιμήκης αυτός χώρος ήταν υπαίθριος ή στεγασμένος. Στην «Οικία Α» στον Ονιθέ ο διάδρομος (Χώρος Ε) σώζει στο εσωτερικό του δύο βάσεις κίωνων και μία βάση πεσσού σε σειρά, στον κατά μήκος άξονα του χώρου. Είναι πολύ πιθανό λοιπόν ο διάδρομος να έφερε στέγαση και ως στηρίγματα της να είχε τους δύο κίονες και τον πεσσό. Επίσης, όσον αφορά την «Οικία Α-Δ» στον Ωρωπό, ο Μαζαράκης δεν αποκλείει το ενδεχόμενο ο διάδρομος να ήταν στεγασμένος με φθαρτά υλικά (π.χ. άχυρα ή καλάμια) (Μαζαράκης Αινιάν 1996, 30). Ακόμη, στο Β ήμισυ του διαδρόμου της «Ιεράς Οικίας» στην Ελευσίνα, πιθανόν σχηματιζόταν ένα είδος προθαλάμου, ο οποίος μάλιστα στηριζόταν από ξύλινους πασσάλους (Mazarakis Ainián 1997, 150 και υποσημείωση 1041, Μαζαράκης Αινιάν 1999, 55).

Σε ορισμένους από τους διαδρόμους σώζεται η είσοδος, η οποία βρισκόταν είτε στο κέντρο της πρόσοψης, όπως στην «Ιερά Οικία» είτε ήταν έκκεντρη, όπως στην «Οικία 2» στην Αίγινα. Ο διάδρομος της «Οικίας Α» στον Ονιθέ διέθετε τρεις εισόδους μία κεντρική και εκατέρωθεν της δύο ακόμη, ελάχιστα μικρότερες. Επίσης, όσον αφορά τα δάπεδα των διαδρόμων, τα περισσότερα δεν έφεραν ή δεν σώζουν κάποια επένδυση. Εξαίρεση αποτελεί ο διάδρομος της «Ιεράς Οικίας» στην Ελευσίνα, ο οποίος σώζει σε τμήμα της Α του πλευράς λίθινη πλακόστρωση και ο διάδρομος του οικοδομήματος στην Κόρινθο, ο οποίος ήταν επενδεδυμένος με άριστης ποιότητας λατύπη από πωρόλιθο, δίνοντας την εντύπωση τσιμεντοποιημένης επιφάνειας.

Σε αντίθεση με τον χώρο της αυλής, στο εσωτερικό ορισμένων διαδρόμων εντοπίστηκαν ευρήματα. Στο διάδρομο της «Ιεράς Οικίας» και ειδικά στη Β απόληξη του υποτιθέμενου προθαλάμου βρέθηκε αξιόλογος αριθμός αγγείων, ποικίλων σχημάτων και μεγεθών (Eijnde 2010, 178). Επίσης, στη ΒΑ γωνία του διαδρόμου της «Οικίας Α» στον Ονιθέ βρέθηκε πλακόστρωτος χώρος μικρός διαστάσεων, ο οποίος

περιβαλλόταν από χαμηλές λίθινες πλάκες. Εντός αυτού του χώρου εντοπίστηκαν τρία αγγεία. Στην Κόρινθο, αν και στη πρώτη αυτή φάση από το διάδρομο δεν σώζονται καθόλου ευρήματα, κατά την επόμενη φάση στη ΒΔ γωνία του εντοπίστηκε εστία, η οποία σύμφωνα με τους ανασκαφείς εξυπηρετούσε είτε οικιακούς σκοπούς είτε βιοτεχνικές δραστηριότητες. Εφόσον πιστοποιείται μία αξιόλογη δραστηριότητα στο εσωτερικό του διαδρόμου κατά τη δεύτερη φάση του οικοδομήματος, δεν φαντάζει απίθανο και κατά την πρώτη φάση οι ένοικοι να δραστηριοποιούνταν επίσης εντός του.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, επικρατεί ένας προβληματισμός σχετικά με το εάν σε ορισμένα από τα οικοδομήματα θα πρέπει ο επιμήκης χώρος μπροστά από τα δωμάτια να χαρακτηριστεί ως διάδρομος ή ως αυλή (Westgate 2015, 64). Για παράδειγμα, στην περίπτωση του οικοδομήματος της Κορίνθου, τα οικοδομήματα στη Νησίδα I και II στο Λιμένα και της «Οικίας 3» στην Αίγινα οι ανασκαφείς θεωρούν πως ο επιμήκης χώρος, που ανοίγει μπροστά από το σύνολο ή σε ένα τμήμα των δωματίων, λειτουργεί ως αυλή. Παρόλα αυτά δεν είναι απίθανο να αποτελεί διάδρομο, όπως συμβαίνει και στα υπόλοιπα οικοδομήματα και είτε να μην υπήρχε είτε να μην σώζεται σήμερα η αυλή. Κρίνοντας από μορφολογικής άποψης θα μπορούσε να αποτελεί διάδρομο, καθώς όπως είδαμε και στα οικοδομήματα με αυλή, αυτή δεν είχε σε κανένα από αυτά αυστηρά καθορισμένο σχήμα. Δυστυχώς η απουσία αναφοράς στο εάν εντοπίστηκαν ευρήματα στο εσωτερικό τους, καθιστά σχεδόν αδύνατη τη διάκριση μεταξύ αυλής και διαδρόμου.

Διάδρομος ή αυλή, η βασικότερη λειτουργία του μακρόστενου αυτού χώρου, ήταν να παρέχει πρόσβαση στα δωμάτια του οικοδομήματος, τα οποία άνοιγαν στο πίσω μέρος του κτίσματος. Συνεπώς, η είσοδος στα δωμάτια ήταν ελεγχόμενη, καθώς εάν κάποιος ήθελε να εισέλθει σε αυτά, έπρεπε αναγκαστικά να διασχίσει το μακρόστενο αυτό χώρο. Φαίνεται λοιπόν, ότι ο επιμήκης αυτός χώρος και η «παστάδα» των κλασικών χρόνων λειτουργούν βάσει της ίδιας λογικής, ως το σημείο μετάβασης και σύνδεσης της δημόσιας σφαίρας με την ιδιωτική. Επίσης, ενδιαφέρον είναι και το γεγονός, ότι ο διάδρομος συμβαίνει σε ορισμένες περιπτώσεις να φιλοξενεί κάποιες δραστηριότητες, κυρίως σχετιζόμενες με τις βασικές καθημερινές ανάγκες, πρακτική που συναντάται και στις κλασικές οικίες με παστάδα.

Εφόσον διασχίσαμε νοητά, σαν άλλοι επισκέπτες, τους μεταβατικούς χώρους των οικοδομημάτων, έφτασε η στιγμή να εισέλθουμε στον «πυρήνα» τους. Θα αναλύσουμε

λοιπόν την αρχιτεκτονική μορφή των δωματίων και στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε, βάσει και των ευρημάτων στο εσωτερικό τους, να εξακριβώσουμε τη χρήση τους.

Σε όλα τα οικοδομήματα, τα δωμάτια είναι τοποθετημένα παρατακτικά. Όσον αφορά το σχήμα τους, κυριαρχούν οι ορθογώνιες και οι τετράγωνες κατόψεις, αλλά εντοπίζονται και δωμάτια με ασαφές τραπεζοειδές σχήμα (π.χ. Ελευσίνα, Κόρινθος, Αίγινα, Λιμένας), όπως και ένα δωμάτιο με ένα ιδιαίτερο τριγωνικό σχήμα (Ελευσίνα). Επίσης, ο αριθμός των δωματίων ποικίλει, καθώς τα οικοδομήματα στην Αίγινα και στη Θάσο αποτελούνται από δύο δωμάτια ενώ αυτά στο Θορικό, και τον Ωρωπό διαθέτουν τρία δωμάτια. Στα οικοδομήματα της Ελευσίνας και της Κορίνθου ο αριθμός των δωματίων φτάνει τα τέσσερα ενώ εντύπωση προκαλεί, ο πολυπληθής αριθμός δωματίων της «Οικίας Α» στον Ονιθέ, ο οποίος φτάνει συνολικά τα έξι. Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί πως εμείς εστιάζουμε την προσοχή μας μόνο στο Δ μισό του οικοδομήματος, το οποίο μορφολογικά ακολουθεί τον τύπο με παστάδα και αποτελείται από τρία δωμάτια.

Στην πλειονότητά τους τα δωμάτια ήταν υπέργεια. Τα μόνα ημιυπόγεια δωμάτια που βρέθηκαν ήταν τα Δωμάτιο 4 και 5 στην Κόρινθο, τα οποία βέβαια κατά τη δεύτερη φάση του οικοδομήματος μετατράπηκαν όπως και τα υπόλοιπα σε υπέργεια. Ακόμη τα δωμάτια ήταν μονόχωρα, με μόνη εξαίρεση να αποτελεί το Δωμάτιο III-VI της «Ιεράς Οικίας» στην Ελευσίνα το οποίο είναι δίχωρο. Διαθέτει εγκάρσιο διαχωριστικό τοίχο, που όμως αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη του 7^{ου} αιώνα π.Χ.. Επίσης, τα δωμάτια των οικοδομημάτων δεν είχαν κανενός είδους επικοινωνία, με μόνη βέβαια εξαίρεση τα Δωμάτια Β και Γ της «Οικίας Α-Δ» στον Ωρωπό, καθώς έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι κατά την τελευταία φάση του οικοδομήματος στον μεταξύ τους τοίχο κατασκευάστηκε άνοιγμα, το οποίο επέτρεπε την ενδοεπικοινωνία τους (Μαζαράκης Αινιάν 1996, 30).

Αρκετά από τα δωμάτια διασώζουν την είσοδό τους, στοιχείο που συμβάλει σημαντικά στην κατανόηση του τρόπου χρήσης των δωματίων. Όλες οι σωζόμενες εισοδοί των δωματίων βρίσκονται σε επικοινωνία με το επιμήκη χώρο, που ανοίγει στην πρόσοψη των δωματίων. Το μόνο δωμάτιο που παραβαίνει τον κανόνα αυτό, είναι το Ανατολικό Δωμάτιο του οικοδομήματος στη Νησίδα Ι στο Λιμένα, του οποίου η είσοδος αντί να ανοίγει στο Ν τοίχο του δωματίου, όπως συμβαίνει και με την σωζόμενη είσοδο του Δυτικού Δωματίου, βρίσκεται στον όπισθεν Β τοίχο του δωματίου και έχει επικοινωνία με το δρόμο (Lang 1996, 252, Grandjean-Salviat 2000,

100). Επίσης, η θέση των σωζόμενων εισόδων ποικίλει, ακόμη και στο ίδιο το οικοδόμημα, καθώς ορισμένες ανοίγουν στο κέντρο του τοίχου, ενώ κάποιες άλλες είναι έκκεντρες.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, κανένα από τα οικοδομήματα δεν σώζει σε ικανοποιητικό βαθμό την ανωδομή του, με αποτέλεσμα να μην γνωρίζουμε με ακρίβεια τον τρόπο στέγασής τους. Όμως στο εσωτερικό ορισμένων δωματίων σώζονται τμήματα από τα στηρίγματα της στέγης, στοιχείο που βοηθά αρκετά την προσπάθεια αποκατάστασης του τρόπου στέγασης. Για παράδειγμα, στο κέντρο περίπου του Δωματίου G του οικοδομήματος στο Θορικό σώζεται στο δάπεδο αποτύπωμα φέροντος στοιχείου, πιθανόν ξύλινου στύλου, ο οποίος στήριζε τη στέγη. Περίπου στο κέντρο επίσης του Δωματίου I της «Ιεράς Οικίας» στην Ελευσίνα εντοπίστηκε λίθινη βάση, η οποία μάλλον ανήκε σε ξύλινο στύλο, ο οποίος αποτελούσε στήριγμα της στέγης. Επίσης, τα περισσότερα εσωτερικά στηρίγματα έχουν εντοπιστεί εντός των δωματίων στην «Οικία A» στον Ονιθέ, καθώς στο Δωμάτιο B και H βρέθηκαν τέσσερις βάσεις κίωνων ενώ στο Δωμάτιο A εντοπίστηκαν συνολικά έξι βάσεις, τοποθετημένες σε δύο σειρές των τριών.

Πέρα όμως από τα διάφορα φέροντα στοιχεία της στέγης, στο εσωτερικό ορισμένων δωματίων σώζονται επίσης και διάφορες λίθινες κατασκευές, όπως είναι για παράδειγμα τα έδρανα. Στο Δωμάτιο G στο Θορικό βρέθηκε κτιστό λίθινο θρανίο, το οποίο περιτρέχει τους δύο μακρούς και τον όπισθεν τοίχο του δωματίου. Επίσης, και το Δωμάτιο I της «Ιεράς Οικίας» στην Ελευσίνα διέθετε κτιστό λίθινο έδρανο, το οποίο εντοπίστηκε στη ΒΔ γωνία του δωματίου. Ακόμη, στα Δωμάτια H και A στον Ονιθέ, ο αλάξεντος φυσικός βράχος, που αποτελεί το κατώτερο τμήμα των τοίχων της Δ πλευράς, δημιουργεί μικρών διαστάσεων αποθέτες και υπερυψωμένα θρανία. Παρατηρείται λοιπόν, πως η χρήση εδράνων εντός των δωματίων δεν ήταν ιδιαίτερος διαδεδομένη πρακτική στα πρώιμα αυτά οικοδομήματα με παστάδα.

Εντός ορισμένων δωματίων επίσης, εντοπίστηκαν μικρών διαστάσεων χώροι οριοθετημένοι συχνά από λίθους, λίθινα τοιχάρια αλλά και άλλου είδους κτιστές λίθινες κατασκευές. Στη ΒΔ γωνία του Δωματίου I της «Ιεράς Οικίας» στην Ελευσίνα εντοπίστηκε ένας τοξωτός χώρος μικρών διαστάσεων, ο οποίος οριζόταν από λίθους. Κάτω από τον τοξωτό αυτό χώρο, ήρθε στο φως μία δεύτερη μικρή λίθινη κατασκευή ορθογωνίου σχήματος. Στο Δωμάτιο II, του ίδιου οικοδομήματος, εντοπίστηκε κυκλική κτιστή κατασκευή πλησίον της ΒΔ γωνίας, που λειτουργούσε πιθανόν εν είδη βόθρου

(Mazarakis Ainian 1997, 150, Μαζαράκης Αινιάν 1999, 53). Από το σημείο του βόθρου ξεκινούσε πήλινος αγωγός, καλυμμένος με πλάκες, συνέχιζε την πορεία κάτω από το κατώφλι της εισόδου, διέτρεχε το διάδρομο και την αυλή για να καταλήξει τελικά έξω από το οικοδόμημα. Ακόμη, πλησίον της εισόδου του Δωματίου 2 στην Κόρινθο, εντοπίστηκε καμπύλο τμήμα τοίχου, του οποίου η χρησιμότητα είναι άγνωστη, καθώς οι ανασκαφείς δεν το περιγράφουν με λεπτομέρεια. Εντός του Δωματίου Β της «Οικίας Α-Δ» στον Ωρωπό και συγκεκριμένα στη ΝΔ γωνία του βρέθηκε ένας ορθογώνιος χώρος μικρών διαστάσεων, ο οποίος ήταν επενδεδυμένος με λίθους μεγάλου μεγέθους και είτε αποτελούσε κάποιο θρανίο είτε λειτουργούσε εν είδει βάσης για την τοποθέτηση κάποιου αγγείου.

Τέλος, θα αναφερθούμε στα κινητά ευρήματα που εντοπίστηκαν εντός των δωματίων, ώστε να προσπαθήσουμε να αποσαφηνίσουμε, όπου είναι δυνατόν τη χρήση τους και τελικώς να καθορίσουμε το χαρακτήρα των υπό μελέτη οικοδομημάτων.

Στο οικοδόμημα του Θορικού τα ευρήματα δεν ήταν πλούσια, καθώς αυτό σώζεται σε αρκετά αποσπασματική κατάσταση. Από το Δωμάτιο Γ, που είναι και το καλύτερα διατηρημένο, προήλθε ένας αρκετά αξιόλογος αριθμός οστράκων, τα οποία ανήκαν σε επιτραπέζια αγγεία και κυρίως κύπελλα. Στο εσωτερικό του Δωματίου J, το οποίο σώζεται σε μικρό βαθμό, εντοπίστηκε μεγάλη ποσότητα ξυλάνθρακα και καμένων οστών ζώων, με μία μεγαλύτερη συγκέντρωση των ιχνών καύσης στη ΒΔ πλευρά του (Servais 1967, 10, 15, Fagerström 1988, 53). Κρίνοντας λοιπόν και από την αρχιτεκτονική του μορφή και από τα ευρήματα, φαίνεται ότι το οικοδόμημα αυτό να λειτουργούσε ως οικία. Μάλιστα το γεγονός ότι πιθανότατα αποτελεί μέρος ευρύτερου οικιστικού συνόλου, ενισχύει ακόμη περισσότερο το συμπέρασμα αυτό. Το Δωμάτιο J, στο οποίο εντοπίστηκαν εκτεταμένα ίχνη καύσης, δεν μοιάζει απίθανο να φιλοξενούσε δραστηριότητες σχετικές με την προετοιμασία και το ψήσιμο του φαγητού, ενώ το Δωμάτιο Γ, στο οποίο βρέθηκαν πολλά επιτραπέζια αγγεία, ίσως να ήταν ο χώρος που λάμβαναν χώρα τα γεύματα. Επίσης, η ύπαρξη εδράνου, περιμετρικά του δωματίου, αρκετά ευρύχωρου για να καθίσει κάποιος, ίσως και να αποτελεί μία πρώτη προσπάθεια οργάνωσης ενός πρώιμου ανδρώνα.

Ενδιαφέροντα ευρήματα έχει να παρουσιάσει και η «Οικία Α» στον Ονιθέ, από την οποία όπως προαναφέρθηκε, μελετάμε κυρίως το Δ μισό. Και τα τρία δωμάτια (Α, Β, Η) προσέφεραν πολυάριθμα θραύσματα κεραμικής ποικίλων σχημάτων, με τον κυριότερο όγκο οστράκων να βρίσκεται στη Δ πλευρά των δωματίων, πλησίον του

φυσικού βράχου (Πλάτων 1960, 300). Στο τμήμα του φυσικού βράχου, που χωρίζει το Δωμάτιο Η από το Α, εντοπίστηκε κοιλότητα, από το εσωτερικό της οποίας συλλέχθηκε ένας μεταλλικός λύχνος και ένας σιδερένιος κρίκος. Επίσης, στο Δωμάτιο Β εντοπίστηκε μεγάλος αριθμός πίων μεγάλου μεγέθους, οι οποίοι ήταν τοποθετημένοι σε σειρά κατά μήκος των τοίχων του δωματίου και με τους περισσότερους να βρίσκονται στην όπισθεν πλευρά του χώρου. Μπροστά από τους πίθους βρέθηκαν άλλα αγγεία μικρότερου μεγέθους. Τα περισσότερα από αυτά πατούσαν πάνω σε κυκλικές πήλινες βάσεις. Στα δωμάτια (Γ-Δ, Ι, Κ) του Α τμήματος της «Οικίας Α» εντοπίστηκαν παρόμοια ευρήματα με αυτά των Δωματίων Α, Β και Η, όπως αξιόλογος αριθμός οστράκων θραυσμάτων κεραμικής και ελάχιστα μεταλλικά αντικείμενα (Πλάτων 1961, 226).

Επομένως, ο ανασκαφέας δικαίως ονόμασε το οικοδόμημα «Οικία Α», διότι όπως όλα δείχνουν πρόκειται για κατοικία και μάλιστα αρκετά ευμεγέθη, για τα δεδομένα της εποχής. Δεν αποκλείεται το Δωμάτιο Β, που συγκεντρώνει τους πίθους να λειτουργούσε και εν είδει αποθήκης και τα υπόλοιπα δωμάτια της οικίας να τα χρησιμοποιήσουν για την εκπλήρωση των υπολοίπων καθημερινών οικιακών αναγκών, όπως άλλωστε προσδίδουν και τα ευρήματα, που εντοπίστηκαν εντός τους.

Όσον αφορά το οικοδόμημα της Κορίνθου, αν και δεν εντοπίστηκε κεραμική ούτε κάποιο άλλο αξιόλογο εύρημα στο εσωτερικό των δωματίων, οι ανασκαφείς του υποστηρίζουν πως αυτό λειτουργούσε ως οικία, κάτι που επιβεβαιώνεται και στις επόμενες οικοδομικές του φάσεις (Williams II–Fisher 1971, 7-9). Όπως είναι κατανοητό, η απουσία ευρημάτων δυσκολεύει σε μεγάλο βαθμό την αποσαφήνιση της χρήσης των χώρων. Η μόνη υπόθεση που διατύπωσαν οι ανασκαφείς, αφορά τα Δωμάτια 4 και 5, τα οποία λόγω του ότι είχαν κατασκευαστεί ως ημιυπόγειοι χώροι, τα ταύτισαν με αποθήκες και πιο συγκεκριμένα υποστήριξαν ότι ίσως και να λειτουργούσαν και ως κελάρια.

Εξαιρετικό επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ευρήματα, που ήρθαν στο φως στο εσωτερικό των δωματίων στην «Οικία Α-Δ» στον Ωρωπό. Στο εσωτερικό του Δωματίου Γ και συγκεκριμένα στη ΝΔ του γωνία, εντοπίστηκε στην αρχική του θέση ένας λουτήρας κατασκευασμένος από πηλό, ο οποίος ανήκε στην τελευταία φάση του οικοδομήματος. Επίσης, στη ΒΔ γωνία του δωματίου βρέθηκε εστία, η οποία πιθανόν είναι πρωιμότερη του λουτήρα και η κατασκευή της τοποθετείται στην πρώτη φάση του οικοδομήματος (Μαζαράκης Αιινιάν 1996, 31). Στο μέσον περίπου του δωματίου

εντοπίστηκε επίσης τμήμα ευμεγέθους λεκάνης, στο εσωτερικό της οποίας υπήρχε ποσότητα χώματος, στάχτης και ξυλάνθρακα. Ακόμη, και στα δύο δωμάτια εντοπίστηκαν εργαλεία και χρηστικά σκεύη, τα οποία ήταν είτε μεταλλικά είτε λίθινα (Μαζαράκης Αινιάν 1996, 32-33).

Εφόσον η ευρεθείσα κεραμική στο μεγαλύτερο ποσοστό της είναι χρηστική και η μορφή του οικοδομήματος ακολουθεί έναν από τους βασικότερους τύπους οικιστικής αρχιτεκτονικής της κλασικής περιόδου, είναι σχεδόν βέβαιο ότι λειτουργούσε ως οικία (Μαζαράκης Αινιάν 1996, 32, Mazarakis Ainian 2006-2007, 21). Τα δωμάτια λοιπόν αποτελούσαν τους χώρους ενδιαιτήσης και επιτέλεσης των βασικών καθημερινών αναγκών (π.χ. μαγείρεμα-εστία, γεύματα κτλ.). Μάλιστα εάν λάβουμε υπόψη και τα μεταλλικά εργαλεία, που βρέθηκαν εντός των δωματίων, θα μπορούσαν να μας οδηγήσουν και στην υπόθεση ότι το οικοδόμημα, πιθανόν αποτελούσε την οικία κάποιου σιδηρουργού, ο οποίος εργαζόταν στα μεταλλουργικά εργαστήρια του οικισμού.

Όσον αφορά τα οικοδομήματα στην Αίγινα και τον Λιμένα της Θάσου, δεν διαθέτουμε στοιχεία για τα ευρήματά, που πιθανόν εντοπίστηκαν, με αποτέλεσμα να μην δύναται να κάνουμε σκέψεις και υποθέσεις σχετικά με τις χρήσεις των δωματίων. Οι ανασκαφείς βέβαιοι, των τεσσάρων αυτών οικοδομημάτων υποστηρίζουν πως αυτά λειτουργούσαν ως κατοικίες. Αποτελούν άλλωστε τμήμα ευρύτερων οικιστικών ενοτήτων και είναι θεμελιωμένα εντός του ιστού κατοίκησης του εκάστοτε οικισμού, άρα είναι σχεδόν βέβαιο ότι ήταν και αυτά οικίες.

Τελευταία, λοιπόν, αφήσαμε την «Ιερά Οικία» στην Ελευσίνα, η οποία και από άποψη ευρημάτων αλλά και από άποψη θέσης (έξω από το Ιερό της Δήμητρας και της Κόρης) αποτελεί μία ξεχωριστή περίπτωση (Βλ. Εικόνα 13). Από το εσωτερικό των δωματίων II και III προέρχεται μεγάλος αριθμός κεραμικών θραυσμάτων που χρονολογούνται κατά την πρώτη φάση του οικοδομήματος και τα οποία ανήκουν σε αμφορείς, πίθους, υδρίες, πινάκια και μαγειρικά αγγεία, όπως επίσης και σε αρκετά αγγεία μικρότερου μεγέθους (Mazarakis Ainian 1997, 150).

Μετά την μικρή ανακατασκευή που υπέστη το οικοδόμημα, με την προσθήκη του εγκάρσιου τοιχώματος στο Δωμάτιο III, εντός των δωματίων εντοπίζονται έντονα ίχνη καύσης και τα υπάρχοντα αγγεία αναμιγνύονται με στάχτες (Μαζαράκης Αινιάν 1999, 53). Επίσης, από το εσωτερικό της λίθινης κατασκευής, που βρέθηκε κάτω από την τοξωτή κατασκευή στο Δωμάτιο I, συλλέχθηκαν μικρός αριθμός οστράκων, λίγα

χώματα και πολυάριθμοι λίθοι, οι οποίοι πιθανόν ανήκουν στην ανωδομή του οικοδομήματος. Ακόμη, στο Δωμάτιο II εντοπίστηκαν αγγεία, το εσωτερικό των οποίων ήταν γεμάτο στάχτες και μάλλον τοποθετήθηκαν εκεί αφότου ο βόθρος, που υπήρχε στο δωμάτιο έπεσε σε αχρηστία (Mazarakis Ainian 1997, 150, Μαζαράκης Αινιάν 1999, 53). Ο Μαζαράκης υποθέτει πως οι στάχτες που έφεραν τα αγγεία, πιθανόν προέρχονται από τις πυρές θυσιών, που εντοπίστηκαν στα ΝΔ του οικοδομήματος (Mazarakis Ainian 1997, 153, Eijnde 2010, 178-179). Στο κέντρο περίπου του Δωματίου III βρέθηκε στρώμα καύσης, πάνω στο οποίο είχε εναποτεθεί λεκανόμορφο αγγείο, το οποίο είχε σπάσει και από αυτό έλλειπαν μόνο οι λαβές. Το εσωτερικό του αγγείου επίσης έφερε στάχτες και λίγα χώματα (Μαζαράκης Αινιάν 1999, 53).

Φαίνεται λοιπόν, πως η «Ιερά Οικία» αν και ακολουθεί έναν από τους δύο βασικότερους τύπους οικιστικής αρχιτεκτονικής, αυτόν της παστάδας, τα ευρήματα και τα έντονα ίχνη καύσης σε όλα σχεδόν τα δωμάτια, μας αποτρέπουν να την ταυτίσουμε με μία απλή κατοικία. Εάν θέλουμε όμως να κατανοήσουμε καλύτερα τη λειτουργία και το χαρακτήρα της λεγόμενης «Ιεράς Οικίας» θα αποτελούσε σημαντική παράληψη να μην αναφέρουμε το μεγαροειδές οικοδόμημα που βρέθηκε στα ΝΑ του περιβόλου του ιερού και σε εγγύτητα με την «Ιερά Οικία» (Mazarakis Ainian 1997, 152, Μαζαράκης Αινιάν 1999, 47-50). Στα Δ του μεγάρου βρέθηκε σκελετός, ο οποίος ανήκε σε ενήλικα άνδρα, περίπου 30 ετών τον οποίο φαίνεται ότι εκούσια είχαν θάψει ακριβώς μπροστά από το οικοδόμημα (Mazarakis Ainian 1997, 152, Μαζαράκης Αινιάν 1999, 49-50).

Πάνω ακριβώς από το σημείο ενταφιασμού είχε δημιουργηθεί τύμβος, με διάμετρο περίπου 3μ. και στην Α του πλευρά εντοπίστηκε μεγάλος όγκος καταλοίπων καύσης, τα οποία ανήκαν σε επάλληλες πυρές θυσιών (Μαζαράκης Αινιάν 1999, 50-51). Μετά την αναλυτικότερη μελέτη των πυρών εξήχθη το συμπέρασμα, πως ο ενταφιασμός του άνδρα συντελέστηκε πριν την καταστροφή του μεγαροειδούς οικοδομήματος και εξαιρώντας την πρώτη πυρά, όλες οι υπόλοιπες πραγματοποιήθηκαν προς τιμή του νεκρού αφότου το μέγαρο καταστράφηκε (Mazarakis Ainian 1997, 152).

Όσον αφορά λοιπόν τη λειτουργία της «Ιεράς Οικίας» έχουν διατυπωθεί ποικίλες απόψεις, οι οποίες αν και είναι αρκετά διαφορετικές μεταξύ τους, κινούνται πάνω στον ίδιο άξονα, ότι το οικοδόμημα αυτό είχε κάποιο λατρευτικό χαρακτήρα. Ο Τραυλός, υποστήριξε πως αυτή αρχικά αποτέλεσε την κατοικία ενός σπουδαίου άνδρα, ο οποίος είναι πιθανό να προερχόταν και από το γένος των Ευμολπιδών, και μεταθάνατον η

οικογένεια του αποφάσισε να τον θάψει σε εγγύτητα με την κατοικία του (Travlos 1983, 328-329). Στην ερμηνεία του όμως αυτή ο Τραυλός δεν εντάσσει πουθενά το μεγαροειδές οικοδόμημα, αν και γνώριζε την ύπαρξη του (Mazarakis Ainian 1997, 151-152, Μαζαράκης Αινιάν 1999, 59).

Αντιθέτως ο Lauter διατυπώνει μία αρκετά διαφορετική άποψη καθώς υποστήριξε ότι το υπό εξέταση οικοδόμημα αρχικά λειτουργούσε ως κατοικία και παράλληλα ως βιοτεχνική εγκατάσταση, για την κατεργασία και τον χρωματισμό των δερμάτων. Τη θεωρία του αυτή στηρίζει στην ύπαρξη του λιθόκτιστου βόθρου εντός του δωματίου II, ο οποίος κατά την άποψη του εξυπηρετούσε τις παραπάνω βιοτεχνικές δραστηριότητες. Μετά την έλευση όμως του 7^{ου} αιώνα, παρατηρεί πως η οικία ξεκίνησε να φιλοξενεί λατρευτικές τελετές, κάτι που καθίσταται σχεδόν βέβαιο, λόγω της εύρεσης εντός της οικίας τεφροδόχων και αναθηματικών αγγείων (Lauter 1985, 163-169). Επίσης, στην προσέγγιση του ο Lauter δεν λαμβάνει υπόψη του το μεγαροειδές οικοδόμημα.

Ο Μαζαράκης, που μελέτησε εκτενώς την αδημοσίευτη χειρόγραφη έκθεση του Τραυλού για την «Ιερά Οικία», αναπτύσσει ένα διαφορετικό σκεπτικό. Εντάσσει εντός του ερμηνευτικού πλαισίου και το μεγαροειδές οικοδόμημα το οποίο κατά την άποψη του έχει άμεση σχέση με την ταφή του άνδρα (Mazarakis Ainian 1997, 151, Μαζαράκης Αινιάν 1999, 60-61). Υποστήριξε λοιπόν ότι το μεγαροειδές οικοδόμημα ήταν ο χώρος κατοικίας του άνδρα και πως μετά το θάνατό του, ενταφιάστηκε μπροστά από αυτό. Πάνω από το σημείο ταφής δημιουργήθηκε τύμβος και καθιερώθηκε η λατρεία του νεκρού (Μαζαράκης Αινιάν 1999, 61-62). Μετά την τέλεση των πρώτων σπονδών και θυσιών εις μνήμη του νεκρού, το μέγαρο κατεδαφίζεται και δυτικότερα του σημείου ενταφιασμού οικοδομείται η «Ιερά Οικία», με σκοπό να φιλοξενήσει τις λατρευτικές τελετουργίες προς τιμή του νεκρού άνδρα. Μάλιστα ο Μαζαράκης δεν απέκλεισε και την πιθανότητα άσκησης ηρωολατρείας εντός της «Ιεράς Οικίας», εφόσον κατά τα τέλη της Γεωμετρικής εποχής τέτοιου είδους πρακτικές είναι συνήθεις (Mazarakis Ainian 1997, 153, Boehringer 2001, 60-64). Η ερμηνεία λοιπόν της «Ιεράς Οικίας» από το Μαζαράκη μοιάζει πληρέστερη, καθώς λαμβάνει υπόψη του όλα τα δεδομένα, εντάσσοντας στη συζήτηση και τη χρονολογική σχέση μεταξύ των δύο οικοδομημάτων.

Έχοντας λοιπόν εξετάσει αναλυτικά την αρχιτεκτονική όλων των οικοδομημάτων και των χώρων τους ξεχωριστά, παρατηρούμε πως η εξέλιξή τους ακολουθεί ένα κοινό αρχιτεκτονικό μοτίβο, το οποίο, όπως είναι φυσικό, παρουσιάζει μικρές παραλλαγές

ανά περιοχή. Σε γενικές γραμμές, όλα τα οικοδομήματα έχουν θεμελιωθεί βασιζόμενα στις ίδιες αρχές, με αποτέλεσμα οι κατόψεις τους να διαφέρουν κυρίως στις διαστάσεις και στον αριθμό των δωματίων. Επίσης, μία ακόμη σημαντική παρατήρηση είναι ότι ο αρχιτεκτονικός τύπος της παστάδας φαίνεται πως γεννήθηκε εξ' αρχής ως οικιστικός τύπος, εφόσον τα έξι από τα επτά οικοδομήματα ταυτίζονται με οικίες. Εξαίρεση αποτελεί μόνο η «Ιερά Οικία», η οποία έχει λατρευτικό χαρακτήρα. Με επιφυλακτικότητα θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι αυτή ίσως και να λειτουργούσε ως μεταθανάτιος οίκος του τιμώμενου νεκρού, εντός του οποίου ασκείται η λατρεία με αποδέκτη τον ίδιο, ειδικά εάν δεχτούμε ότι η αρχική κατοικία του, που ήταν το μέγαρο καταστράφηκε και στη θέση του ανεγέρθηκε η «Ιερά Οικία».

Κεφάλαιο 3^ο

Οικίες του τύπου με «προστάδα»

Η γένεση του δεύτερου διαδεδομένου οικιστικού τύπου της κλασικής περιόδου, αυτού της προστάδας, φαίνεται πως συντελείται ήδη από τα τέλη της γεωμετρικής εποχής, όπως είδαμε ότι συμβαίνει και με τον τύπο της παστάδας. Όμως, τα διαθέσιμα παραδείγματα προκλασικών οικοδομημάτων που εντοπίσαμε ήταν λιγοστά και επίσης ο χαρακτήρας των πληροφοριών γύρω από αυτά ήταν αρκετά γενικός, με αποτέλεσμα να γίνει γρήγορα αντιληπτό, πως τα οικοδομήματα αυτά δεν ήταν εφικτό να παρουσιαστούν και υπό τη μορφή καταλόγου.

Για το λόγο αυτό, στο παρόν κεφάλαιο, πρώτα θα γίνει μία μικρή εισαγωγή, που θα περιλαμβάνει κάποιες γενικότερες πληροφορίες σχετικές με τα οικοδομήματα αυτά (π.χ. τόπος εύρεσης, ανασκαφές κ.τ.λ.). Στη συνέχεια θα ακολουθήσει η μελέτη της αρχιτεκτονικής των χώρων και η αναφορά στα συλλεχθέντα ευρήματα από το εσωτερικό τους, ώστε να εξάγουμε κάποια πρώτα συμπεράσματα για την εξέλιξη αυτού του τύπου αλλά και για τη χρήση των χώρων.

Ένα από τα πρωιμότερα παραδείγματα οικοδομημάτων, τα οποία φαίνεται πως διαθέτουν τα βασικά χαρακτηριστικά των οικιών του τύπου με προστάδα εντοπίστηκαν στον γεωμετρικό οικισμό της Ζαγοράς στο νησί της Άνδρου (Βλ. Εικόνα 14). Ο Α. Καμπίτογλου μαζί με τους J. J. Coulton, A. Bircall και J. R. Green ανέσκαψαν από το 1967 έως το 1970 ένα σύνολο οικοδομημάτων περίπου στο κέντρο του οικισμού (Cambitoglou et al. 1988). Το μεγαλύτερο μέρος των σωζόμενων οικοδομημάτων χρονολογούνται στα τέλη της Γεωμετρικής περιόδου, πιθανόν περί το δεύτερο μισό του 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Εμείς όμως θα εστιάσουμε την προσοχή μας στην ομάδα οικιών Η και συγκεκριμένα στη δεύτερη φάση αυτών, η οποία τοποθετείται στην Ύστερη Γεωμετρική ΙΙ περίοδο, περί το 735-700 π.Χ., βάσει και της ευρεθείσας κεραμικής. Την περίοδο αυτή ο αριθμός των κατοίκων αυξάνεται (Green 1990) και τα οικοδομήματα ανακατασκευάζονται με αποτέλεσμα να αλλάξει ως ένα βαθμό η προηγούμενη μεγαροειδής μορφή τους, υιοθετώντας όπως φαίνεται τον αρχιτεκτονικό τύπο με παστάδα (Coucouzeli 2007, 170-171). Έχουν θεμελιωθεί το ένα σε επαφή με το άλλο,

χωρίς όμως να ακολουθούν όλα τον ίδιο προσανατολισμό (Cambitoglou et al. 1971, 13-15, 22, Cambitoglou et al 1991, 35).

Μία ακόμη πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση οικοδομημάτων, που φαίνεται πως διαθέτουν ορισμένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των οικιών του τύπου με προστάδα, είναι αυτά που ήλθαν στο φως στον αρχαϊκό οικισμό στη Βρουλιά της Ρόδου (Εικόνα 15). Η ανασκαφή του αρχαϊκού οικισμού έγινε το 1908 από τον Κ. F. Kinch (Kinch 1914). Αν και οι ανασκαφείς τοποθέτησαν την ίδρυση του οικισμού στο πρώτο μισό του 7^{ου} αιώνα π.Χ., η Lang κατεβάζει τη χρονολόγηση στο δεύτερο μισό του 7^{ου} αιώνα (Lang 1996, 194, Hoepfner 2005, 213).

Σώζεται τμήμα του τείχους (περίπου 175μ.), στην εσωτερική πλευρά του οποίου εφάπτονται ορισμένα από τα οικοδομήματα του οικισμού, με αποτέλεσμα ο όπισθεν Β τοίχος τους, ουσιαστικά να είναι το τείχος. Τα οικοδομήματα εφάπτονται μεταξύ τους και βρίσκονται το ένα δίπλα στο άλλο, αποτελώντας τη “σειρά 1”. Μία οδός στα Ν της, τη διαχωρίζει από τη δεύτερη σειρά οικοδομημάτων, που υπάρχει, τη “σειρά 2” (Lang 1996, 192, Hoepfner 2005, 210). Όλα τα οικοδομήματα ακολουθούν τον ίδιο προσανατολισμό, με κατεύθυνση Β προς Ν.

Το τρίτο παράδειγμα οικοδομήματος, που διαθέτει τα βασικά χαρακτηριστικά της κλασικής οικίας με προστάδα, εντοπίστηκε στον αρχαϊκό οικισμό της Παλαιάς Σμύρνης. Ο Ε. Akurgal και οι Βρετανοί J. Cook & R.V. Nicholls διεξήγαγαν τις πρώτες και σημαντικότερες ανασκαφές στον οικισμό κατά τα έτη 1948 – 1951, φέρνοντας στο φως τον οικιστικό τομέα αλλά και το ναό της Αθηνάς (Akurgal 1983).

Εμείς θα εστιάσουμε την προσοχή μας στο οικιστικό τετράγωνο Η (Εικόνα 16), το οποίο βρίσκεται στα ΒΑ του κατοικημένου χώρου κοντά στην ΒΑ πύλη (Nicholls b 1958/1959), μελετώντας το οικοδόμημα που ο Akurgal ονόμασε συμβατικά “Doppelmegaron” (Εικόνα 19 και 20), δηλαδή Διπλό Μέγαρο (Akurgal 1983, 36-37). Αυτό αποτελείται από την ομάδα χώρων XIIa, XIIb, XIIc στην Δ πλευρά, την ομάδα χώρων XIII, XIV στο κέντρο και τον χώρο XV στην Α πλευρά. Όσον αφορά τη χρονολόγηση του, ο Akurgal τοποθετεί την οικοδόμηση του ανάμεσα στο 640 και το 600 π.Χ., δηλαδή εντός της «ανατολίζουσας» περιόδου, με βάση τη συλλεχθείσα κεραμική και τις αντίστοιχες χρονολογικές φάσεις του ναού της Αθηνάς (Akurgal 1983, 35, 37). Ο Nicholls όμως, διόρθωσε τη χρονολόγηση του Akurgal, καθώς τοποθέτησε τη βάση του ναού της «ανατολίζουσας» περιόδου, ανάμεσα στα 620-610 π.Χ. (Nicholls 1998, 73, 86-103).

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι τα δύο από τα τρία οικοδομήματα βρέθηκαν στο νησιωτικό ελληνικό χώρο (Ανδρος, Ρόδος) ενώ το τρίτο στην περιοχή της Ιωνίας (Παλαιά Σμύρνη). Στο συγκεκριμένο σημείο, καλό θα ήταν να υπενθυμίσουμε ότι ο πρώτος που περιέγραψε τον τύπο της προστάδας ήταν ο Th. Wiegand, που εντόπισε πρώτη φορά οικίες με προστάδα στην κλασική πόλη της Πριήνης (Βλ. Εικόνα 23), η οποία επίσης βρίσκεται στη Μικρά Ασία (Weigand-Schrader 1904, 285-328, Lang 1996, 100). Είμαστε αρκετά τυχεροί διότι τα οικοδομήματα αυτά αποτελούν τμήματα πρώιμων οικισμών, οι οποίοι διατηρούνται σε άρτιο βαθμό, με αποτέλεσμα η μορφή τους να είναι γνωστή και να μπορεί να αποκατασταθεί. Πρόκειται για οικισμούς αρκετά εκτεταμένου μεγέθους, με μία σχετική οργάνωση και με πυκνή δόμηση, ειδικά αυτός στη Ζαγορά και την Παλαιά Σμύρνη. Εάν εξαιρέσουμε, το «Διπλό Μέγαρο», που από το σύνολο του οικιστικού συνόλου που εντοπίστηκε, μόνο αυτό φαίνεται πως ακολουθεί τον αρχιτεκτονικό τύπο με προστάδα, στον οικισμό της Ζαγοράς και της Βρουλιάς τα περισσότερα από τα οικοδομήματα φαίνεται πως διαθέτουν τα βασικά στοιχεία του νέου αρχιτεκτονικού τύπου (Βλ. Εικόνα 17, 18, 19).

Όσον αφορά τη διατήρηση των ίδιων των οικοδομημάτων, είναι αρκετά καλή με αποτέλεσμα να έχουμε μία καλή εικόνα για τους τρόπους και τα υλικά δομής. Η ανωδομή των οικοδομημάτων στη Ζαγορά είναι εξολοκλήρου λίθινη και σε ορισμένες οικίες είναι κατασκευασμένη σύμφωνα με το πολυγωνικό σύστημα (Fagerström 1988, 62-64, Hoerfner 2005, 177-179). Στη Βρουλιά λαξευμένος φυσικός βράχος του λόφου σχημάτιζε τα θεμέλια των οικοδομημάτων και η ανωδομή τους ήταν επίσης κατασκευασμένη από λίθους. Το ενδιαφέρον όμως έγκειται στο γεγονός ότι το μέγεθος και η επεξεργασία των λίθων διέφεραν από οικοδόμημα σε οικοδόμημα (Lang 1996, 192, Hoerfner 2005, 211). Το «Διπλό Μέγαρο» στον οικισμό της Παλαιάς Σμύρνης διέθετε λίθινη ανωδομή κατασκευασμένη βάσει του πολυγωνικού συστήματος και σε ορισμένα σημεία τα κενά των αρμών γεμίζονται με μικρότερους λίθους (Akurgal 1983, 36).

Όπως και στις οικίες με παστάδα, έτσι και σε αυτά τα οικοδομήματα η περιγραφή των χώρων θα ξεκινήσει από το εξωτερικό προς το εσωτερικό. Στην πρόσοψη λοιπόν των επίμηκων αυτών οικοδομημάτων ανοίγει ένας ορθογώνιος χώρος, ο λεγόμενος «προθάλαμος». Ορισμένα από τα οικοδομήματα πριν το «προθάλαμο» διαθέτουν και έναν υπαίθριο χώρο, ο οποίος ταυτίζεται από τους περισσότερους ως αυλή.

Δυστυχώς όσα από τα οικοδομήματα διέθεταν αυλή και στον οικισμό της Ζαγορά και στον οικισμό της Βρουλιάς, δεν σώζονται σε άρτια κατάσταση, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να τις αποκαταστήσουμε με ακρίβεια. Από τα λείψανα τοίχων που σώζονται φαίνεται, όπως προαναφέρθηκε, ότι οι χώροι αυτοί ήταν υπαίθριοι, σαφώς οριοθετημένοι και το σχήμα τους ήταν ορθογωνισμένο (Lang 1996, 192, Hoerfner 2005, 177-180, 211-212, Coucouzeli 2007, 173). Επίσης, και το «Διπλό Μέγαρο» στην Παλαιά Σμύρνη διαθέτει στην πρόσοψη του τον υπαίθριο χώρο XIIc, από τον οποίο σώζεται μόνο ένα μικρό τμήμα της ΒΑ γωνίας του (Akurgal 1983, 36). Σε κανένα από τους υπαίθριους αυτούς χώρους δεν αναφέρεται ότι εντοπίστηκαν τέχνηρα, κάτι που μας οδηγεί στη σκέψη ότι οι ένοικοι δεν δραστηριοποιούνταν στους χώρους αυτούς και πιθανότατα τους χρησιμοποιούσαν μόνο ως χώρους μετάβασης προς τους εσωτερικούς χώρους του οικοδομήματος.

Ο επόμενος υπό εξέταση χώρος, είναι ο λεγόμενος «προθάλαμος», ο οποίος σε όσα οικοδομήματα συναντάται έχει είτε ορθογώνιο είτε τετράγωνο σχήμα και πάντοτε πίσω από αυτόν ανοίγει κάποιο δωμάτιο. Στον οικισμό της Ζαγοράς για παράδειγμα, ο χώρος αυτός σώζεται και διακρίνεται ξεκάθαρα στα οικοδομήματα H32-33, H34-H35, H40-H41 (Coucouzeli 2007, 173) (Βλ. Εικόνα 17). Στη Βρουλιά, ο χώρος αυτός εντοπίζεται στη Ν πρόσοψη όλων των οικοδομημάτων, όπως επίσης και στο «Διπλό Μέγαρο», με τους χώρους XIIb και XIV (Lang 1996, 192, Hoerfner 2005, 211-212, Akurgal 1983, 36). Ορισμένοι από τους χώρους αυτούς σώζουν τις εισόδους τους, οι οποίες είτε ανοίγουν στο κέντρο (π.χ. Ζαγορά H33 και H36) των τοίχων είτε είναι ελαφρώς έκκεντρες (π.Χ. Παλαιά Σμύρνη XIIb). Στον προθάλαμο του οικοδομήματος 7 (σειρά 1) εντοπίστηκαν ένας πήλινος λουτήρας μάλλον παιδικός και πλησίον του ένα γουδί (Hoerfner 2005, 212) (Βλ. Εικόνα 22). Επίσης, ο Akurgal αναφέρει ότι στο χώρο XIV, παρατηρήθηκε έντονη συσσώρευση χρηστικής κεραμικής (Akurgal 1983, 37) (Βλ. Εικόνα 19).

Ο χώρος λοιπόν αυτός έχει ένα μεταβατικό χαρακτήρα καθώς όπως φαίνεται η βασική του λειτουργία ήταν η παροχή πρόσβασης στο δωμάτιο, που άνοιγε στο πίσω μέρος του οικοδομήματος. Για το λόγο αυτό, πολλοί τον ταυτίζουν με το πρόπυλο, που διέθεταν οι κλασικές οικίες με προστάδα. Όμως, παράλληλα μοιάζει να φιλοξενεί και ορισμένες δραστηριότητες, οικιακού χαρακτήρα, όπως δείχνουν τα ευρήματα από τη Βρουλιά και την Παλαιά Σμύρνη. Η ίδια πρακτική παρατηρήθηκε και σε αρκετούς από

τους διαδρόμους των οικιών με παστάδα, που συζητήθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Επομένως, όπως πιθανότατα έχει γίνει κατανοητό, όλα τα υπό μελέτη παραδείγματα αφορούν οικοδομήματα επιμήκη, τα οποία έχουν κυρίως τονισμένο τον κατά μήκος άξονα. Στο πίσω μέρος, λοιπόν, αυτών των οικοδομημάτων ανοίγει ένα δωμάτιο. Οι κατόψεις των δωματίων έχουν είτε ορθογώνιο είτε τετράγωνο σχήμα· η μόνη εξαίρεση που συναντάται, είναι το Δωμάτιο XV του «Διπλού Μεγάρου», το οποίο έχει ένα περίεργο σχήμα, το οποίο προσιδιάζει περισσότερο σε τρίγωνο και δεν ανοίγει όπισθεν του διαδρόμου (Akurgal 1983, 37). Όμως εάν κοιτάξουμε προσεκτικότερα το τοπογραφικό του Nicholls, θα παρατηρήσουμε ότι δεν τον αποτυπώνει να εφάπτεται με το υπόλοιπο οικοδόμημα, άρα δεν είναι απολύτως βέβαιο εάν αυτό αποτελεί τμήμα του οικοδομήματος (Nicholls 1958/1959).

Στην πλειονότητα τους τα δωμάτια είναι μονόχωρα. Μόνο στην Ζαγορά, ορισμένα δωμάτια (π.χ. H24 και H26) δέχονται στο εσωτερικό τους κάποιες ανακατασκευές, καθώς δημιουργείται ένας επιπλέον χώρος συχνά τετράγωνος και μικρών διαστάσεων, ο οποίος ενσωμάτωνε δύο από τους τοίχους του υπάρχοντος δωματίου (Hoerfner 2005, 182). Η χρήση των χώρων αυτών θα συζητηθεί παρακάτω. Όσον αφορά τη στέγαση των δωματίων, δεν μπορούμε με βεβαιότητα να την αποκαταστήσουμε. Στο δάπεδο ορισμένων δωματίων στη Ζαγορά βρέθηκαν πλάκες από σχιστόλιθο ή μάρμαρο, πάνω στις οποίες στηρίζονταν ξύλινοι στύλοι, οι οποίοι πιθανότατα λειτουργούσαν ως στηρίγματα της στέγης. Έχει διατυπωθεί επίσης η άποψη ότι η στέγη τους ήταν επίπεδη (Hoerfner 2005, 179). Το ίδιο έχει υποστηριχθεί και για τα οικοδομήματα στη Βρουλιά και επειδή δεν εντοπίστηκαν καθόλου κέραμοι, διατυπώθηκε η υπόθεση ότι οι στέγες των δωματίων πιθανόν από ένα χονδρό στρώμα πατημένου αργιλώδους χώματος, το οποίο στη Ρόδο ονομάζουν «πασταλιά» (Hoerfner 2005, 211)

Ακόμη, αρκετά από τα δωμάτια σώζουν τις εισόδους τους, οι οποίες στην πλειονότητα τους ανοίγουν στο κέντρο των τοίχων αν και έχουν εντοπιστεί και ορισμένες που είναι έκκεντρες (π.χ. Βρουλιά). Μάλιστα, ο Hoerfner υπέθεσε ότι ο κύριος λόγος, που ορισμένα δωμάτια διέθεταν έκκεντρες εισόδους, τη στιγμή που η είσοδος του προθαλάμου άνοιγε στο κέντρο του τοίχου (π.χ. οικοδόμημα 10 στη σειρά 2), ήταν για να εμποδίζεται η θέαση προς τους εσωτερικούς χώρους του οικοδομήματος (Hoerfner 2005, 212).

Επίσης, αρκετά από τα δωμάτια στο εσωτερικό τους σώζουν λίθινα κτιστά θρανία. Στη Ζαγορά ένας αξιόλογος αριθμός δωματίων διαθέτει λίθινα θρανία κατά των τοίχων του δωματίου. Αν και ορισμένοι μελετητές αρχικά τα ταύτισαν με κλίνες, ο Hoerfner θεωρεί πιθανότερο πως λειτουργούσαν ως χώροι για την τοποθέτηση μεγάλων πήλινων αγγείων, καθώς πλησίον τους εντοπίστηκαν πολυάριθμα θραύσματα ευγεμέθων πίθων (Hoerfner 2005, 180). Επίσης, στο εσωτερικό ορισμένων δωματίων στη Βρουλιά σώζονται λίθινα θρανία ή τμήματα αυτών· για παράδειγμα στο δωμάτιο της οικίας 4 (σειρά 2) στον τοίχο της εισόδου βρέθηκε κτιστό λίθινο έδρανο, το οποίο στηρίζει ορθοστάτης. Στην ίδια σειρά εντός του δωματίου της οικίας 8, περίπου στο κέντρο του Δ τοίχου, εντοπίστηκε η βάση, η οποία στήριζε λίθινο έδρανο. Επίσης, στο εσωτερικό του δωματίου της οικίας 32 (σειράς 1) εντοπίστηκε ακόμη μία βάση (Hoerfner 2005, 212) (Βλ. Εικόνα 22). Ακόμη, στη Ζαγορά στο εσωτερικό αρκετών δωματίων εντοπίστηκε εστία, η οποία βρισκόταν έναντι της εισόδου (Hoerfner 2005, 180). Στο «Διπλό Μέγαρο» τη Παλαιάς Σμύρνης και συγκεκριμένα στη ΒΑ του Δωματίου XIII βρέθηκε εστία (Hoerfner 2005, 155).

Προτού περάσουμε στην αναφορά των ευρημάτων εντός των δωματίων και στη συζήτηση σχετικά με τη χρήση των δωματίων, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε σε ένα προβληματισμό, που προκύπτει σχετικά με τις οικίες στη Βρουλιά και το «Διπλό Μέγαρο» στην Παλαιά Σμύρνη. Εάν κάποιος παρατηρήσει τις κατόψεις των οικοδομημάτων αυτών, θα αναρωτηθεί εάν αυτά αποτελούν αυτόνομα κτίσματα με ένα δωμάτιο, που ανοίγει στο πίσω μέρος τους ή εάν πρόκειται για δίχωρα κτίσματα, των οποίων τα δωμάτια διαθέτουν το κάθε ένα το δικό τους πρόπυλο. Ο Hoerfner όσον αφορά τη Βρουλιά υποστηρίζει την δεύτερη θεώρηση των δίχωρων οικοδομημάτων και μάλιστα είναι της άποψης ότι όλα τα οικοδομήματα του οικισμού είναι πολύ πιθανό, να ακολουθούν τη μορφή των οικοδομημάτων 7 και 8 της “σειράς 2”, τα οποία μπορούμε και να αποκαταστήσουμε διότι σώζονται σε αρτιότερο βαθμό (Hoerfner 2005, 212). Επίσης, τον ίδιο προβληματισμό διατύπωσε και ο Akurgal σχετικά με το «Διπλό Μέγαρο», για το οποίο τείνει και αυτός να υποστηρίξει ότι πρόκειται μάλλον για ένα διμερές οικοδόμημα (Akurgal 1983, 36). Αυτόνομα ή διμερή οικοδομήματα, στην αρχιτεκτονική τους μορφή, φαίνεται πως ακολουθούν το νέο, για την εποχή, αρχιτεκτονικό τύπο της προστάδας.

Πέραν των λίθινων κατασκευών, που αναφέρθηκαν παραπάνω, στο εσωτερικό των δωματίων, στα οικοδομήματα και των τριών περιοχών εντοπίστηκε κυρίως κεραμική.

Στη Ζαγορά, όπως προαναφέρθηκε, στα δωμάτια που διέθεταν λίθινα έδρανα εντοπίστηκε μεγάλος αριθμός κεραμικών θραυσμάτων, τα οποία ανήκαν σε ευμεγέθεις πίθους αλλά επίσης στο σύνολο τους τα δωμάτια, προσέφεραν πολυάριθμη κεραμική διαφόρων τύπων και μεγεθών (Fagerström 1988, 62-64, Hoerfner 2005, 177-180). Ακόμη, η συλλεχθείσα κεραμική από τα Βρουλιά είναι πολυάριθμη και ποικίλων σχημάτων, με μία μεγαλύτερη συσσώρευση χρηστικών αγγείων, όπως οινοχόες, κύπελλα και αμφορείς (Hoerfner 2005, 211-212). Από τα δωμάτια του «Διπλού Μεγάρου» προήλθε αξιόλογος αριθμός κεραμικής και ειδικότερα στο δωμάτιο XII εντοπίστηκε μία μεγαλύτερη συσσώρευση χρηστικής κεραμικής, κάτι που αντιστοίχως παρατηρήθηκε και στον προθάλαμό του XIV (Akurgal 1983, 37).

Βάσει λοιπόν της αρχιτεκτονικής αλλά και των συλλεχθέντων ευρημάτων, δεν χωρά σχεδόν καμία αμφιβολία ότι τα υπό μελέτη οικοδομήματα λειτουργούσαν ως απλές κατοικίες. Άλλωστε όλες έχουν θεμελιωθεί εντός οικισμών και αποτελούν μέρος της ευρύτερης κατοικημένης περιοχής.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα δωμάτια στις οικίες της Ζαγοράς. Το δωμάτιο που άνοιγε πίσω από τον προθάλαμο, φαίνεται πως αποτελούσε το βασικό χώρο ενδιαίτησης και δράσης των ενοίκων της οικίας (Hoerfner 2005, 180). Η Κουκουζέλη υποστηρίζει πως το δωμάτιο αυτό, έχει πολλαπλές μορφές χρήσης, διότι εκτός από χώρος όπου η οικογένεια τελούσε τις βασικές καθημερινές ανάγκες (ύπνος, προετοιμασία φαγητού, γεύμα) φαίνεται πως λειτουργούσε παράλληλα και ως αποθηκευτικός χώρος, όπως προσδίδουν και τα λίθινα έδρανα, πάνω στα οποία τοποθετούσαν ευμεγέθεις αποθηκευτικούς πίθους (Coucouzeli 2007, 173).

Επίσης, και η ίδια όπως και ο Hoerfner, ερμηνεύουν τους μικρότερους χώρους, που δημιουργούνται εντός ορισμένων δωματίων, ως πρώιμους ανδρώνες (Hoerfner 2005, 182-183, Coucouzeli 2007, 173-175). Κατά την άποψη τους, η δημιουργία των μικρότερων αυτών χώρων αντικατοπτρίζει μία πρώτη προσπάθεια να γίνει μία σαφής διάκριση μεταξύ της ανδρικής και της γυναικείας σφαίρας εντός της οικίας, εφόσον όλη η οικογένεια ήταν αναγκασμένη να κατοικεί μέσα σε ένα μόνο δωμάτιο. Προέκυψε λοιπόν η ανάγκη να οριστεί με αυστηρότερο τρόπο, ο χώρος δράσης ανδρών και γυναικών εντός του βασικού χώρου κατοίκησης. Βέβαια, η θεωρία αυτή δεν βρίσκει σύμφωνους όλους τους ερευνητές: μεταξύ αυτών που διαφωνούν είναι και η Nevett, η οποία δεν δέχεται πως υφίσταται φυλετικός διαχωρισμός του χώρου στις οικίες της

περιόδου, όπως συνέβαινε και κατά τους κλασσικούς χρόνους (Nevett 1999, 76, 157, 160, 174).

Όσον αφορά τα δωμάτια των οικιών στη Βρουλιά επίσης αποτελούσαν το βασικό χώρος ενδιαίτησης και δράσης των ενοίκων, αν και όπως αναφέρθηκε παραπάνω η οικογένεια φαίνεται πως επέκτεινε εν μέρει τις δραστηριότητές της και στο εσωτερικό του προθαλάμου, πιθανόν λόγω έλλειψης χώρου. Ορισμένα από τα δωμάτια διέθεταν έδρανα, τα οποία όμως, λόγω του στενού τους πλάτους δεν θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως κλίνες (Hoerfner 2005, 212). Επίσης, σύμφωνα με τον Hoerfner τα δωμάτια αυτά δεν θα μπορούσαν να χωρέσουν 7 κλίνες όπως συμβαίνει στους κλασσικούς ανδρώνες αλλά επίσης δεν θα μπορούσαν να είναι ούτε τρικλίνια, διότι είναι αρκετά ευρύχωρα για να διαθέτουν μόνο τρεις κλίνες. Για το λόγο αυτό, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι ένοικοι έτρωγαν καθιστοί και όχι ξαπλωμένοι στις κλίνες, πρακτική που όπως γνωρίζουμε σήμερα ακολουθούσαν οι Δωριείς στην Κρήτη (Hoerfner 2005, 212).

Ο Akurgal επίσης αναγνωρίζει τα Δωμάτια XIIa και XIII ως τους βασικούς χώρους κατοικίας της οικογένειας. Προχωρά όμως, και ο ίδιος σε μία υπόθεση φυλετικής διάκρισης των χώρων της οικίας· με επιφυλακτικότητα υποστηρίζει ότι το Δωμάτιο XIIa και ο προθάλαμός του XIIb θα μπορούσε να χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά από τους άνδρες ενώ το Δωμάτιο XIII και ο προθάλαμος του XIV, λόγω του μεγάλου αριθμού χρηστικής κεραμικής που συγκεντρώνουν και της εστίας που βρέθηκε στη ΒΑ γωνία του Δωματίου XIII υποθέτει ότι θα ήταν χώροι, που κατ'εξοχήν δραστηριοποιούνταν εντονότερα οι γυναίκες (Akurgal 1983, 37, Hoerfner 2005, 155-156). Θεωρεί αρκετά πιθανό λοιπόν, ότι οι χώροι XIII και XIV φιλοξενούσαν δραστηριότητες σχετικές με τις καθημερινές οικιακές ανάγκες, ενώ το δωμάτιο XIIa ίσως λειτουργούσε ως χώρος υποδοχής των επισκεπτών της οικίας. Μάλιστα σύμφωνα με τον Hoerfner σε επαφή με τους τοίχους του δωματίου βρέθηκαν πέντε ή έξι κτιστά θρανία (Hoerfner 2005, 156).

Ολοκληρώνοντας λοιπόν, την αναλυτική περιγραφή των πρώιμων αυτών οικιών με προστάδα, καταφέραμε να αποκτήσουμε μία αρκετά καλή εικόνα και για την αρχιτεκτονική μορφή των χώρων αλλά και για την πιθανή χρήση των χώρων. Συνεπώς, παρατηρούμε πως οι οικίες αυτές ακολουθούν μία κοινή γραμμή εξέλιξης, καθώς κατά βάσει μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά και οι χώροι τους χρησιμοποιούνται βάσει του ίδιου σκεπτικού.

Κεφάλαιο 4^ο

Κλασικές οικίες με παστάδα και προστάδα. Μια σύγκριση με την αρχαϊκή περίοδο

Στα δύο προηγούμενα κεφάλαια προσπαθήσαμε να περιγράψουμε όσο το δυνατόν αναλυτικότερα τις πρώιμες οικίες με παστάδα και προστάδα των ύστερων γεωμετρικών και των αρχαϊκών χρόνων, ώστε να μπορέσουμε να ανασυστήσουμε την εξέλιξη των δύο αυτών τύπων οικιστικής αρχιτεκτονικής, που κυριάρχησαν κατά την κλασική περίοδο. Προσπαθήσαμε λοιπόν, να αποτυπώσουμε τη διαδικασία γένεσης των δύο αρχιτεκτονικών τύπων, οι οποίοι λαμβάνουν την παγιωμένη μορφή τους και τυποποιούνται κατά τα μέσα του 5^ο αιώνα π.Χ. (Rider 1916, Nevett 1999, Hoepfner 2005).

Όπως έγινε λοιπόν κατανοητό, όσο και αν οι πρώιμες αυτές οικίες παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με τις οικίες των κλασικών χρόνων, όπως οι υπαίθριες αυλές, οι διάδρομοι και οι προθάλαμοι, δεν παύουν να υφίστανται και ορισμένες σημαντικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες τα κάνουν να διαφέρουν σε σημαντικό βαθμό (Nevett 1999, 159-160).

Παρατηρώντας τις κατόψεις των πρώιμων οικιών με παστάδα και προστάδα και αυτές των κλασικών χρόνων, αμέσως κανείς θα εντοπίσει την πρώτη σημαντική διαφορά μεταξύ τους. Οι κλασικές οικίες έχουν ένα πιο τυποποιημένο σχέδιο και οι κατόψεις όλων των χώρων έχουν είτε ορθογώνιο είτε τετράγωνο σχήμα. Επίσης, είναι δομημένες εντός οικιστικών νησίδων, οι οποίες αποτελούν μέρος ενός ευρύτερα αυστηρά οργανωμένου οικιστικού ιστού, συνήθως σχεδιασμένων βάσει του ιπποδάμειου συστήματος (π.χ. Όλυνθος, Πειραιάς, Πριήνη) (Βλ. Εικόνα 21 και 22). Για το λόγο αυτό επικρατεί κάποια σχετική τάξη όσον αφορά τον πολεοδομικό σχεδιασμό, στοιχείο που δεν χαρακτηρίζει τις πρωιμότερες οικίες (Hoepfner 2005, 215-220).

Όπως είδαμε, οι κατόψεις των περισσότερων οικιών των ύστερων γεωμετρικών και των πρώιμων αρχαϊκών χρόνων, δεν έχουν πλήρως οργανωμένο σχέδιο. Αν και είναι έκδηλη η τάση προς τις ορθογωνισμένες μορφές, δεν έχουν όλοι οι χώροι σαφές σχήμα, καθώς έχουν εντοπιστεί και οι τραπεζιόσχημοι χώροι, που δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ούτε ως καθαρά ορθογώνια ούτε ως καθαρά τραπέζια. Αυτή η

προσπάθεια ορθογωνοποίησης των οικιών παρατηρείται εντονότερη στις πρώιμες οικίες με παστάδα, διότι οι οικίες με προστάδα παρουσιάζουν μία μεγαλύτερη συνέπεια στις ορθογώνιες μορφές (π.χ. Ζαγορά, Βρουλιά). Επίσης, όσον αφορά την οργάνωση των οικισμών, εντός των οποίων έχουν εντοπισθεί οι οικίες, με εξαίρεση βέβαια την «Ιερά Οικία» στην Ελευσίνα, είναι υποτυπώδης και αρκετά χαλαρή. Άλλωστε την περίοδο αυτή ξεκινούν οι πρώτες προσπάθειες ελέγχου και οργάνωσης του οικιστικού χώρου, κάτι που φαίνεται καλύτερα στα παραδείγματα της Ζαγοράς, της Βρουλιάς, της Παλαιάς Σμύρνης και της Θάσου, όπου ο οικιστικός ιστός σώζεται σε μεγαλύτερο βαθμό. Στις τέσσερις αυτές περιπτώσεις, μπορούμε να παρατηρήσουμε κάποιες μορφές πρώιμου πολεοδομικού σχεδιασμού, με τη διάταξη των οικιών όμως να μην είναι αυστηρά οργανωμένη, όπως συμβαίνει στο ιπποδάμειο σύστημα.

Μία ακόμη βασική διαφορά, που παρατηρείται μεταξύ των πρώιμων οικιών και αυτών των κλασικών χρόνων, είναι το μέγεθος του διαθέσιμου χώρου διαβίωσης. Όπως είδαμε τα περισσότερα δωμάτια των πρώιμων αυτών οικιών έχουν αρκετά περιορισμένες διαστάσεις, καθώς το μήκος και το πλάτος των περισσότερων δεν ξεπερνά τα 5μ. και κυμαίνεται από 2μ. έως 4,5μ. Το στοιχείο αυτό εάν συνδυαστεί και με τον μικρό αριθμό δωματίων της κάθε οικίας, ειδικά σε αυτές με την προστάδα, οι οποίες διαθέτουν μόνο ένα δωμάτιο, συμπεραίνουμε ότι οι ένοικοι έπρεπε να οργανώνουν τη ζωή και την καθημερινότητά τους με βασικό γνώμονα το μικρό διαθέσιμο χώρο. Αντιθέτως, οι κλασικές οικίες είναι στο σύνολό τους μεγαλύτερες αλλά και τα ίδια τα δωμάτια είναι περισσότερο ευρύχωρα. Επίσης, είναι επανδρωμένες με αξιόλογο αριθμό δωματίων (π.Χ. Όλυνθος, Πριήνη, Δήλος) (Βλ. Εικόνα 22 και 23), τα οποία μάλιστα συχνά υποδιαιρούνται, με αποτέλεσμα οι χώροι της οικίας, σε ορισμένες περιπτώσεις να φτάνουν ακόμη και τους δέκα (Lang 1996, 104-108, Nevett 1999, 159-160, Nevett 2005, 4).

Η διαφορετική διαθεσιμότητα όσον αφορά τον χώρο διαβίωσης αναπόφευκτα επηρεάζει και τον τρόπο οργάνωσης και χρήσης των δωματίων. Στις κλασικές οικίες έχουμε σαφή διαχωρισμό του χώρου, καθώς η κάθε δραστηριότητα επιτελούνταν σε συγκεκριμένο χώρο. Υπήρχε το δωμάτιο, που φιλοξενούσε τον ανδρώνα, υπήρχαν οι χώροι πραγματοποίησης των οικιακών εργασιών, οι οποίοι ήταν κυρίως γυναικοκρατούμενοι, ενώ η οικογένεια διέθετε επίσης ξεχωριστό δωμάτιο για την κατάκλιση. Ακόμη, στις κλασικές οικίες εντοπίζονται χώροι αποθήκευσης και σε ορισμένες περιπτώσεις εντός της οικίας οργανώνονταν και μικρά εργαστήρια (Nevett

1999, 160, Hoerpfner 2005, 215-323, Nevett 2005, 4). Η ταύτιση της χρήσης των χώρων, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στα ευρήματα, που εντοπίζονται εντός των δωματίων, καθώς μέσω αυτών ο μελετητής μπορεί να καθορίσει τα βασικά χαρακτηριστικά των δραστηριοτήτων, που το εκάστοτε δωμάτιο ή χώρος φιλοξενούσε (Nevett 1999, 37-38).

Αντιθέτως, στις πρώιμες οικίες με προστάδα και παστάδα, που εξετάσαμε, ο διαθέσιμος χώρος δράσης δεν διαχωρίζεται με σαφές τρόπο και συνεπώς τις περισσότερες φορές ο ίδιος χώρος χρησιμοποιείται πολλαπλώς. Ακόμη και στις οικίες με παστάδα, που διαθέτουν πάνω από δύο δωμάτια, οι χώροι φαίνεται να εξυπηρετούν πολλαπλές ανάγκες. Δηλαδή, σε αρκετές από αυτές η οικογένεια προετοίμαζε το γεύμα της, έτρωγε, και κοιμόταν στο ίδιο δωμάτιο. Χαρακτηριστικό είναι επίσης το παράδειγμα της Ζαγοράς, όπου ο βασικός χώρος διαβίωσης λειτουργούσε παράλληλα και ως αποθηκευτικός χώρος. Ακόμη, σε ορισμένες μόνο από τις οικίες εντοπίζονται δωμάτια, των οποίων η διαμόρφωση, θυμίζει αυτή του κλασικού ανδρώνα (π.χ. Θορικός, Ζαγορά, Βρουλιά). Τα ευρήματα που προέρχονται από το εσωτερικό των δωματίων δυστυχώς δεν είναι αξιόλογου αριθμού, με αποτέλεσμα να μην προσφέρουν πάντοτε σαφείς ενδείξεις για τη χρήση των δωματίων.

Μία ακόμη σημαντική διαφορά μεταξύ κλασικών και προκλασικών οικιών με παστάδα και προστάδα, είναι η αυλή και η διαμόρφωσή της. Στην κλασική περίοδο, η αυλή αποτελούσε αναπόσπαστο στοιχείο των οικιών και μάλιστα ήταν περικλειστη, διαχωρίζοντας με αυστηρό τρόπο, την ιδιωτική από την δημόσια σφαίρα (Nevett 1999, 160). Επίσης, σε αρκετές κλασικές οικίες, η αυλή εκτός από σύνορο, ήταν και ένας χώρος εντός του οποίου ασκούσαν ποικίλες δραστηριότητες (Ault 2005, 571-578), όπως για παράδειγμα εργασίες σχετικές με το νοικοκυριό (π.χ. Όλυνθος, Αλιείς) ή την κατεργασία αγροτικών προϊόντων (π.χ. Αθήνα). Πρέπει βέβαια, να τονίσουμε ότι αυτές οι δραστηριότητες ήταν ορατές μόνο από το εσωτερικό της οικίας. Επομένως, παρατηρούμε ότι η αυλή στην κλασική περίοδο, όποια και αν ήταν η διαρρύθμισή της, επηρέαζε σε μεγάλο βαθμό την οργάνωση των δωματίων που άνοιγαν γύρω της ή στο πίσω μέρος της (Ault 2005, 578).

Αντιθέτως, οι πρώιμες οικίες με παστάδα και προστάδα παρουσιάζουν μία αρκετά διαφορετική εικόνα, καθώς φαίνεται πως η αυλή δεν έπαιζε κυρίαρχο ρόλο στην οργάνωσή τους. Όπως είδαμε, στα δύο προηγούμενα κεφάλαια δεν διέθεταν όλες οι οικίες αυλή. Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις δεν είναι εύκολο να ξεχωρίσουμε εάν ο

υπαίθριος χώρος, που σώζεται μπροστά από την οικία, αποτελούσε αυλή ή διάδρομο. Ακόμη, όσοι υπαίθριοι χώροι ταυτίστηκαν με αυλές, δεν έχουν καθορισμένο σχήμα και παρόλο που οι περισσότερες από τις πλευρές τους είναι περικλειστές, επέτρεπαν έως ένα βαθμό τα αδιάκριτα βλέμματα να φτάνουν στο εσωτερικό τους (Nevett 1999, 160). Επομένως, ο διαχωρισμός μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας είναι ακόμη πιο χαλαρός και όχι τόσο αυστηρός όσο κατά τους κλασικούς χρόνους. Επιπροσθέτως, στις αυλές των πρώιμων οικιών δεν έχουν εντοπιστεί ευρήματα, με αποτέλεσμα να οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι αυτές λειτουργούσαν απλώς ως ένα πέρασμα προς το εσωτερικό των οικιών. Δεν υπάρχει κανένα στοιχείο, που να αποδεικνύει ότι εντός του χώρου της αυλής οι ένοικοι δραστηριοποιούνταν, σε αντίθεση με την παστάδα και την προστάδα, στις οποίες ανιχνεύεται μία αρκετά έντονη δραστηριότητα.

Συγκρίνοντας λοιπόν τα πρώιμα με τα κλασικά οικοδομήματα, παρατηρούμε πως πέρα από τη βασική ομοιότητα μεταξύ τους, την ύπαρξη διαδρόμου και προθαλάμου, που τις εντάσσει στον ίδιο αρχιτεκτονικό τύπο, εντοπίζονται και σημαντικές διαφορές σχετικές και με τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό τους αλλά και την οργάνωση και τη χρήση των χώρων. Το γεγονός αυτό όμως δεν πρέπει να μας ξενίζει, διότι η γένεση ενός νέου αρχιτεκτονικού τύπου αποτελεί μία πολύ σημαντική αλλαγή, με αποτέλεσμα η διαδικασία αποκρυστάλλωσης των χαρακτηριστικών του να είναι χρονοβόρα. Το ίδιο συμβαίνει και στην δική μας περίπτωση όπου η διαδικασία παγίωσης της μορφής των οικιών με παστάδα και προστάδα τοποθετείται από τη Nevett ανάμεσα στον ύστερο 6^ο αιώνα π.Χ. και στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ. (Nevett 1999, 160).

Κεφάλαιο 5^ο

Ερμηνείες σχετικά με τη γένεση των οικιών με «παστάδα» και «προστάδα»

Στο τελευταίο αυτό κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε τις αιτίες που οδήγησαν στη γένεση των δύο νέων τύπων οικιστικής αρχιτεκτονικής και στην εγκατάλειψη των προηγούμενων μορφών, οι οποίες ήταν επί αιώνες κυρίαρχες. Είναι αλήθεια, ότι το συγκεκριμένο ζήτημα έχει απασχολήσει αρκετούς μελετητές, με αποτέλεσμα να έχει ανοίξει μία αρκετά μεγάλη συζήτηση γύρω από αυτό και να έχουν διατυπωθεί ποικίλες απόψεις.

Η γένεση του αρχιτεκτονικού τύπου με παστάδα και προστάδα λαμβάνει χώρα σε μία περίοδο δραστηκών αλλαγών, οι οποίες είναι ποικίλες και πολυεπίπεδες (Lang 2005, 12-33, Lang 2007, 183-193, Μαζαράκης Αινιάν 2009, 28-29, Westgate 2015, 59-65). Πολλοί μελετητές θεωρούν πως μία από τις κυριότερες αιτίες εμφάνισης των τύπων της παστάδας και της προστάδας είναι η αλλαγή στην οικιστική οργάνωση κατά τις αρχές της αρχαϊκής περιόδου (Lang 2007, 190-191, Μαζαράκης Αινιάν 2009, 29). Η εγκατάλειψη των καμπυλόγραμμων κτιρίων ήταν αναπόφευκτη, εφόσον το σχήμα τους δεν εξυπηρετούσε στην οργάνωση του νέου οικιστικού μοντέλου, το οποίο απαιτούσε πυκνότερη δόμηση και παρατακτική διάταξη των οικιών, δηλαδή η μία δίπλα στην άλλη. Η Lang υποστηρίζει πως η αλλαγή στη χωρική διάταξη και στην αρχιτεκτονική των οικιών αντικατοπτρίζει μία νέα μορφή διαδραστικότητας μεταξύ του φυσικού και του πολιτισμικού περιβάλλοντος (Lang 2007, 190).

Η νέα κυρίαρχη τάση προς την αστικοποίηση και η έμφαση στη διάκριση μεταξύ κέντρου και περιφέρειας οδήγησε σε μία ιεράρχηση του χώρου. Η εξέλιξη όμως αυτή επηρέασε βαθύτατα και την οικιστική αρχιτεκτονική, καθώς πλέον κυρίαρχο ρόλο στην οργάνωση της ζωής παίζει η διάκριση μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας (Lang 2007, 190-191). Πλέον τα δημόσια κτίρια αποτελούν το κέντρο του οικισμού και έχουν ελεύθερη πρόσβαση ενώ οι οικίες, που ανήκουν στον τομέα της ιδιωτικής ζωής, είναι πια περιφέρεια και αποκτούν ελεγχόμενη πρόσβαση (Samson 1990, 8). Επίσης, οι αρχαϊκοί οικισμοί είχαν το τείχος, που τους διαχώριζε από την ύπαιθρο χώρα και παράλληλα λειτουργούσε και ως μέσο ελέγχου της πρόσβασης προς το εσωτερικό τους. Αντιστοίχως οι οικίες απέκτησαν την αυλή, την παστάδα και την προστάδα, που είχε ως

αποτέλεσμα η είσοδος σε αυτές να είναι πλέον ελεγχόμενη και ο πυρήνας της ιδιωτικής ζωής (δωμάτια) να σταματήσει να αποτελεί αντικείμενο δημόσιας θέας (Lang 2007, 191).

Το σχεδόν αστικοποιημένο περιβάλλον και η σαφής πλέον διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού, συνοδεύτηκαν και από άλλες σημαντικές οικονομικές και πολιτικές αλλαγές. Η οργάνωση της αρχαϊκής κοινωνίας γίνεται πιο περίπλοκη, καθώς το βασικότερο πλέον κριτήριο για την ένταξη σε κάποια κοινωνική τάξη ήταν το οικονομικό status του καθενός (Lang 2007, 191, Μαζαράκης Αινιάν 2009, 29). Η κοινωνία πλέον απαρτιζόταν από τους πολίτες, τις γυναίκες τα παιδιά, τους ηλικιωμένους και τους δούλους (Westgate 2015, 62-63). Το ιεραρχικό σύστημα άλλαξε, όπως αναπόφευκτα και οι κοινωνικές σχέσεις, που το διείπαν. Άρα, ήταν αδύνατο η οικιστική αρχιτεκτονική να μείνει αναλλοίωτη, καθώς έπρεπε και αυτή με τη σειρά της να εξυπηρετήσει τις νέες ανάγκες, που προέκυψαν.

Με την έλευση της αρχαϊκής περιόδου, παγιώθηκε ο «οίκος» ως η κυρίαρχη κοινωνική και πολιτική μονάδα, θεσπίστηκαν νέοι νόμοι και θεσμοί, όπως το συμπόσιο και οι οικιακές δραστηριότητες διαφοροποιήθηκαν (Lang 2007, 191). Κρίθηκε λοιπόν αναγκαία η αλλαγή της οικιστικής αρχιτεκτονικής, καθώς οι μονόχωρες καμπυλόγραμμες ή μεγαρόσχημες οικίες της γεωμετρικής εποχής δεν μπορούσαν πλέον να καλύψουν τις νέες ανάγκες. Οι δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα εντός της οικίας πολλαπλασιάστηκαν, με επακόλουθο να αυξηθεί και ο αριθμός των δωματίων της, για να μπορέσει η οικογένεια να εξυπηρετηθεί καλύτερα (Μαζαράκης Αινιάν 2009, 29, Westgate 2015, 63). Οι οικίες πλέον γίνονται πιο περίπλοκες, περισσότερο ευρύχωρες και πιο άνετες. Η εσωτερική διαρρύθμιση της οικίας προσπαθεί να λάβει ένα περισσότερο πρακτικό χαρακτήρα, στοιχείο που συναντάται σε ορισμένες οικίες, καθώς σε αυτές εντοπίζεται ένας υποτυπώδης διαχωρισμός των δωματίων. Έχουν, βρεθεί δωμάτια για την προετοιμασία του φαγητού, για την τέλεση του γεύματος αλλά και ορισμένα, που παρουσιάζουν κάποιες βασικές ομοιότητες με τον κλασικό άνδρωνα. Όπως όμως αναφέραμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν είναι εύκολο να ταυτιστεί με βεβαιότητα η χρήση των χώρων.

Επίσης, στις οικίες με παστάδα και προστάδα αντικατοπτρίζεται και η φυλετική διάκριση των ρόλων μέσα στην κοινωνία, με τη γυναίκα να βρίσκεται εντός του σπιτιού επιφορτισμένη με τη φροντίδα του νοικοκυριού, και τον άνδρα έξω από το σπίτι, να ασκεί τα πολιτικά του καθήκοντα (Lang 2007, 192, Μαζαράκης Αινιάν 2009, 29).

Αυτός ο νέος καθορισμός των ρόλων επηρέασε έως ένα βαθμό την διαρρύθμιση των οικιών, καθώς υποθέτουμε ότι η παρουσία των δύο φύλων στους χώρους της οικίας δεν ήταν ομοιογενής. Τα δωμάτια που φιλοξενούσαν δραστηριότητες σχετικές με το νοικοκυριό μοιάζει πιθανότερο να ήταν γυναικοκρατούμενα ενώ στα δωμάτια, που θυμίζουν του μελλοντικούς ανδρώνες, πιθανόν κυριαρχούσε η ανδρική παρουσία. Βέβαια, στις πρώιμες αυτές οικίες δεν υπάρχουν σαφή στοιχεία που να υποδηλώνουν ξεκάθαρα την ανδρική και τη γυναικεία σφαίρα επιρροής εντός των χώρων, όπως συμβαίνει κατά την κλασική περίοδο (Westgate 2015, 60-61).

Μάλιστα ο Jameson και η Nevett έχουν προσπαθήσει να αναιρέσουν την άποψη, ότι και κατά την κλασική περίοδο υφίσταται ένας αυστηρός φυλετικός διαχωρισμός των χώρων εντός της οικίας (Jameson 1990, 172, 186-92, Nevett 1999, 71-2, 155). Η Κουκουζέλη αντιθέτως, παίρνοντας ως παράδειγμα τις οικίες του τομέα D και H του οικισμού της Ζαγοράς στην Άνδρο, προσπαθεί να αποδείξει ότι ακόμη και στα πρώιμα αυτά οικήματα υπήρχε σαφείς διάκριση των χώρων με βάση το φύλο (Coucouzeli 2007, 173-175). Υποστηρίζει λοιπόν ότι η φυλετική διάκριση υπήρχε, αλλά τίθενταν σε εφαρμογή μόνο σε ειδικές περιστάσεις, όπως για παράδειγμα, όταν ένας επισκέπτης βρισκόταν στο σπίτι. Η προσέγγισή της έχει έντονο ανθρωπολογικό προσανατολισμό, καθώς ως παράλληλο προς τις οικίες της Ζαγοράς παραθέτει τα σύγχρονα Ισλαμικά σπίτια με αυλή, στα οποία η φυλετική διάκριση των χώρων συναντάται με την παραπάνω μορφή. Στην πραγματικότητα βάσει και των ευρημάτων είναι εξαιρετικά δύσκολο έως και αδύνατο να ταυτιστεί με βεβαιότητα η γυναικεία ή η ανδρική παρουσία στα δωμάτια των πρώιμων αυτών οικιών, με αποτέλεσμα να μπορούμε να κάνουμε μόνο υποθέσεις.

Συμπερασματικά, οι πρώιμες οικίες με παστάδα και προστάδα αντιπροσωπεύουν τη νέα «αρχαϊκή» πραγματικότητα, όπου προωθείται η αστικοποίηση, διαχωρίζεται η ιδιωτική από τη δημόσια σφαίρα και καθορίζονται εκ νέου οι κοινωνικές και φυλετικές σχέσεις. Μέσω των συγκεκριμένων οικιών, μπορούμε να παρακολουθήσουμε την αλλαγή των σχέσεων και της επικοινωνίας εντός και εκτός σπιτιού.

Κατακλείδα

Η γένεση των οικιών με παστάδα και προστάδα εντοπίζεται περίπου στα τέλη του 8^{ου} και στις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. Την περίοδο αυτή λοιπόν τοποθετείται η αρχή της εγκατάλειψης των καμπυλόγραμμων και μεγαροειδών οικιών και η σταδιακή αντικατάστασή τους από οικίες με πολυπλοκότερο σχέδιο και περισσότερα δωμάτια. Συνήθως τα δωμάτια ανοίγουν γύρω από κάποια αυλή και η πρόσβαση σε αυτά είναι ελεγχόμενη, καθώς επιτυγχάνεται είτε μέσω κάποιου διαδρόμου είτε κάποιου προθαλάμου. Παρότι οι αλλαγές που επέφεραν την εμφάνιση των δύο αρχιτεκτονικών τύπων ήταν ριζικές, η προσαρμογή σε αυτούς ήταν χρονοβόρα, διότι σαφείς ενδείξεις για την μαζική υιοθέτησή τους έχουμε μετά τα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Εντοπίζεται λοιπόν μία μακρά πορεία εξέλιξης των χαρακτηριστικών τους μέχρι οι οικίες αυτές να καταφέρουν να καλύψουν επαρκώς τις νέες ανάγκες που προέκυψαν.

Ο χώρος είναι κάτι ζωντανό και εύπλαστο, που κάθε φορά μεταμορφώνεται για να εξυπηρετήσει τις νέες απαιτήσεις. Οι οικίες με παστάδα και προστάδα αποτελούν προϊόντα μίας εποχής βαθύτατων κοινωνικοπολιτικών αλλαγών, όπου η προκλασική κοινωνία προσπαθεί να καθορίσει εκ νέου τον εαυτό της. Κατά την κλασική περίοδο όταν οι αλλαγές αυτές παγιώνονται, παρατηρούμε ότι αποκρυσταλλώνται και τα χαρακτηριστικά των οικιών, τα οποία πλέον είναι πλήρως εναρμονισμένα με το κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον και εξυπηρετούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις παντοειδείς ανάγκες της οικογένειας.

Κατάλογος οικιών με «παστάδα»

Στερεά Ελλάδα

Γεωγραφική Περιοχή: Θορικός (ΒΑ Αττική, Λαυρεωτική)
Θέση: Σε πλάτωμα κοντά στην κορυφή του λόφου Βελατούρι (110-120μ. από την επιφάνεια της θάλασσας).
Ανασκαφές: Βελγική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών (1964-1965)
Διαστάσεις: Σωζόμενο μήκος οικοδομήματος: (+/-) 7,75μ. Πάχος τοίχων οικοδομήματος: 0,40-0,90μ. Διαστάσεις Δωματίου G: 2,85×4,00μ.
Προσανατολισμός: ΒΑ προς ΝΔ
Υλικά και Τρόπος Κατασκευής: Ο βαθμός διατήρησης του οικοδομήματος είναι μικρός, με αποτέλεσμα να μην είναι εφικτές παρατηρήσεις σχετικά με την κατασκευή του. Μεταξύ των ερειπίων εντοπίστηκαν και ορισμένοι λίθοι, οι οποίοι πιθανόν να ανήκουν στα θεμέλια του οικοδομήματος.
Περιγραφή: Το οικοδόμημα αποτελεί τμήμα ενός εκτεταμένου οικοδομικού συμπλέγματος, το οποίο εκτείνεται στα Β και πιθανόν στα Α και Δ του πλατώματος του λόφου. Η

κάτοψη του οικοδομήματος είναι ορθογώνια και αποτελείται από τα Δωμάτια G, J και L μπροστά από τα οποία εκτείνεται ο ορθογώνιος επιμήκης χώρος H, ο οποίος μάλλον αποτελεί ένα είδος πρόπυλου.

Το Δωμάτιο G είναι ορθογώνιου σχήματος και σώζεται σε άρτιο βαθμό. Στο εσωτερικό του εντοπίστηκε κτιστό λίθινο θρανίο, πλάτους 0,40-0,60μ. και ύψους 0,30μ., το οποίο περιτρέχει τους δύο μακρούς και τον όπισθεν τοίχο του δωματίου. Επίσης, περίπου στο κέντρο του δωματίου εντοπίστηκαν στο δάπεδο, ίχνη πιθανόν στύλου, για τη στήριξη της στέγης. Η είσοδος του δωματίου εντοπίστηκε περίπου στο κέντρο του Ν τοίχου.

Τα Δωμάτια J και L είναι ορθογώνιου σχήματος, σώζονται όμως σε αρκετά αποσπασματικό βαθμό.

Το Δωμάτιο H είναι ορθογώνιου σχήματος και έχει μακρόστενες αναλογίες. Είναι πολύ πιθανό να λειτουργεί εν είδει προπύλου, υπό τη μορφή διαδρόμου. Δεν διαθέτουμε σαφείς ενδείξεις εάν ο χώρος ήταν στεγασμένος.

Ευρήματα:

Στο εσωτερικό του Δωματίου G εντοπίστηκαν πολυάριθμα όστρακα επιτραπέζιων αγγείων, κυρίως κύπελλα. Εντός του Δωματίου J βρέθηκε μεγάλη ποσότητα ξυλάνθρακα και οστών, κυρίως στη ΒΔ πλευρά του.

Χρονολόγηση:

Υπογεωμετρική Περίοδος, περί το 700 π.Χ.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς πηγές

Servais 1967, 9-15.

Δευτερογενείς πηγές:

Fagerström 1988, 53.

Mazarakis Ainian 1997, 254.

Mussche 1974, 23.

Γεωγραφική Περιοχή:

Ελευσίνα (Δ. Αττική)

Θέση:

Εξωτερικώς του Ιερού της Δήμητρας και της Κόρης, ΝΑ του πυλώνα του τείχους του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

Ανασκαφές:

Κουρουνιώτης (1920, 1924 και 1937)

Τραυλός (1938, συμπληρωματική ανασκαφή)

Διαστάσεις:

Εξωτερικές σωζόμενες διαστάσεις του στεγασμένου τμήματος του οικοδομήματος: 13,65 x 10,00μ.

Πλακόστρωτη αυλή: 1,80μ. (πλάτος κεντρικού τμήματος), 2,50μ. (πλάτος νότιου τμήματος).

Προσανατολισμός:

ΒΑ προς ΝΔ

Υλικά και Τρόπος Κατασκευής:

Τα θεμέλια του οικοδομήματος ήταν κατασκευασμένα από αδρά κατεργασμένους λίθους μεσαίου μεγέθους, ενώ η ανωδομή του ήταν πλίνθινη.

Περιγραφή:

Η λεγόμενη «Ιερά Οικία» είναι ένα ευρυμέτωπο οικοδόμημα, η κάτοψη του οποίου χαρακτηρίζεται από έντονη ασυμμετρία και δεν διαθέτει ακριβές σχήμα. Συνδυάζει κυρίως ορθογώνιες και τετράγωνες μορφές (εξαιρείται το Δωμάτιο V, που έχει

τριγωνικό σχήμα).

Το οικοδόμημα αποτελείται από τέσσερα δωμάτια (I, II, III-IV, V), τα οποία είναι τοποθετημένα σε σειρά, το ένα δίπλα στο άλλο και επικοινωνούν με ένα κοινό επιμήκη «διάδρομο», ο οποίος διατρέχει ολόκληρη την πρόσοψη του οικοδομήματος.

Στο Β μισό του επιμήκη διαδρόμου σχηματιζόταν πιθανόν ένα είδος προθαλάμου, ο οποίος μάλιστα στηριζόταν από ξύλινους πασσάλους.

Μπροστά από τον επιμήκη διάδρομο σώζεται πλακόστρωτη υπαίθρια αυλή, η οποία στο Ν πέρας της οριοθετείται από τοίχο. Στα Δ του οικοδομήματος έχει εντοπιστεί πλακόστρωτη οδός, η οποία οδηγούσε στο ιερό της Δήμητρας και της Κόρης.

Το Δωμάτιο I είναι το μεγαλύτερο του οικοδομήματος και έχει σχεδόν τετράγωνη κάτοψη. Στη ΒΔ γωνία του εντοπίστηκε κτιστό λίθινο θρανίο (διαστάσεων 0,40 x 0,40μ. και με ύψος 0,70μ.) και στην απέναντι ΒΑ γωνία αποκαλύφθηκαν λίθοι σε σειρά, οι οποίοι όριζαν ένα μικρό τοξωτό χώρο. Ακριβώς κάτω από την τοξωτή κατασκευή, υπήρχε αντίστοιχη λίθινη κατασκευή ορθογώνιου σχήματος, (διαστάσεων 1,50 x 0,70μ.). Σχεδόν στο κέντρο του δωματίου βρέθηκε μία λίθινη βάση πάνω στην οποία στηριζόταν πιθανόν ξύλινος στύλος.

Το Δωμάτιο II έχει σχεδόν ορθογώνια κάτοψη. Στη ΒΔ γωνία του ήρθε στο φως μία καλοσχηματισμένη κτιστή κυκλική κατασκευή, η οποία λειτουργούσε πιθανόν εν είδει βόθρου. Από το βόθρο ξεκινούσε αγωγός, καλυμμένος με πλάκες, ο οποίος περνούσε κάτω από το κατώφλι του δωματίου και διέτρεχε το διάδρομο για να φτάσει στην αυλή, καταλήγοντας στο εξωτερικό του οικοδομήματος.

Το Δωμάτιο III-VI είναι ορθογώνιου σχήματος και αποτελείται από δύο χώρους, οι οποίοι διαχωρίζονται από ένα εγκάρσιο τοίχο. Οι πλάγιες απολήξεις του τοίχου δεν ήταν συμφυείς με τους τοίχους του δωματίου, άρα πιθανότατα αυτός αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη στο αρχικό οικοδόμημα. Η προσθήκη τοποθετείται περίπου στα μέσα του 7^{ου} αιώνα π.Χ.. Το δωμάτιο διαθέτει διπλό δάπεδο.

Το Δωμάτιο V είναι το μικρότερο του οικοδομήματος και έχει ένα ιδιόμορφο

τριγωνικό σχήμα. Αν και ανεσκάφη μέχρι το επίπεδο του φυσικού βράχου, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Ευρήματα:

Κατά την πρώιμη φάση εντός του οικοδομήματος βρέθηκε αξιόλογος αριθμός αμφορέων, πύθων, υδριών, πινακίων και μαγειρικών αγγείων, όπως επίσης και αρκετά αγγεία μικρότερου μεγέθους. Τα αγγεία αυτά προέρχονται κυρίως από τα Δωμάτια II, III, το διάδρομο και από τη Β απόληξη του προθαλάμου. Μετά τη μικρή ανακατασκευή, με την προσθήκη του εγκάρσιου τοίχου στο Δωμάτιο III, εντός του οικοδομήματος εντοπίζονται έντονα ίχνη καύσης και τα ήδη υπάρχοντα αγγεία αναμίχθηκαν με στάχτες. Επίσης μέσα στα δωμάτια βρέθηκαν πολυάριθμα όστρακα αναθηματικού χαρακτήρα και οστά ζώων.

Δωμάτιο I: Εντός της ορθογώνιας λίθινης κατασκευής στη ΒΑ γωνία (κάτω από την λίθινη τοξωτή κατασκευή) εντοπίστηκαν μικρός αριθμός οστράκων, λίγα χώματα και πολυάριθμοι λίθοι, οι οποίοι πιθανόν ανήκουν στην ανωδομή του οικοδομήματος.

Δωμάτιο II: Στο εσωτερικό του δωματίου βρέθηκαν αγγεία, που εντός τους περιείχαν στάχτες, πιθανότατα από τις πυρές θυσιών που εντοπίστηκαν στον τύμβο ΝΔ του οικοδομήματος. Τα αγγεία μάλλον τοποθετήθηκαν εντός του δωματίου αφότου ο βόθρος έπεσε σε αχρηστία.

Δωμάτιο III: Στο κέντρο περίπου του δωματίου εντοπίστηκε στρώμα καύσης. Στην επιφάνεια του, βρέθηκε λεκανόμορφο αγγείο, το οποίο όμως ήταν θραυσμένο και από αυτό έλειπαν μόνο οι λαβές. Το εσωτερικό του αγγείου ήταν γεμάτο στάχτη και έφερε λίγα χώματα.

Χρονολόγηση:

Τέλη 8^{ου} αιώνα – Αρχές 7^{ου} αιώνα π.Χ.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς πηγές:

Κουρουνιώτης - Τραυλός 1933-1935, 54-114.

Μαζαράκης Αινιάν 1999, 43-65.

Δευτερογενείς πηγές:

Eijnde 2010, 174-175, 178.

Fagerström 1988, 43-44.

Mazarakis Ainian 1997, 150-151.

Mylonas 1969, 59-60.

Γεωγραφική Περιοχή:

Αίγινα-Κολώνα (N της σύγχρονης πόλης)

Θέση:

Ανατολικά του υστερότερου ναού του Απόλλωνα

Ανασκαφές:

Γερμανικές Ανασκαφές με επικεφαλής τον P. Wolters (1924-1926)

Διαστάσεις:

Οικία 2

Σωζόμενες εξωτερικές διαστάσεις: (+/-) 9×7μ.

Δυτικό Δωμάτιο: (+/-) 3×2μ.

Ανατολικό Δωμάτιο: (+/-) 4,3×3μ.

Νότιος Χώρος: (+/-) 6×2,8μ.

Οικία 3

Σωζόμενες εξωτερικές διαστάσεις: (+/-) 8,5×7,5μ.

Δυτικό Δωμάτιο: (+/-) 4,5×2μ.

Ανατολικό Δωμάτιο: (+/-) 4,5×3,2μ. Νότιος Χώρος: (+/-) 6,5×2,8μ.
Προσανατολισμός: Α προς Δ
Υλικά και Τρόπος Κατασκευής: Δεν υπάρχουν στοιχεία ή πληροφορίες σχετικά με τα υλικά και τον τρόπο κατασκευής των οικοδομημάτων.
Περιγραφή: Η Οικία 2 και η Οικία 3, όπως συμβατικά ονομάστηκαν, αποτελούν μέρος μίας ομάδας αρχαϊκών οικοδομημάτων, που ήρθαν στο φως στην περιοχή Α του μεταγενέστερου ναού του Απόλλωνα. Ένας δρόμος χωρίζει τα δύο οικοδομήματα, με την Οικία 2 να βρίσκεται ΒΔ του δρόμου και την Οικία 3 στα ΝΑ αυτού. <i>Οικία 2:</i> Είναι ένα ευρυμέτωπο οικοδόμημα με την κάτοψη του να είναι τραπεζιόσχημη. Αποτελείται από δύο δωμάτια (Δυτικό και Ανατολικό), τα οποία ανοίγουν στη Β πλευρά του και είναι διατεταγμένα παρατακτικά, το ένα δίπλα στο άλλο. Την πρόσοψη των δωματίων διατρέχει ένας μακρόστενος υπαίθριος χώρος, ο οποίος παρέχει πρόσβαση σε αυτά. Επίσης, στη ΝΔ γωνία του οικοδομήματος σώζονται λείψανα τοίχου, ο οποίος γωνιάζει και ίσως να υποδεικνύει ότι μπροστά από το μακρόστενο χώρο ανοιγόταν ένας ακόμη χώρος. <i>Δυτικό Δωμάτιο:</i> Είναι μικρών διαστάσεων και το σχήμα του ομοιάζει με τραπέζιο. Η είσοδος του δωματίου έχει εντοπιστεί στο μέσον του Ν τοίχου, ο οποίος είναι εξαιρετικά στενός. <i>Ανατολικό Δωμάτιο:</i> Είναι εμφανώς μεγαλύτερο από το Δυτικό δωμάτιο και έχει ορθογώνιο σχήμα. Η είσοδός του σώζεται σχεδόν στο κέντρο του Ν τοίχου. <i>Νότιος χώρος:</i> Έχει μακρόστενες αναλογίες, σχεδόν ορθογώνιο σχήμα και διαθέτει έκκεντρη είσοδο στο Α άκρο του Ν τοίχου. Κρίνοντας από τη μορφή του, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε, ότι ίσως αποτελεί κάποιου είδους διαδρόμου.

Μάλιστα η υπόθεση αυτή ενισχύεται και μέσω της ύπαρξης ενός ακόμη υπαίθριου χώρου, ο οποίος ανοίγει μπροστά από τον υποτιθέμενο διάδρομο και δεν φαίνεται απίθανο να λειτουργούσε εν είδει αυλής. Επίσης, ο Ν τοίχος του “διαδρόμου” προεκτείνεται στο εξωτερικό του οικοδομήματος, κάτι που θα μπορούσε να υποδεικνύει την ύπαρξη και ενός δεύτερου οικοδομήματος.

Οικία 3: Η κάτοψη του οικοδομήματος ομοιάζει σε μεγάλο βαθμό με αυτή της Οικίας 2, καθώς είναι ευρυμέτωπη και το σχήμα της είναι σχεδόν ορθογώνιο. Στη Β πλευρά ανοίγουν δύο δωμάτια (*Δυτικό* και *Ανατολικό*), τα οποία είναι τοποθετημένα σε παρατακτική σειρά. Στα δωμάτια παρέχει πρόσβαση ένας μακρόστενος υπαίθριος χώρος.

Δυτικό Δωμάτιο: Το σχήμα του ομοιάζει περισσότερο με τραπέζιο και το πλάτος του είναι αρκετά στενό. Η είσοδος του δωματίου σώζεται στο μέσον του Ν τοίχου.

Ανατολικό Δωμάτιο: Έχει σχεδόν τετράγωνο σχήμα και είναι αρκετά μεγαλύτερο από το Δυτικό δωμάτιο. Η είσοδος του σώζεται σχεδόν στο κέντρο του Ν τοίχου.

Νότιος Χώρος: Η κάτοψή του είναι σχεδόν ορθογώνια και έχει μακρόστενες αναλογίες. Λόγω της μορφής του, θα μπορούσε να παραλληλιστεί και με διάδρομο. Η είσοδος του εντοπίστηκε σχεδόν στο κέντρο του Ν τοίχου.

Ευρήματα: Δεν γίνεται καμία αναφορά στις βιβλιογραφικές πηγές.

Χρονολόγηση:

Οικοδόμηση 6^{ος} αιώνας π.Χ.

Καταστροφή στα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ., μετά την ανέγερση του ναού του Απόλλωνα .

Βιβλιογραφία:

Πρωτογενείς πηγές

Wolters 1925, εικ.8.

Δευτερογενείς πηγές

Krause 1977, 167.

Lang 1996, 163-164.

Γεωγραφική Περιοχή:

Ωρωπός (BA Αττική)

Θέση:

Εντός του αρχαϊκού οικισμού

Ανασκαφές:

A. Δραγώνα (1985)

A. Μαζαράκης Αιτιάς (1996)

Διαστάσεις:

Συνολικές σωζόμενες διαστάσεις οικοδομήματος: 10,30×9,00μ.

Δωμάτιο Β: 4,00×3,80μ.

Δωμάτιο Γ: 4,00×3,80μ.

Μέσο πλάτος διαδρόμου: 3,70μ.

Προσανατολισμός:

A προς Δ

Υλικά και Τρόπος Κατασκευής:

Τα θεμέλια των τοίχων ήταν κατασκευασμένα από ευμεγέθεις λίθους, σχήματος στρογγυλεμένου ή πολυγωνικού, ενώ η ανωδομή πιθανόν αποτελούνταν από ωμές πλίνθους. Δεν σώζεται κανένα τμήμα της ανωδομής του κτιρίου

Περιγραφή:

Το οικοδόμημα, που συμβατικά ονομάστηκε «Οικία Α-Δ», είναι ευρυμέτωπο και έχει ορθογώνια κάτοψη. Αποτελείται από 3 τουλάχιστον δωμάτια (Α, Β, Γ), τα

οποία βρίσκονται στη Β πλευρά του οικοδομήματος και είναι διατεταγμένα σε σειρά, το ένα δίπλα στο άλλο. Μπροστά και από τα τρία δωμάτια εκτείνεται μακρόστενος διάδρομος.

Τα αρτιότερα σωζόμενα δωμάτια του οικοδομήματος είναι το Δωμάτιο Β και το Δωμάτιο Γ, που είναι ισομεγέθη και έχουν ένα σχεδόν τετράγωνο σχήμα.

Στο Ν τοίχο του Δωματίου Β και συγκεκριμένα στο μέσον του εντοπίστηκε η είσοδος, η οποία βέβαια είχε αντικαταστήσει μία προηγούμενη είσοδο στο Α τμήμα του τοίχου, πλέον σφραγισμένη. Επίσης, η θύρα του Δωματίου Γ βρέθηκε στο Α τμήμα του Ν τοίχου.

Παρατηρούμε λοιπόν πως οι θύρες και των δύο αυτών δωματίων ήταν έκκεντρες. Όσον αφορά το διαχωριστικό τοίχο μεταξύ του Δωματίου Β και του Δωματίου Γ, έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι ίσως κατά την τελευταία φάση του οικοδομήματος δημιουργήθηκε στο μέσον του άνοιγμα για την επικοινωνία των δύο αυτών χώρων.

Το Δωμάτιο Α σώζεται σε ιδιαίτερα αποσπασματικό βαθμό, καθώς επιβιώνει μόνο ελάχιστο τμήμα της Α πλευράς του, με αποτέλεσμα να μην είναι εφικτή η αποκατάσταση του σχήματός του.

Βάσει των καταλοίπων επιβεβαιώνεται ότι τα Δωμάτια Β και Γ αποτελούσαν ενιαίο οικοδομικό σώμα, σε αντίθεση με το Δωμάτιο Α, το οποίο μάλλον αποτελεί προσθήκη κάποιας επόμενης κατασκευαστικής φάσης. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από την απουσία ενιαίας κατασκευαστικής δέσης μεταξύ του Β τοίχου του Δωματίου Α και της ΒΔ γωνίας του Δωματίου Β.

Στα Ν των τριών δωματίων, έχει εντοπιστεί υπαίθριος μακρόστενος χώρος, που σώζεται ιδιαιτέρως. Εξαιτίας της μορφής του είναι πολύ πιθανό να αποτελεί κάποιο είδος διαδρόμου. Αν και δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι ο χώρος ήταν υπαίθριος, δεν αποκλείεται και το ενδεχόμενο, να έφερε κάποιου είδους στέγαση, κατασκευασμένη από ευτελή και φθαρτά υλικά (π.χ. άχυρα ή καλάμια).

Ευρήματα:

Στο εσωτερικό του Δωματίου Γ και συγκεκριμένα στη ΝΔ του γωνία, εντοπίστηκε στην αρχική του θέση ένας λουτήρας κατασκευασμένος από πηλό, ο οποίος ανήκε

στην τελευταία φάση του οικοδομήματος. Επίσης, στη ΒΔ γωνία του δωματίου βρέθηκε εστία, η οποία πιθανόν είναι πρωιμότερη του λουτήρα και η κατασκευή της τοποθετείται στην πρώτη φάση του οικοδομήματος. Στο μέσον περίπου του δωματίου εντοπίστηκε επίσης τμήμα ευμεγέθους λεκάνης, στο εσωτερικό της οποίας υπήρχε ποσότητα χώματος, στάχτης και ξυλάνθρακα.

Εντός του Δωματίου Β, στη ΝΔ γωνία του βρέθηκε ένας ορθογώνιος χώρος μικρών διαστάσεων, ο οποίος ήταν επενδεδυμένος με λίθους μεγάλου μεγέθους και είτε αποτελούσε κάποιο θρανίο είτε λειτουργούσε εν είδει βάσης για την τοποθέτηση κάποιου αγγείου.

Στο εσωτερικό των Δωματίων Β και Γ εντοπίστηκαν εργαλεία και χρηστικά σκεύη, τα οποία ήταν είτε μεταλλικά είτε λίθινα.

Χρονολόγηση:

Το οικοδόμημα βρισκόταν σε χρήση κατά το πρώτο μισό του 6^{ου} αιώνα π.Χ., ίσως και λίγο υστερότερα.

Βιβλιογραφία:

Πρωτογενείς πηγές

Μαζαράκης Αινιάν 1996, 28-33.

Mazarakis Ainian 1998, 191-192.

Μαζαράκης Αινιάν 2004, 369-387.

Mazarakis Ainian 2006-2007, 12-13, 97, 107.

Πελοπόννησος

Γεωγραφική Περιοχή:

Κόρινθος (ΒΑ Πελοπόννησος)

Θέση:

<p>Εντός της Ρωμαϊκής Αγοράς της πόλης της Κορίνθου, στα ΝΑ της περιοχής του ναού του Απόλλωνα του 7ο αιώνα και λίγα μέτρα νοτιότερα της Ιεράς Πηγής.</p>
<p>Ανασκαφές:</p> <p>Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών Αθηνών (1970)</p>
<p>Διαστάσεις:</p> <p><i>Δωμάτιο 3:</i> 2,75μ. (μήκος Β πλευράς), 3,40μ. (μήκος Ν πλευράς), 2,90μ. (πλάτος)</p> <p><i>Δωμάτιο 4:</i> 2,4μ. (Β πλευρά), 3,00μ. (Ν πλευρά), 3,4μ. (Δ πλευρά) και 3,8μ. (Α πλευρά)</p> <p><i>Αυλή:</i> 1,90μ. (σωζόμενο μήκος)</p>
<p>Προσανατολισμός:</p> <p>Α προς Δ</p>
<p>Υλικά και Τρόπος Κατασκευής:</p> <p>Λόγω των μετασκευών, που δέχτηκε το οικοδόμημα κατά της δύο επόμενες οικοδομικές του φάσεις, δεν είναι δυνατόν να γίνει οποιαδήποτε παρατήρηση σχετικά με τα υλικά ή τον τρόπο κατασκευής της πρώτης οικοδομικής φάσης, καθώς σχεδόν τίποτε δε σώζεται από τα θεμέλια και την ανωδομή.</p>
<p>Περιγραφή:</p> <p>Το οικοδόμημα είναι ευρυμέτωπο και διαιρείται σε 5 διαφορετικούς χώρους. Ολόκληρη σχεδόν τη Β πλευρά της οικοδομήματος καταλαμβάνει ο μακρόστενος Χώρος 1, ο οποίος είναι υπαίθριος.</p> <p>Σε ολόκληρη τη Δ πλευρά της οικίας εκτείνεται το <i>Δωμάτιο 2</i>, ενώ πίσω από το <i>Χώρο 1</i> ανοίγουν τα <i>Δωμάτια 3, 4 και 5</i> τα οποία βρίσκονται σε παρατακτική σειρά, το ένα δίπλα στο άλλο.</p> <p>Στην εξωτερική Ν πλευρά του οικοδομήματος, στο σημείο επαφής των <i>Δωματίων 3 και 4</i> βρέθηκε ένας βόθρος, ο οποίος χρονολογείται επίσης στην Πρώιμη</p>

Πρωτοκορινθιακή περίοδο.

Ο Χώρος 1, ο οποίος καλύπτει σχεδόν ολόκληρη τη Β πλευρά του οικοδομήματος έχει ορθογώνιο σχήμα και πολύ μακρές αναλογίες. Επίσης, ήταν επενδεδυμένος με άριστης ποιότητας λατύπη από πωρόλιθο και έδινε την εντύπωση τιμεντοποιημένης επιφάνειας. Αν και οι ανασκαφείς ταυτίζουν το χώρο με αυλή, δεν είναι απίθανο να λειτουργούσε εν είδει διαδρόμου, λόγω της θέσης και του σχήματος του.

Το Δωμάτιο 2, που βρίσκεται στη Δ πλευρά του οικοδομήματος, έχει τραπεζοειδή κάτοψη και η είσοδος του εντοπίστηκε στο Α άκρο του Β τοίχου του. Πλησίον της εισόδου βρέθηκε καμπύλο τμήμα τοίχου, το οποίο βέβαια δεν περιγράφεται λεπτομερώς από τους ανασκαφείς.

Το Δωμάτιο 3 έχει σχεδόν τετράγωνη κάτοψη και η είσοδος του σώζεται στο Α άκρο του Β τοίχου. Επίσης, εντοπίστηκε και το κατώφλι της εισόδου, το οποίο ήταν κατασκευασμένο από πωρόλιθο (διαστάσεις $1.28 \times 0,49\mu.$).

Το Δωμάτιο 4 σώζεται σχεδόν ακέραιο, το σχήμα του είναι σχεδόν ορθογώνιο και θεμελιώθηκε ως ημιυπόγειος χώρος. Αν και οι τοίχοι του δωματίου σώζονται σε ύψος από 0,40μ. έως 0,65μ., δεν εντοπίστηκε ούτε είσοδος, ούτε κάποια κλίμακα, που να οδηγεί στο εσωτερικό του δωματίου.

Το Δωμάτιο 5, σώζεται σε πολύ αποσπασματικό βαθμό, διότι ολόκληρη η Α του πλευρά έχει καταστραφεί, λόγω της εγκατάστασης αγωγού, κατά την κλασική περίοδο. Πιθανόν θα είχε ορθογώνιο σχήμα και όπως και το Δωμάτιο 4, κατασκευάστηκε ως ημιυπόγειος χώρος.

Το δάπεδο των δύο αυτών ημιυπόγειων δωματίων βρίσκεται 0,55μ. χαμηλότερα από το επίπεδο που βρίσκεται το κατώφλι του Δωματίου 3.

Ευρήματα:

Ένα στρώμα Πρωτοκορινθιακής κεραμικής, βρέθηκε πακτωμένο ανάμεσα στο οικοδόμημα και την πρόσοψη του γεωμετρικού τοίχου, ο οποίος βρίσκεται Ν της πηγής.

Χρονολόγηση:

Το οικοδόμημα διαθέτει τρεις διακριτές φάσεις, οι οποίες χρονολογούνται από την Πρώιμη Πρωτοκορινθιακή Περίοδο (πρώτο μισό 7^{ου} αιώνα π.Χ.) μέχρι περίπου το δεύτερο μισό του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Εδώ μελετούμε μόνο την πρώτη φάση του οικοδομήματος.

Βιβλιογραφία:*Πρωτογενείς πηγές*

Williams 1970, 32-35.

Williams – Fisher 1971, 3-7.

Williams et. al. 1973, 31-32.

Δευτερογενείς πηγές

Lang 1996, 166.

*Βόρειο Αιγαίο***Γεωγραφική Περιοχή:**

Θάσος-Λιμένας (Β άκρη του νησιού)

Θέση:

Β του Αρτεμισίου και συγκεκριμένα έξω από την πύλη του Ερμή, στο οικόπεδο Δημητριάδη (οικιστικές νησίδες I και II)

Ανασκαφές:

Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή, με επικεφαλής τον P. Devambez (1928-1932 και 1935)

Διαστάσεις:

Οικοδόμημα Νησίδας I

ΒΑ Δωμάτιο: (+/-) 5,8×8,8μ.

Κεντρικό Δωμάτιο: (+/-) 5,2-6,2×6,8-8,0μ.

ΒΔ Δωμάτιο: (+/-)6,2×6,5μ.

Οικοδομική μονάδα Νησίδας II

Συνολικές εξωτερικές διαστάσεις οικοδομημάτων: 10×11μ.

Δωμάτια Δ οικοδομήματος: 4,75×5,5μ. (έκαστο)

Δωμάτια Α οικοδομήματος: 4,6×5,5μ. (έκαστο)

Νότιος Χώρος Δ οικοδομήματος: (+/-)10×5μ.

Νότιος Χώρος Α οικοδομήματος: (+/-)10×5μ.

Προσανατολισμός:

Α προς Δ

Υλικά και Τρόποι Κατασκευής:

Οικοδόμημα Νησίδας I

Ο Β τοίχος των δωματίων είναι ο καλύτερα σωζόμενος καθώς φτάνει σχεδόν τα 2μ. και είναι κατασκευασμένος βάσει του πολυγωνικού συστήματος από γνευσίτη λίθο. Βέβαια, σε ορισμένα σημεία που οι λίθοι έχουν μία πιο χαλαρή διάταξη, τα κενά που δημιουργούνται, γεμίζονται με μικρά κομμάτια μαρμάρου. Μάλιστα τμήμα του τοίχου του ΒΑ δωματίου είναι κατασκευασμένο από ακανόνιστα τμήματα μαρμάρου και γνευσίτη λίθου, μιμούμενο το ψευδοϊσόδομο σύστημα.

Οικοδομήματα Νησίδας II

Η Ν πρόσοψη των δύο οικοδομημάτων, που είναι η καλύτερα διατηρημένη, ήταν επενδυμένη με καλοδουλεμένα μπλοκ μαρμάρου.

Περιγραφή

Οικοδόμημα Νησίδας I

Το οικοδόμημα βρίσκεται Ν της οδού του Θεάτρου. Η κάτοψη του δεν έχει καθορισμένο σχήμα, αν και περισσότερο προσιδιάζει σε τραπέζιο. Διαθέτει τρία δωμάτια στη Β πλευρά τα οποία είναι τοποθετημένα παρατακτικά το ένα δίπλα στο άλλο. Νότια του ΒΔ Δωματίου, ανοίγει ένας μικρών διαστάσεων ορθογώνιος χώρος, ο οποίος βέβαια δεν καταλαμβάνει ολόκληρη την πρόσοψη του δωματίου. Το οικοδόμημα υπέστη εκτεταμένη ανακατασκευή πιθανόν κατά τον 5ο αιώνα π.Χ., με αποτέλεσμα να αλλάξει σημαντικά η μορφή του.

Το Κεντρικό Δωμάτιο έχει σχεδόν τετράγωνο σχήμα και το Δυτικό Δωμάτιο έχει σχεδόν ορθογώνια κάτοψη. Ο χώρος που ανοίγει μπροστά από το Δυτικό Δωμάτιο έχει σχεδόν ορθογώνιο σχήμα και καλύπτει σχεδόν όλο το μήκος της πρόσοψης του δωματίου. Λόγω του σχήματος του, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ίσως λειτουργούσε ως διάδρομος ή αυλή. Το *Ανατολικό Δωμάτιο* του οικοδομήματος έχει ένα ασαφές τραπεζοειδές σχήμα.

Στο κέντρο του Ν τοίχου του *Κεντρικού* και του *Δυτικού Δωματίου* σώζονται οι εισοδοί τους. Η είσοδος του *Ανατολικού Δωματίου* σώζεται περίπου στο μέσον του Β τοίχου και άνοιγε μπροστά από την οδό του Θεάτρου.

Στο εσωτερικό του *Κεντρικού Δωματίου* πλησίον της εισόδου, βρέθηκε κυκλικό πηγάδι, το οποίο βέβαια δεν έχει χρονολογηθεί ακόμη με ακρίβεια.

Οικοδομήματα Νησίδας II

Οι δύο οικοδομικές ενότητες βρίσκονται Β της οδού του Θεάτρου. Τα δύο οικοδομήματα το *Δυτικό* και το *Ανατολικό* είναι σχεδόν ισομεγέθη και οι ορθογώνιες κατόψεις τους διαφέρουν σε ελάχιστα σημεία. Στη Β πλευρά τους διαθέτουν από δύο δωμάτια, τοποθετημένα το ένα δίπλα στο άλλο. Επίσης, ολόκληρη η πρόσοψη των δωματίων και των δύο οικοδομημάτων καλύπτεται από ένα υπαίθριο χώρο.

Τα δωμάτια και των δύο οικοδομημάτων της *Νησίδας 2* έχουν τετράγωνο σχήμα και είναι σχεδόν πανομοιότυπα. Εξαιρεση αποτελεί το *Δυτικό Δωμάτιο* του Δυτικού οικοδομήματος, η κάτοψη του οποίου είναι μάλλον τραπεζιόσχημη. Ο υπαίθριος χώρος που ανοίγει μπροστά από τα δωμάτια, έχει και στα δύο οικοδομήματα

<p>ορθογώνια κάτοψη και πιθανόν λειτουργούσε ως αυλή ή διάδρομος.</p> <p>Οι είσοδοι των Δωματίων σώζονται στο μέσον του Ν τοίχου τους, με εξαίρεση το Δυτικό Δωμάτιο του Δυτικού οικοδομήματος, η είσοδος του οποίου αν και βρίσκεται στο Ν τοίχο, είναι έκκεντρη.</p>
<p>Ευρήματα:</p> <p>Δεν γίνεται καμία αναφορά στις βιβλιογραφικές πηγές.</p>
<p>Χρονολόγηση:</p> <p>Τα οικοδομήματα είναι της αρχαϊκής περιόδου και τοποθετούνται περί τον 6^ο αιώνα π.Χ.</p>

Κρήτη

<p>Γεωγραφική Περιοχή:</p> <p>Ονυθέ ή Ονιθέ (Κρήτη – Ρέθυμνο – Χωριό Γουδελιάνων)</p>
<p>Θέση:</p> <p>Εντός του αρχαϊκού οικισμού</p>
<p>Ανασκαφές:</p> <p>Ν. Πλάτων (1954-1956)</p>
<p>Διαστάσεις:</p> <p>Συνολική εξωτερική σωζόμενη διάσταση οικοδομήματος: 33×13μ.</p> <p>Εμβαδόν οικοδομήματος: 315τ.μ.</p> <p><i>Χώρος E:</i> 16,1×2,6μ.</p> <p><i>Δωμάτιο H:</i> 5×7,3μ. και 40τ.μ.</p> <p><i>Δωμάτιο A:</i> 8×5,2 μ. και 40τ.μ.</p>

Δωμάτιο Β: 8,8×4,6 μ. και 40τ.μ.

Δωμάτιο Γ-Δ: 9.5×10,6μ.

Δωμάτιο Ι: 6×11μ.

Δωμάτιο Κ: 3,5×11μ.

Προσανατολισμός:

N προς Β

Υλικό και Τρόποι Κατασκευής:

Ο ανασκαφέας δεν κάνει καμία περιγραφή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του οικοδομήματος.

Περιγραφή:

Το οικοδόμημα που ονομάζεται συμβατικά «Οικία Α» είναι εξαιρετικά ευμεγέθες και η κάτοψη του κυριαρχείται από ορθογώνιους χώρους ποικίλων διαστάσεων, οι οποίοι συνολικά φτάνουν τους 9 στον αριθμό.

Στη ΝΑ πλευρά της πρόσοψης του οικοδομήματος υπάρχει υπαίθρια αυλή, η οποία οδηγεί προς ένα επιμήκη προθάλαμο (Ε), ο οποίος με τη σειρά του παρέχει πρόσβαση στα 3 από τα 6 δωμάτια της οικίας. Φαίνεται πως τα δωμάτια της οικίας χωρίζονται σε δύο ομάδες, με τη μία να περιλαμβάνει τα Δωμάτια Η, Α, Β, που βρίσκονται στο Α μισό της οικίας και τη δεύτερη τα Δωμάτια Γ-Δ, Ι και Κ, στο Δ μισό. Η διάταξη των δωματίων είναι παρατακτική καθώς βρίσκονται σε σειρά, το ένα δίπλα στο άλλο.

Χώρος Ζ: Είναι υπαίθριος χώρος στη ΝΑ εξωτερική πλευρά της οικίας και πιθανότατα λειτουργούσε ως αυλή. Η Ν πλευρά του οριζόταν από το βράχο του λόφου, ο οποίος στα ΝΑ είχε λαξευτεί σχεδόν σε σχήμα ορθής γωνίας, ενώ η Β πλευρά του περιβαλλόταν από ένα τοιχίο. Στη ΒΑ γωνία της αυλής εντοπίστηκε και ένα κτίσμα μικρών διαστάσεων (Θ), το οποίο μάλλον εξυπηρετούσε εν είδει προαυλίου και πιθανόν είναι μεταγενέστερο της οικίας.

Χώρος Ε: Στα Δ της αυλής, μέσω τριών θυρών οδηγείται κανείς εντός ενός

μακρόστενου Χώρου *E*, ο οποίος διασχίζει οριζόντια το χώρο. Κρίνοντας από το επίμηκες σχήμα του είναι πολύ πιθανό να λειτουργούσε ως διάδρομος. Στο εσωτερικό του σώζονται οι βάσεις δύο κίωνων και ενός πεσσού, οι οποίοι ήταν τοποθετημένοι στον κατά μήκος άξονα του χώρου και μάλλον στήριζαν τη στέγη του διαδρόμου. Επίσης, στη ΒΑ γωνία του διαδρόμου εντοπίστηκε ένας πλακόστρωτος χώρος μικρών διαστάσεων, ο οποίος περικλειόταν από χαμηλές λίθινες πλάκες.

Δωμάτια H, A και B: Τα τρία αυτά δωμάτια είναι ορθογώνιου σχήματος και περίπου ισομεγέθη. Το κατώτερο τμήμα των τοίχων της Δ πλευράς των δωματίων έρχεται σε επαφή με το βράχο του λόφου και μάλιστα στο όπισθεν τμήμα των *Δωματίων H* και *A*, ο βράχος έμεινε αλάξευτος, με αποτέλεσμα να εισέρχεται στο εσωτερικό τους σχηματίζοντας μικρών διαστάσεων αποθέτες και υπερυψωμένα θρανία. Στο εσωτερικό του *Δωματίου H* εντοπίστηκαν τέσσερις βάσεις κίωνων ενώ εντός του *Δωματίου A* έξι βάσεις κίωνων, τοποθετημένες σε δύο σειρές των τριών. Το *Δωμάτιο B* φέρει στο εσωτερικό του τέσσερις βάσεις κίωνων, όπως και το *Δωμάτιο H*.

Δωμάτιο Γ-Δ: Το δωμάτιο έχει ορθογώνια κάτοψη και αποτελείται από ένα προθάλαμο μικρών διαστάσεων (*Δ*), μέσω του οποίου εισέρχεται κανείς στην κύρια *Αίθουσα Γ*. Το δωμάτιο αυτό δεν έχει επικοινωνία ούτε με την αυλή ούτε με το μακρόστενο διάδρομο, όμως είναι σχεδόν βέβαιο ότι κατασκευάστηκε παράλληλα με τα υπόλοιπα δωμάτια της οικίας. Στο εσωτερικό της κυρίως αίθουσας του σώζονται τέσσερις βάσεις κίωνων και ένα υπερυψωμένο κτιστό θρανίο, το οποίο καλύπτει όλο το μήκος του όπισθεν δυτικού τοίχου. Ο προθάλαμος, στα Α διαθέτει κρηπίδωμα και ο ανασκαφέας λόγω της απουσίας τοίχου υπέθεσε ότι πάνω σε αυτή την κρηπίδα πιθανόν να έστεκαν δύο κίονες και το δωμάτιο να ακολουθούσε τον τύπου του μεγάρου.

Δωμάτιο I: Έχει ορθογώνιο σχήμα και στο εσωτερικό του σώζονται τέσσερις βάσεις κίωνων. Ακόμη, στον μέσον του Α τοίχου εντοπίστηκε η είσοδος, η οποία εκατέρωθεν της φέρει παραστάδες. Επίσης, στο ΝΔ τμήμα του δωματίου εντοπίστηκε τμήμα υδρορροής.

Δωμάτιο K: Έχει ορθογώνιο σχήμα και αρκετά στενές αναλογίες. Όπως τα

υπόλοιπα δωμάτια, στο εσωτερικό του έφερε τέσσερεις κίονες, από τους οποίους σώζονται μόνο οι βάσεις. Περίπου στο μέσον του Α τοίχου βρίσκεται η είσοδος του. Περιέργως η ΒΑ γωνία του δωματίου επεκτείνεται ελαφρώς προς τα Β, ακολουθώντας την τριγωνική της μορφή.

Ευρήματα:

Πάνω στις χαμηλές λίθινες πλάκες της ΒΑ γωνίας του διαδρόμου (Ε) βρέθηκαν τρία αγγεία.

Εντός των Δωματίων Η, Α και Β βρέθηκε μεγάλη ποσότητα κεραμικής, ποικίλων σχημάτων. Ο κύριος όγκος της κεραμικής βρέθηκε στη Δ πλευρά των δωματίων, πλησίον του φυσικού βράχου. Επίσης, εντός κοιλότητας, σχηματισμένης στο τμήμα του βράχου που χωρίζει το Δωμάτιο Η από το Α, βρέθηκε μεταλλικός λύχνος και ένας σιδερένιος κρίκος. Ακόμη, από το Δωμάτιο Β προήλθε μεγάλος αριθμός ευμεγέθων πίθων, οι οποίοι ήταν τοποθετημένοι κατά μήκος των τοίχων και κυρίως στην όπισθεν πλευρά του χώρου. Μπροστά από τους πίθους, βρέθηκαν μικρότερα αγγεία ποικίλων σχημάτων, τα περισσότερα εκ των οποίων ήταν τοποθετημένα πάνω σε πήλινες βάσεις κυκλικού σχήματος.

Από το εσωτερικό του Δωματίου Ι συλλέχθηκε αξιόλογος αριθμός αγγείων, τα οποία τυπολογικά ομοιάζουν με τα ευρεθέντα αγγεία στα Δωμάτια Α και Η και μικρός αριθμός μεταλλικών ευρημάτων. Μάλιστα στη ΒΔ γωνία του δωματίου ο βράχος έχει λαξευτεί με τέτοιο τρόπο, για να εξυπηρετεί μάλλον ως χώρος για τη στήριξη αγγείων.

Εντός του Δωματίου Κ βρέθηκαν αρκετοί πίθοι, οι οποίοι ήταν τοποθετημένοι σε σειρά, κατά μήκος του Δ και Α τοίχου. Στο χώρο βρέθηκαν επίσης, λίθινες πλάκες ορθογώνιου σχήματος, πάνω στις οποίες πιθανότατα τοποθετούσαν τους πίθους.

Χρονολόγηση:

Τέλη 7ου αιώνα - Αρχές του 6ου αιώνα π.Χ.

Βιβλιογραφία:

Πρωτογενείς πηγές

Πλάτων 1959, 377-382.

Πλάτων 1960, 298-305.

Πλάτων 1959, 116, 226-228.

Δευτερογενείς πηγές

Lang 1996, 190.

Sjögren 2003, 109-111, 147.

Συντομογραφίες

<i>AA</i>	Archäologischer Anzeiger
<i>ABSA</i>	Annual of the British School at Athens
<i>AnnArchStorAnt</i>	Annali del Seminario di studi del mondo classico: Sezione di archeologia e storia antica
<i>ASAtene</i>	Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle Missioni italiane in Oriente
<i>BCH</i>	Bulletin de correspondance hellénique
<i>ΠΑΕ</i>	Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας

Βιβλιογραφία

- Akurgal, E., 1983. *Alt-Smyrna I: Wohnschichten und Athenatempel*. Ankara.
- Ault, B. A., 2005. Η Εποχή των Ελλήνων: Επιμέρους Προβλήματα. Η Κλασική «Αυλή». Αυλές και Ελεύθερος Χώρος στο W. Hoepfner (επίμ.), *Ιστορία της Κατοικίας, 5000 π.Χ. – 500 μ.Χ.*. Θεσσαλονίκη.
- Boehring, D., 2001. *Heroenkulte in Griechenland von der Geometrischen bis zur Klassischen Zeit: Attika, Argolis, Messenien*. Berlin.
- Cambitoglou, A., J. J. Coulton, J. M. Birmingham, J. R. Green, 1971. *Zagora I. Excavations of a Geometric Settlement on the Island of Andros, Greece*. Sydney.
- Cambitoglou, A., A. Birchall, J. J. Coulton, J. R. Green. 1988. *Zagora 2: Excavation of a Geometric Town on the Island of Andros. Excavation Season 1969: Study Season 1969-1970*. Athens.
- Cambitoglou, A., S. Peirce, O. Segal, J. Papadopoulos, 1991. *A Guide to the Archaeological Museum in Andros*. Athens.
- Chronique des Fouilles et Découvertes Archéologiques en Grèce en 1953. *BCH*, 78, 1954, 95-224.
- Cook, J. M., 1958-1959. Old Smyrna, 1948-1951. *ABSA*, 53/54, 1-34.
- Coucouzeli, A., 2007. From Megaron to Oikos at Zagora στο R. Westgate (επίμ.), N. Fisher (επίμ.), J. Whitley (επίμ.), *Building Communities: House, Settlements and Society in the Aegean and Beyond: Proceedings of a Conference held at Cardiff University, 17 – 21 April 2001*. Athens, 169-181.
- Daux, G., 1962. Chronique des Fouilles et Découvertes Archéologiques en Grèce en 1961. *BCH*, 86, 2, 629-974.
- Daux, G., 1993. Chronique des Fouilles et Découvertes Archéologiques en Grèce en 1962. *BCH*, 87, 2, 689-878.
- Drerup, H., 1969. *Griechische Baukunst in geometrischer Zeit*. Göttingen.
- Eijnde Van Den, F., 2010. *Cult and Society in Early Athens. Archaeological and Anthropological Approaches to State Formation and Group Participation in Attica* (Αδημοσίευτη διατριβή, Utrecht University). Utrecht.
- Fagerström, K., 1988. *Greek Iron Age Architecture. Developments through Changing Times*. Göteborg.

Grandjean, Y., 1988. *Recherches sur l'Habitat Thasien a l'Epoque Grecque, vol.2.* Athènes.

Grandjean, Y., Fr. Salviat, 2000. *Guide de Thasos.* Paris.

Green, J.R., 1990. Zagora: Population Increase and Society in the Later Eighth Century B.C. στο J.-P. Descœudres, (επίμ.). *Eumousia: Ceramic and Iconographic Studies in Honour of Alexander Cambitoglou.* Sydney, 41-47.

Hoepfner, W., 2005. Η Εποχή των Ελλήνων: Αρχαϊκή Περίοδος – Κλασική Περίοδος στο W. Hoepfner (επίμ.), *Ιστορία της Κατοικίας, 5000 π.Χ. – 500 μ.Χ.* Θεσσαλονίκη, 141-549.

Jameson, M. H., 1990. Private Space and the Greek City στο O. Murray (επιμ.) και S. Price (επιμ.), *The Greek City from Homer to Alexander.* Oxford, 171–95.

Κουρουνιώτης, Κ., Ι., Τραυλός, 1933-1935. Τελεστήριον και Ναός Δήμητρος. *ΠΑΕ*, 15, 54-114.

Krause, C., 1977. Grundformen des Griechischen Pastashäuses. *AA*, 164-179.

Lang, F., 1996. *Archaische Siedlungen in Griechenland: Struktur und Entwicklung.* Berlin.

Lang, F., 2005. Structural Change in Archaic Greek Housing στο B. A. Ault (επιμ.), L. Nevett (επιμ.), *Ancient Greek Houses and Households: Chronological, Regional and Social Diversity.* Philadelphia, 12-33.

Lang, F., 2007. House – Community – Settlement: The New Concept of Living in Archaic Greece στο R. Westgate (επιμ.), N. Fisher (επιμ.), J. Whitley (επίμ.), *Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond. Proceedings of a Conference Held at Cardiff University 17-21 April 2001.* Αθήνα, 183-193.

Μαζαράκης Αινιάν, Α., 1996. Ανασκαφή Σκάλας Ωρωπού (1985-87, 1996). *ΠΑΕ*, 151, 21-124.

Mazarakis Ainian, A., 1997. *From Rurels' Dwellings to Temples Architecture, Religion and Society in Early Iron Age Greece (1100-700 B.C.), Studies in Mediterranean Archaeology 22.* Jonsered.

Mazarakis Ainian, A., 1998. Oropos in the Early Iron Age στο M. Bats (επίμ.), B. d' Agostino (επίμ.). *Euboica. L'Eubea e la Presenza Euboica in Calcidica e in Occidente, Atti del Convegno internazionale Napoli 13-16 Novembre 1996.* Napoli, 173-209.

Μαζαράκης Αινιάν, Α., 1999. Νέα Στοιχεία για την Ιερά Οικία της Ελευσίνας από το Αρχείο του Ι. Τραυλού. *Αρχαιολογική Εφημερίς*, 43-65.

- Μαζαράκης Αινιάν, Α., 2004. Η Συμβολή του Ωρωπού στη Μελέτη των Οικισμών του Αιγαίου της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου στο Ν. Σταμπολίδης (επίμ.), Α. Γιαννικουρή (επίμ.), *Το Αιγαίο στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου. Ρόδος, 1-4 Νοεμβρίου 2002*. Αθήνα, 369-389.
- Mazarakis Ainian, A., 2006-2007. I Primi Greci d'Occidente? Scavi nella Graia Omerica (Oropos). *AnnArchStorAnt*, 12-13, 97, 81-110.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α., 2009. Αρχιτεκτονική και κοινωνία κατά τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους. *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 112, 18-30.
- Mussche, H. F., 1974. *Thorikos: a Guide to the Excavations*. Bruxelles.
- Mylonas, G.E., 1969. *Eleusis and the Eleusinian Mysteries*. New Jersey.
- Nevett, L., 1999. *House and Society in the Ancient Greek World*. Cambridge.
- Nevett, L., 2005. Introduction στο B. A. Ault (επιμ.), L. Nevett (επιμ.), *Ancient Greek Houses and Households: Chronological, Regional and Social Diversity*. Philadelphia, 1-11.
- Nicholls, R. V., 1958-1959. Site-Plan of Old Smyrna. *ABSA*, 53/54.
- Nicholls, R. V., 1998. Part II, The Architectural History of the Temples στο Cook J. M., R. V. Nicholls, *Old Smyrna Excavations : The Temples of Athena*. 1998, 33-204.
- Παπαγγελή, Κ., 2002. *Ελευσίνα. Ο Αρχαιολογικός Χώρος και το Μουσείο*. Αθήνα.
- Πλάτων, Ν., 1959. Ανασκαφή Ονυθέ Γουδελιάνων Ρεθύμνης. *ΠΑΕ*, 114, 377-382.
- Πλάτων, Ν., 1960. Ανασκαφή Ονυθέ Γουδελιάνων Ρεθύμνης. *ΠΑΕ*, 115, 298-305.
- Πλάτων, Ν., 1959. Ανασκαφή εις Γουδελιάνα Ρεθύμνης. *ΠΑΕ*, 116, 226-228.
- Ορλάνδος, Α.Κ., Ι.Ν. Τραυλός, 1986. *Λεξικόν Αρχαίων Αρχιτεκτονικών Όρων*. Αθήνα.
- Rider, B.C., 1916. *The Greek House: Its History and Development from the Neolithic Period to the Hellenistic Age*. Cambridge.
- Samson, R., 1990. Introduction στο R. Samson (επιμ.), *The Social Archaeology of Houses*. Edinburgh, 1-18.
- Servais, J., 1967. Le Fouilles sur le Haut du Vèlatouri στο H.F. Mussche, J. Bingen, J. Servais, J. De Geyter, T. Hackens, P. Spitaels, A. Gautier, *Thorikos III*

1965: *Rapport Préliminaire sur la Troisième Campagne de Fouilles.*. Bruxelles, 9-15.

Sjögren, L., 2003. *Cretan locations. Discerning site variations in Iron Age and Archaic Crete: 800-500 BC.* Oxford.

Travlos, J., 1983. Η Αθήνα και η Ελευσίνα στον 8^ο και 7^ο π.Χ. αι. *ASAtene*, 61, 323-337.

Travlos, J., 1988. *Bildlexikon zur Topographie des Antiken Attika.* Tübingen.

Westgate, R., 2007. The Greek House and the Ideology of Citizenship. *World Archaeology*, 39, 2, 229-245.

Westgate, R., 2015. Space and Social Complexity in Greece from the Early Iron Age to the Classical Period. *Hesperia*, 84, 47-94.

Wiegand, Th., H. Schrader, 1904. *Priene: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895-1898.* Berlin.

Williams II, C. K., 1970. Corinth, 1969: Forum Area. *Hesperia*, 39, 1, 1-39.

Williams II, C. K., J. E. Fisher, 1971. Corinth, 1970: Forum Area. *Hesperia*, 40, 1, 1-59.

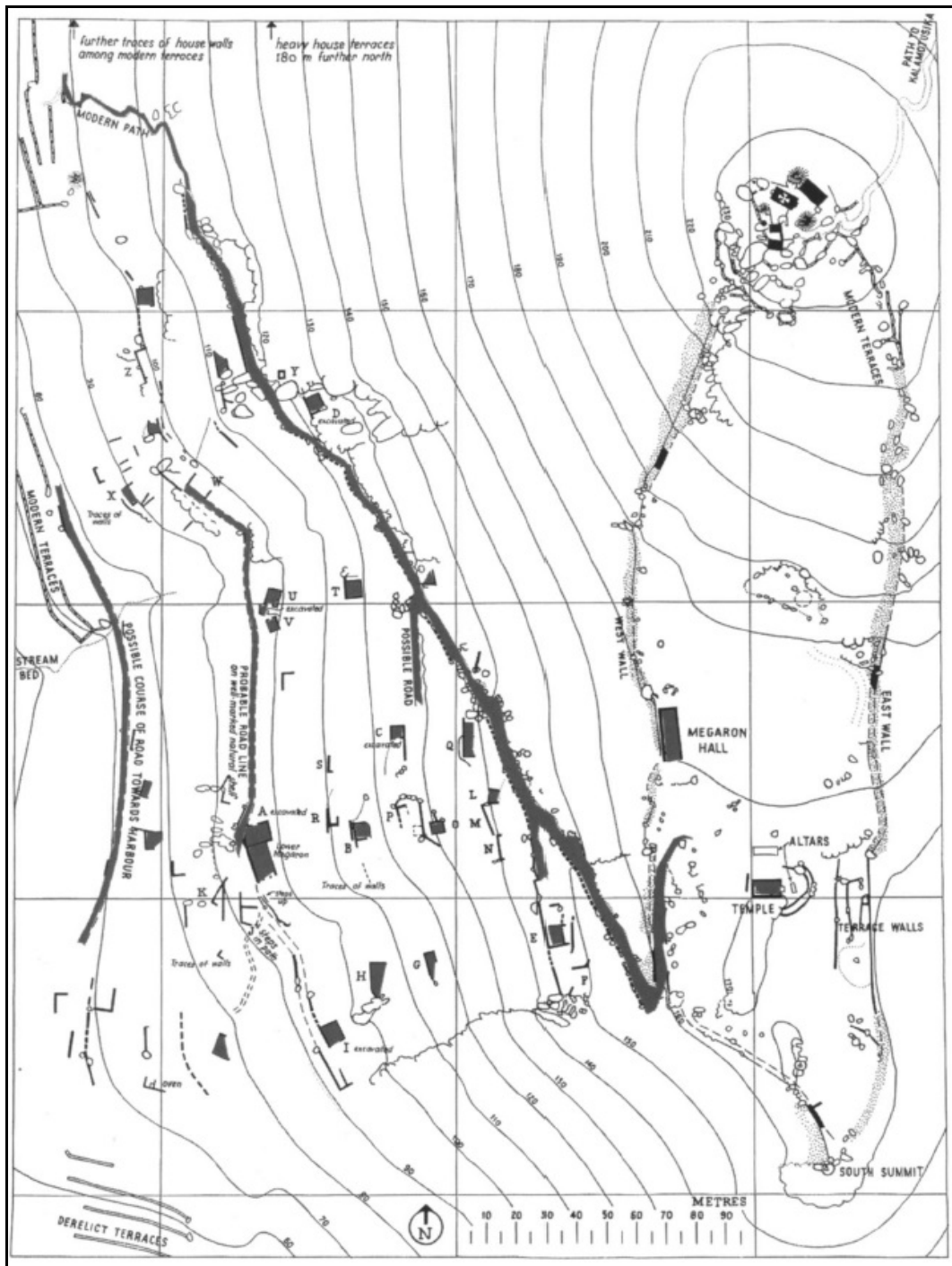
Williams II, C. K., J. L. Angel, P. Burns, J. E. Fisher, 1973. Corinth, 1972: The Forum Area. *Hesperia*, 42, 1, 1-44.

Wolters, P., 1925. Forschungen auf Ägina. AA, εκ.8.

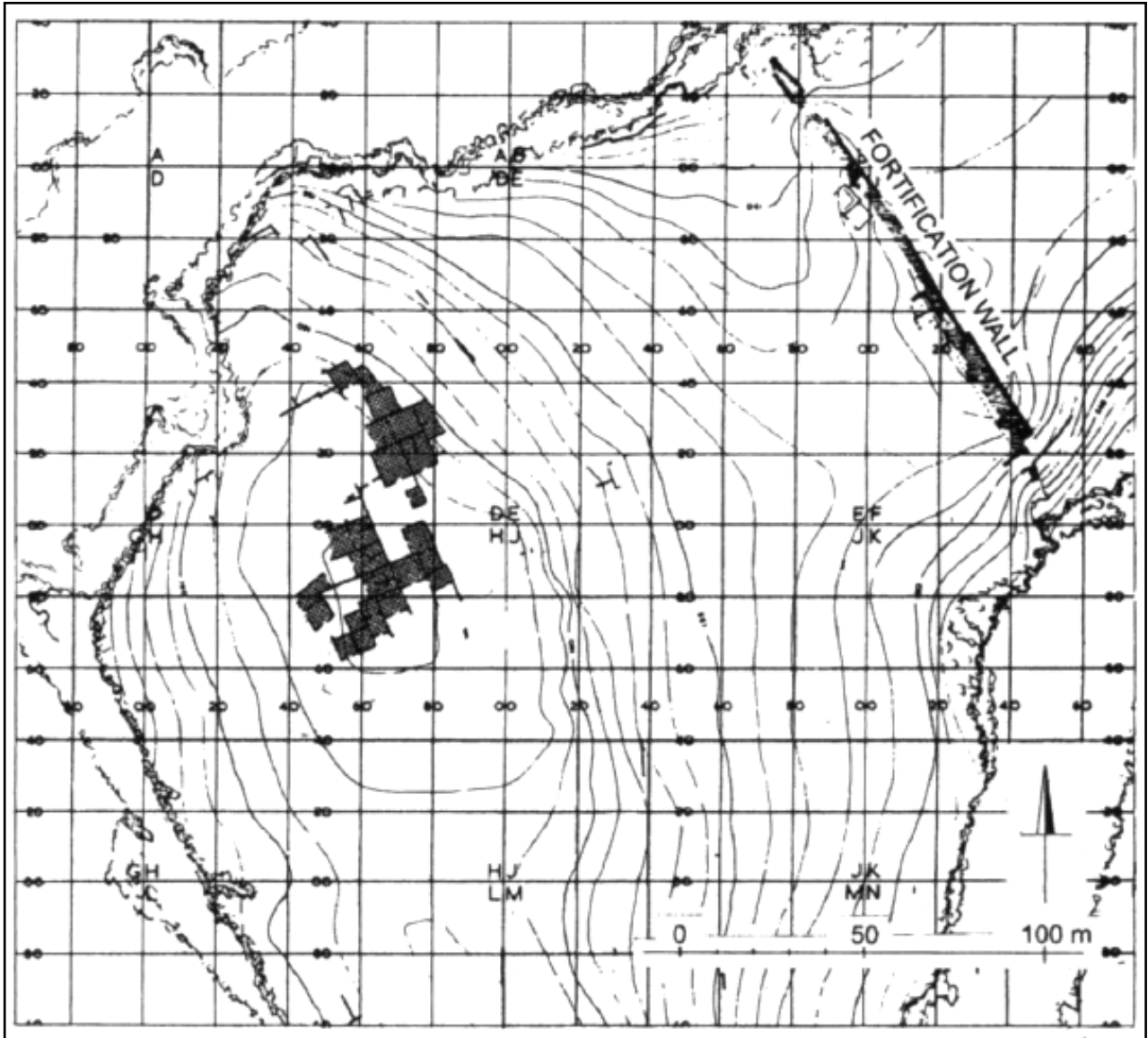
Πηγές εικόνων

- Εικόνα 1: Lang 2007, 184.
Εικόνα 2: Lang 2007, 184.
Εικόνα 3: Μαζαράκης Αινιάν 2009, 21.
Εικόνα 4: Lang 2007, 185.
Εικόνα 5: Mazarakis Ainian 1997, εικ.159.
Εικόνα 6: Μαζαράκης Αινιάν 1999, 53.
Εικόνα 7: Williams II–Fisher 1971, 4.
Εικόνα 8: Lang 1996, εικ.60.
Εικόνα 9: Lang 1996, εικ.23.
Εικόνα 10: Grandjean - Salviat 2000, εικ.54.
Εικόνα 11: Μαζαράκης Αινιάν 1996, 29.
Εικόνα 12: Lang 1996, 99.
Εικόνα 13: Eijnde 2010, 176.
Εικόνα 14: Coucouzeli 2007, 171.
Εικόνα 15: Lang 1996, εικ.64.
Εικόνα 16: Akurgal 1983, εικ.19.
Εικόνα 17: Hoepfner 2005, 182.
Εικόνα 18: Hoepfner 2005, 211.
Εικόνα 19: Akurgal 1983, εικ.20a.
Εικόνα 20: Akurgal 1983, εικ.20b.
Εικόνα 21: Westgate 2015, 70.
Εικόνα 22: Westgate 2015, 73.
Εικόνα 23: Hoepfner 2005, 357.

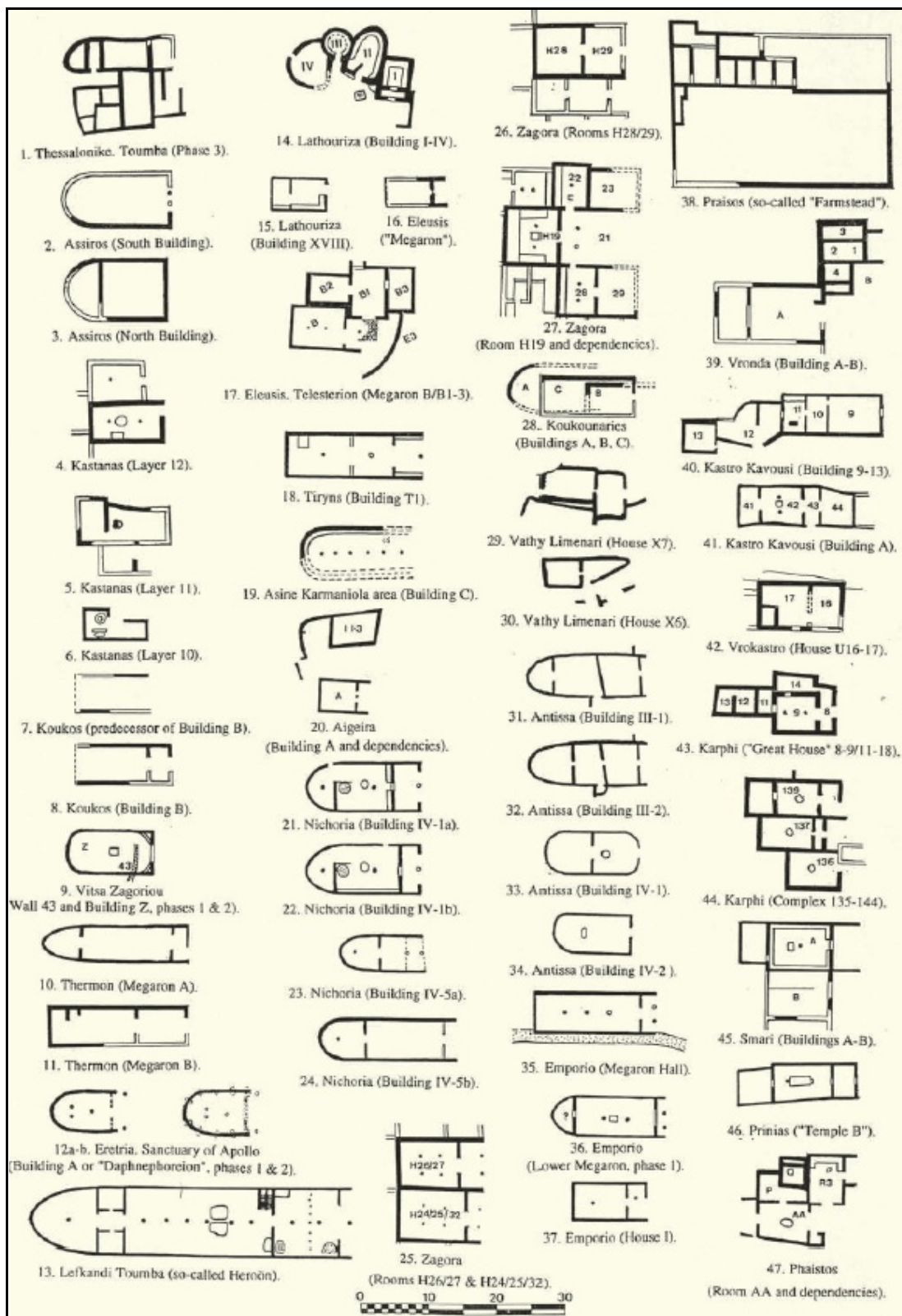
Εικόνες

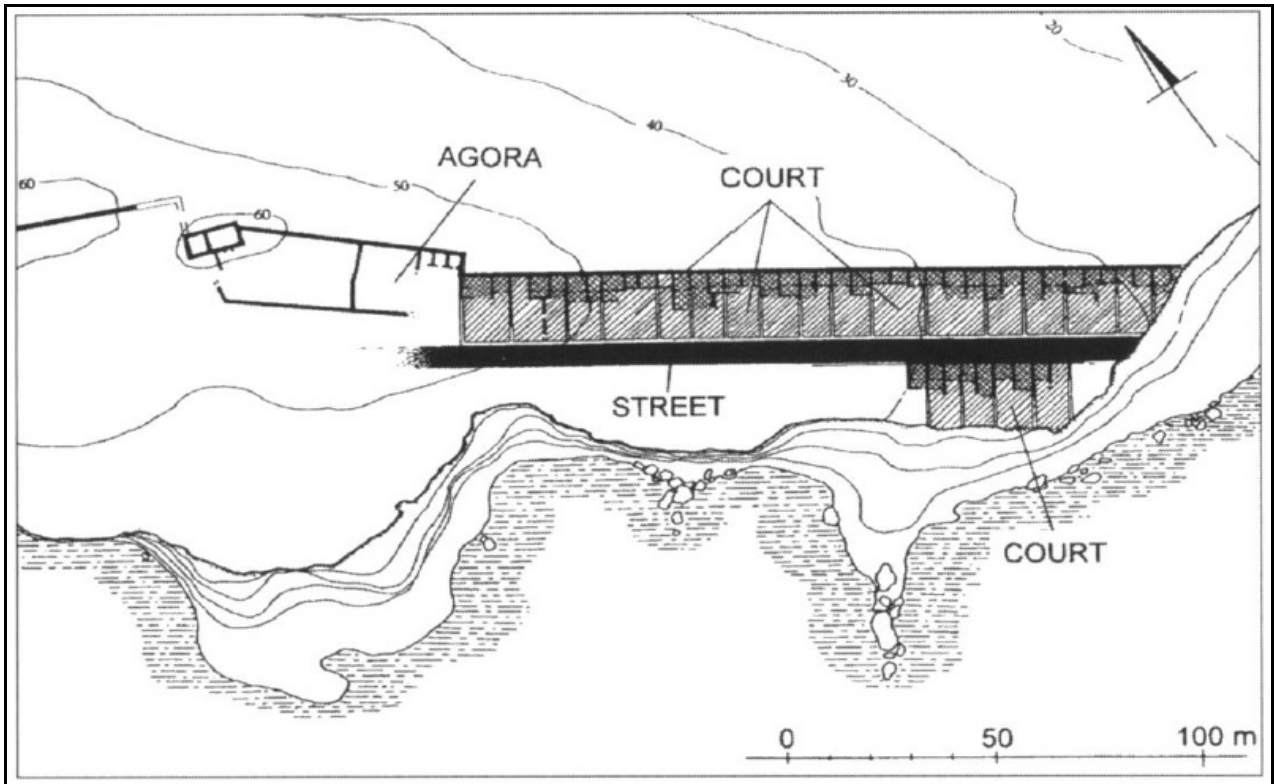
Εικόνα 1: Κάτοψη Γεωμετρικού Οικισμού στο Εμπορίο της Χίου.

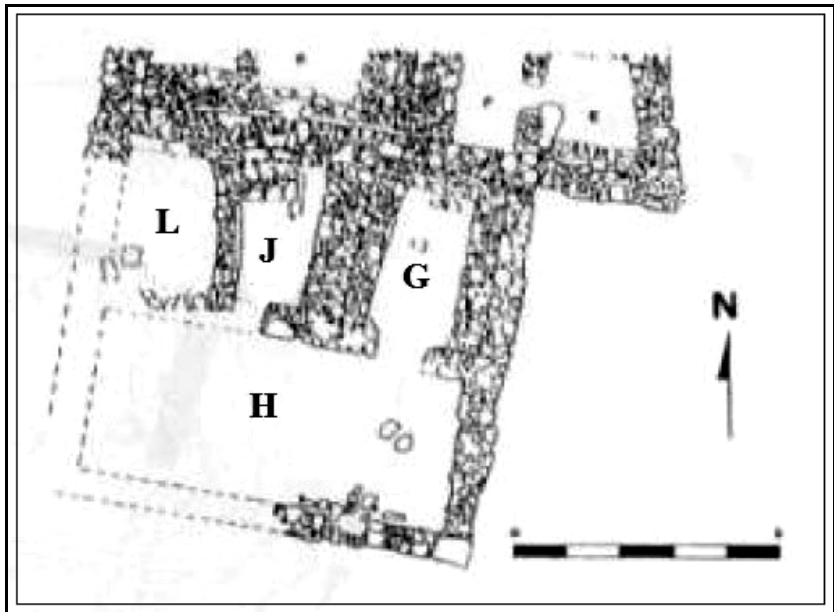
Εικόνα 2: Κάτοψη Γεωμετρικού Οικισμού στη Ζαγορά της Άνδρου.

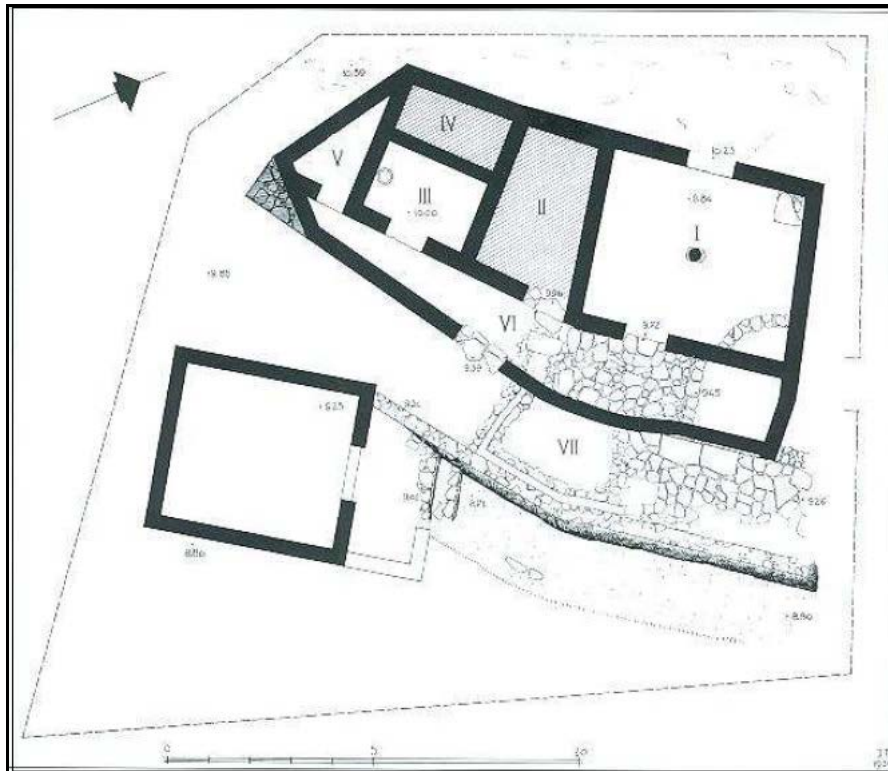
Εικόνα 3: Κατόψεις «Αριστοκρατικών» Οικιών της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

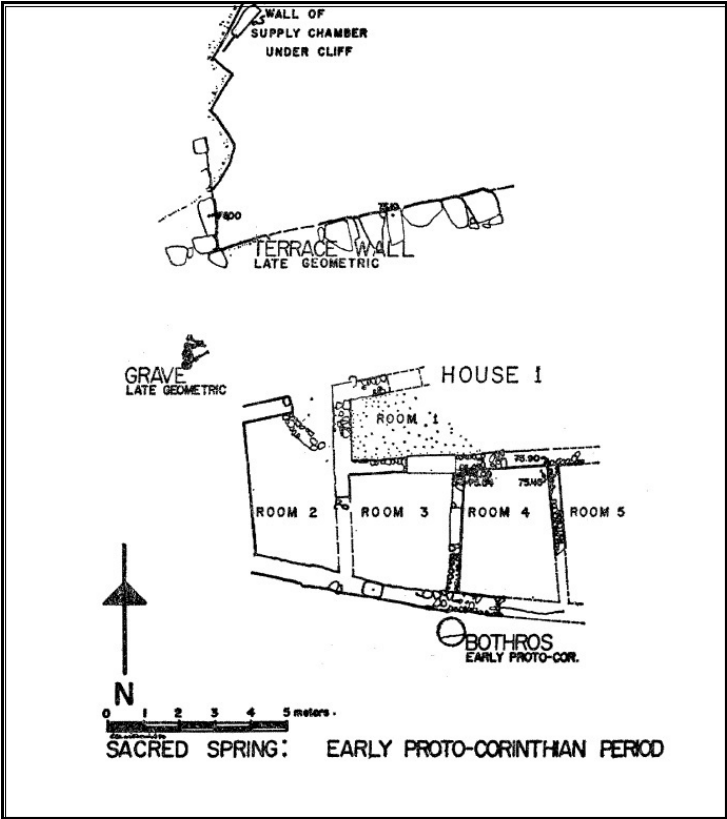
Εικόνα 4: Κάτοψη Αρχαϊκού οικισμού στη Βρουλιά της Ρόδου.

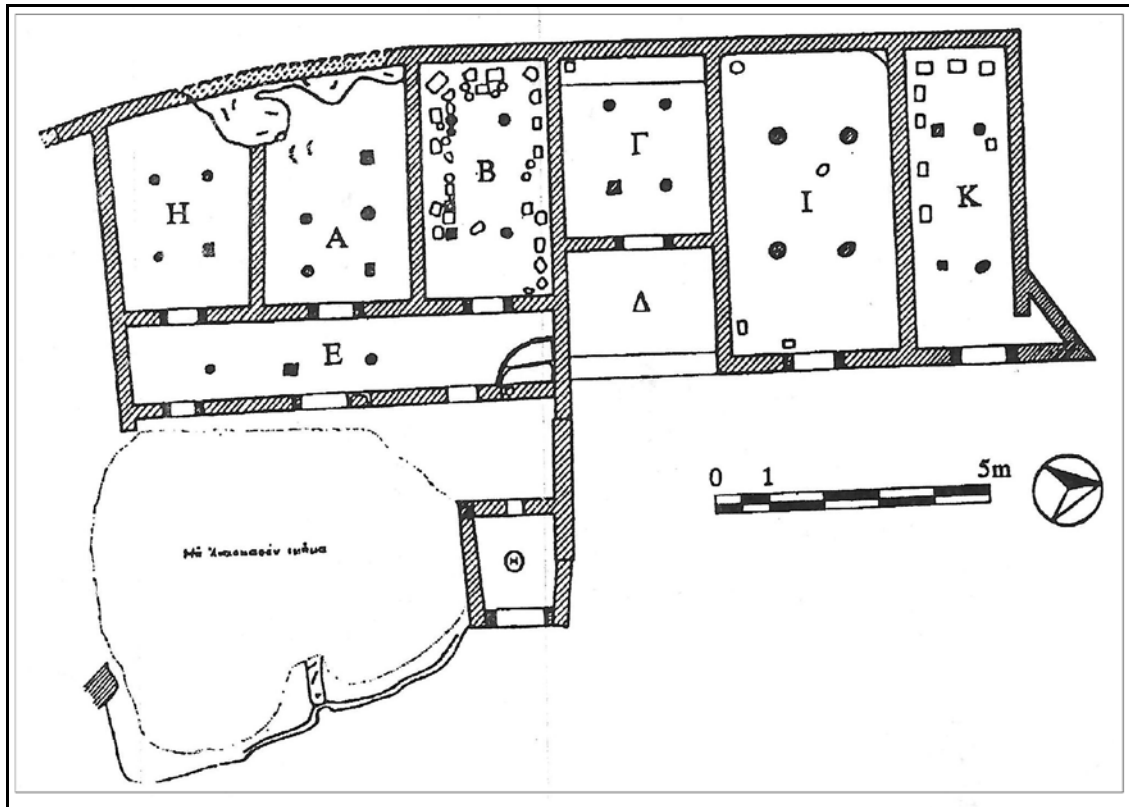
Εικόνα 5: Οικία στον Θορικό.

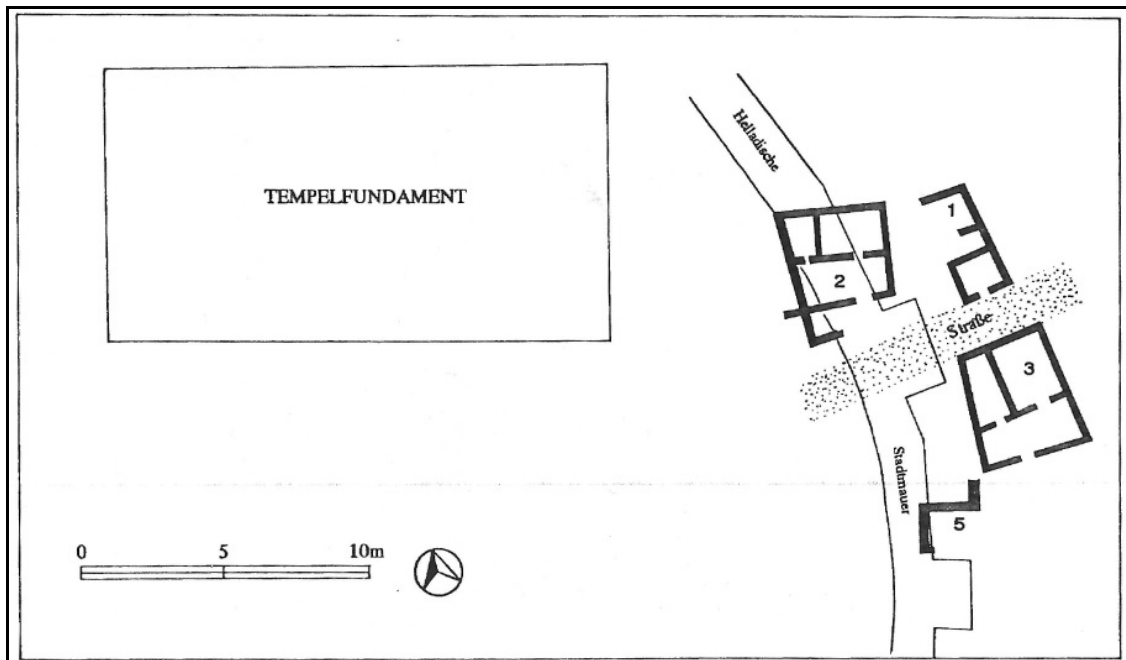
Εικόνα 6: «Ιερά Οικία» στην Ελευσίνα.

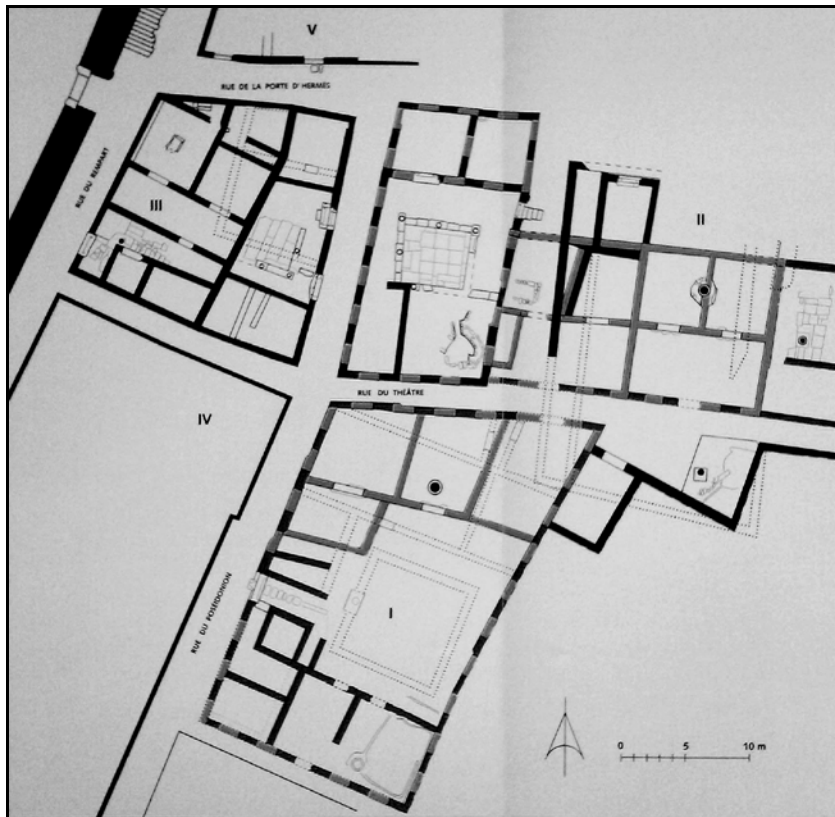
Εικόνα 7: Οικία στην Κόρινθο.

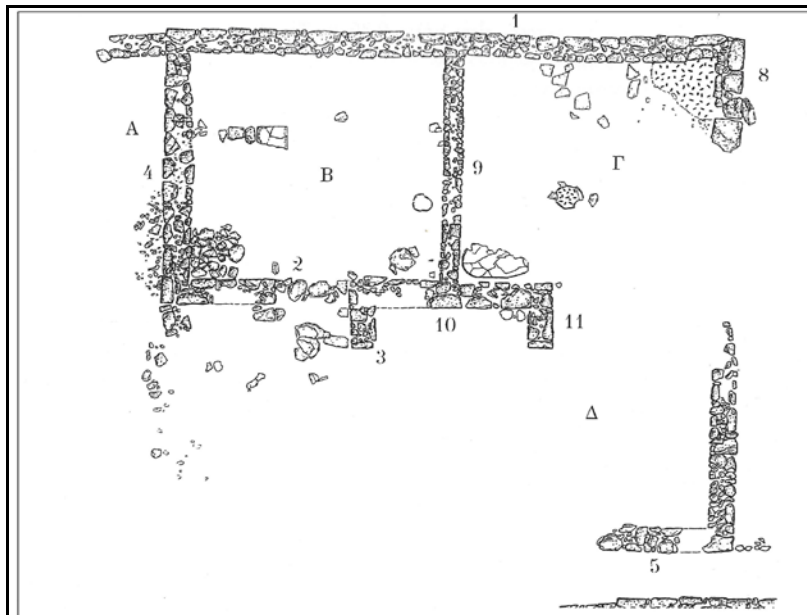
Εικόνα 8: Οικία στον Ονιθέ.

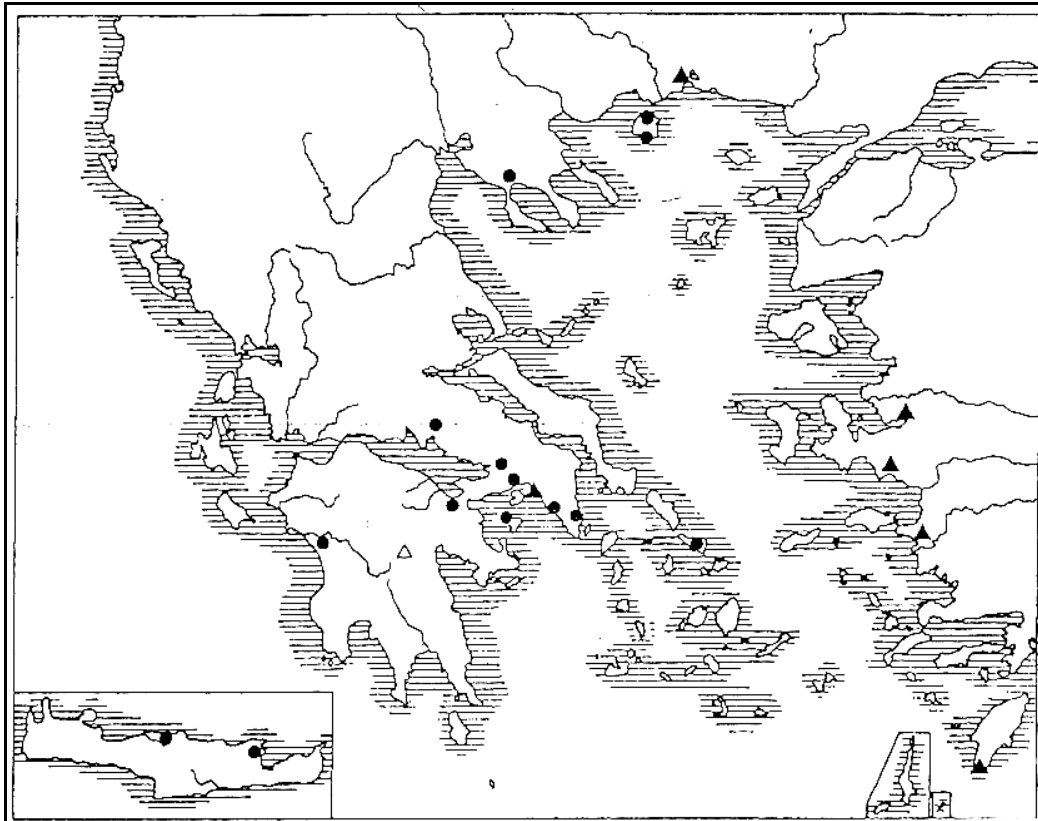
Εικόνα 9: Οικίες 2 και 3 στην Αίγινα.

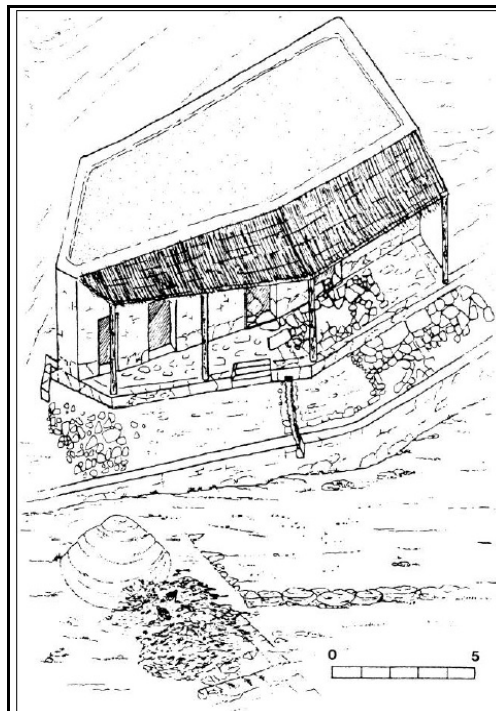
Εικόνα 10: Οικιστικές Ενώσεις στις Νησίδες I και II στο Λιμένα της Θάσου.

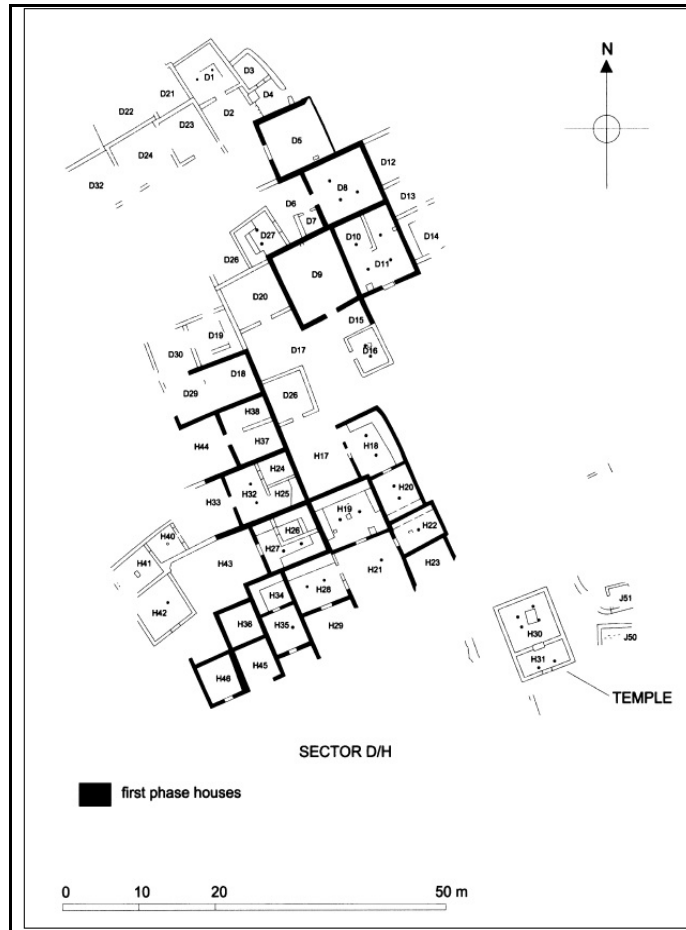
Εικόνα 11: Οικία στον Ωρωπό.

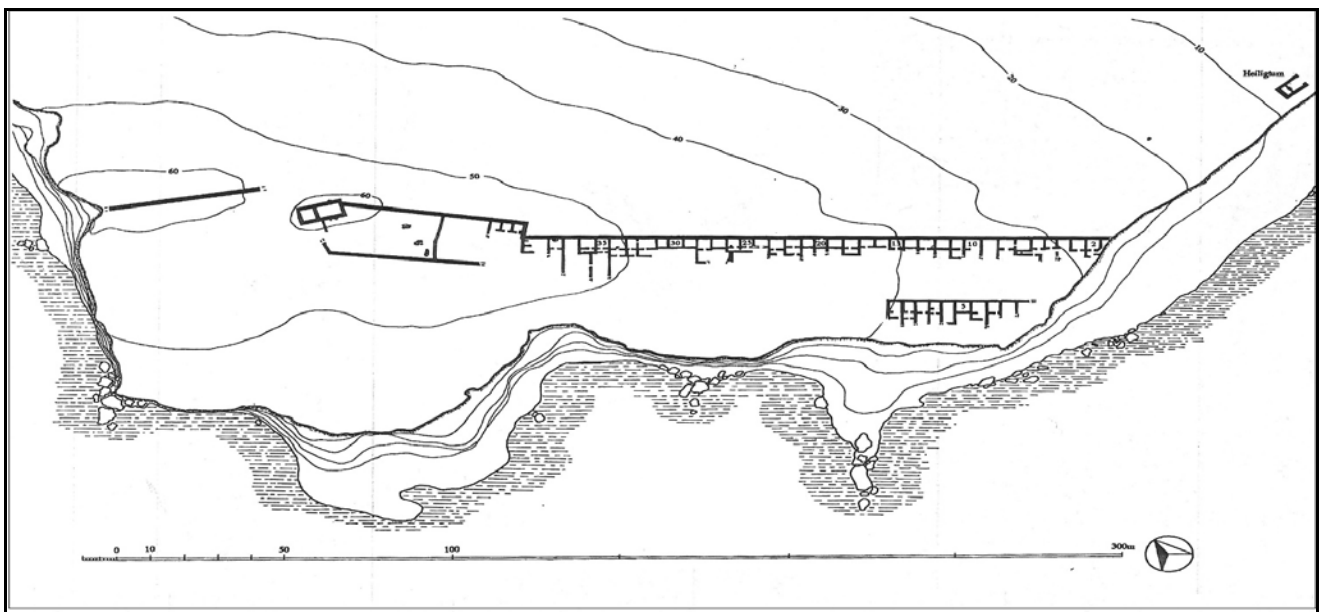
Εικόνα 12: Χάρτης των Θέσεων των Πρώιμων Οικιών με «Παστάδα» (κουκίδες) και «Προστάδα» (τρίγωνα).

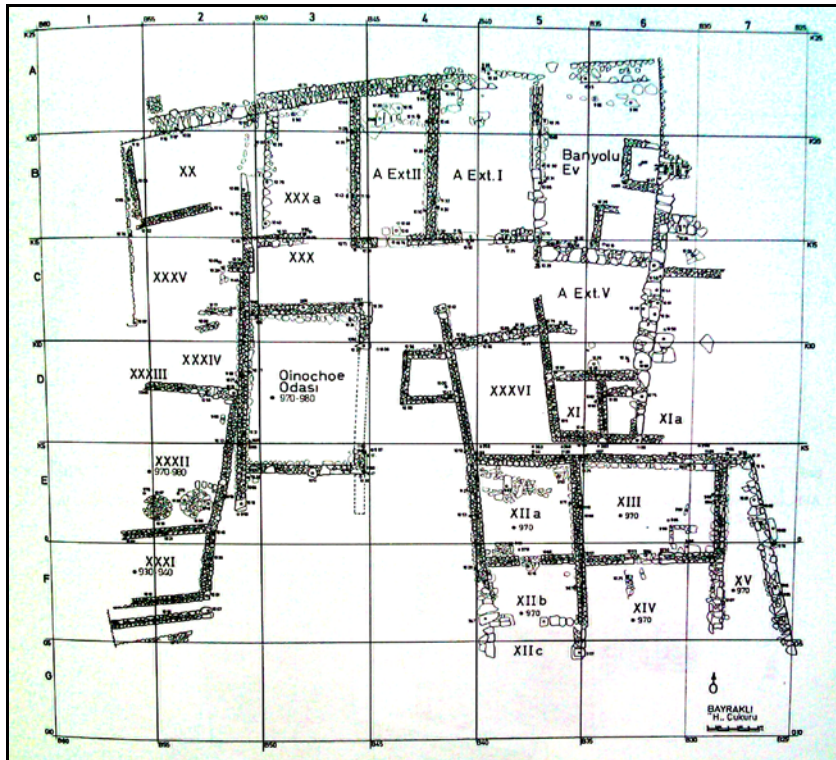
Εικόνα 13: Υποθετική Αναπαράσταση της «Ιεράς Οικίας» στην Ελευσίνα.

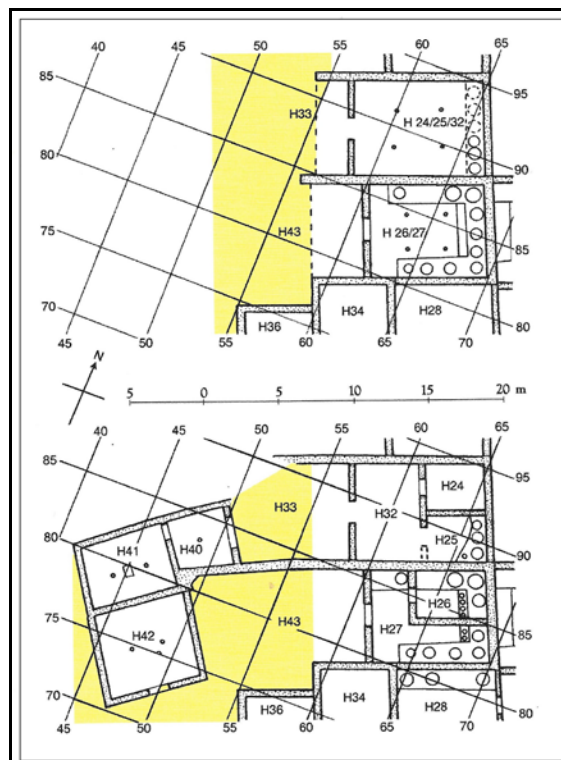
Εικόνα 14: Οικίες από τον Τομέα D και H στη Ζαγορά της Άνδρου.

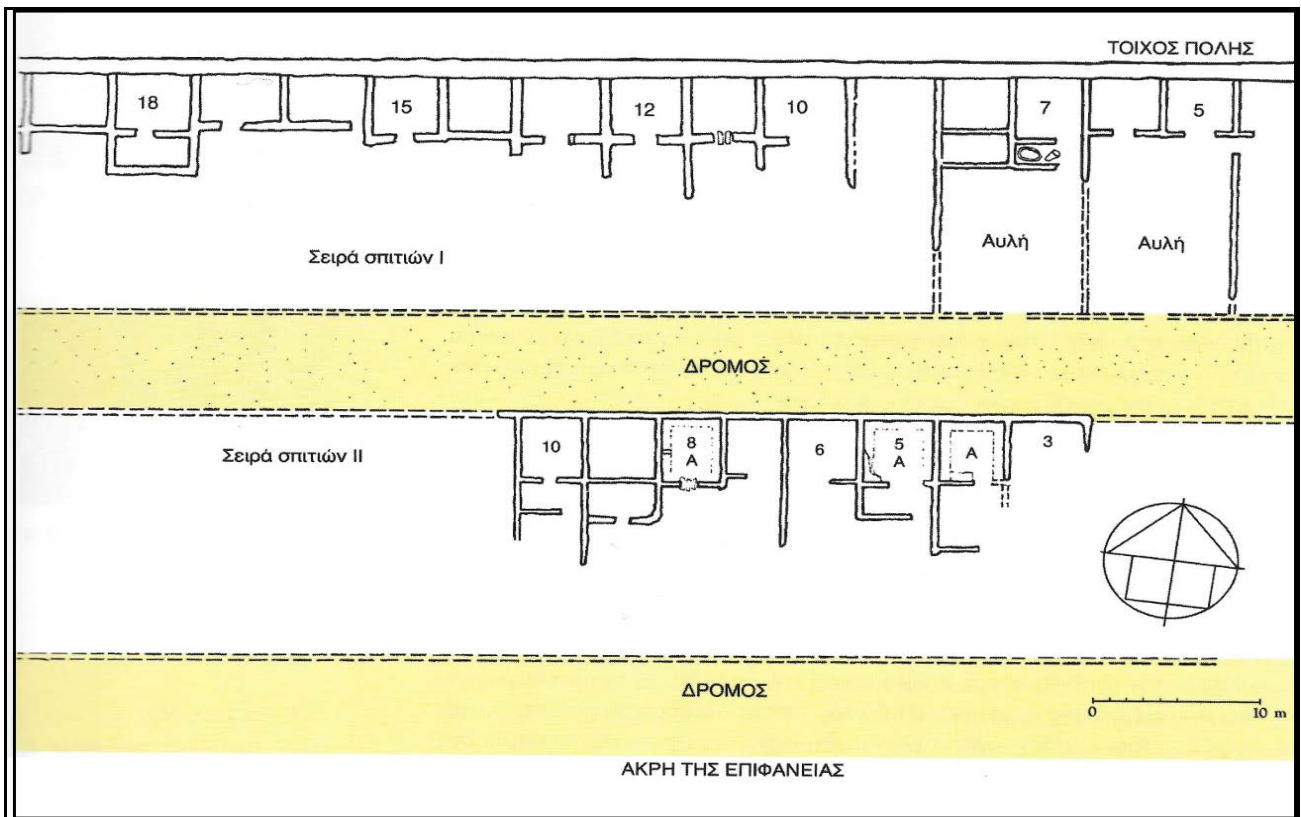
Εικόνα 15: Οικίες στη Βρουλιά της Ρόδου.

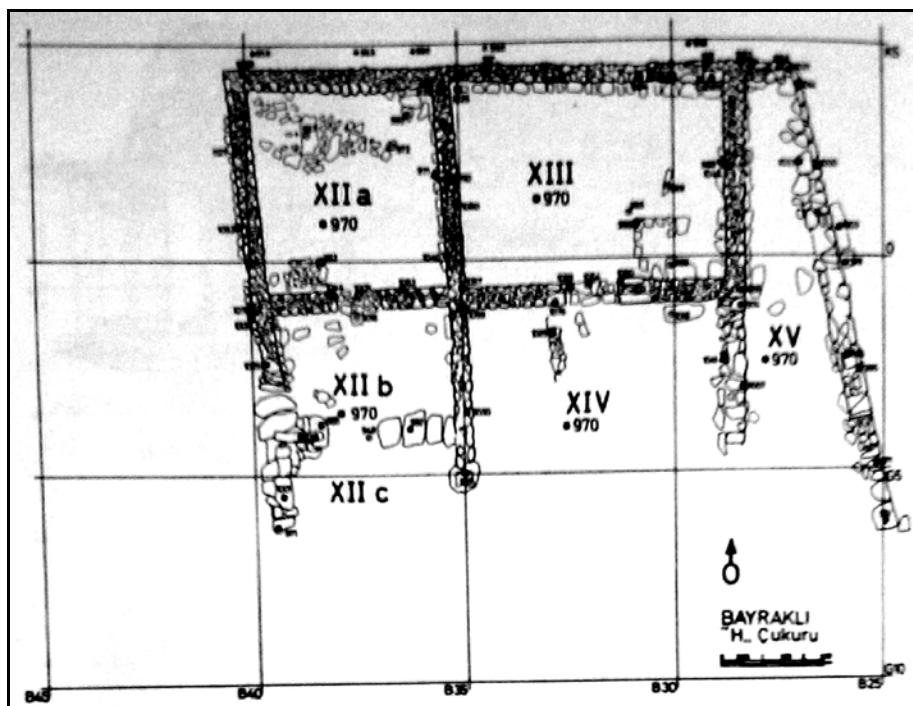
Εικόνα 16: Οικιστικό Τετράγωνο Η στην Παλαιά Σμύρνη.

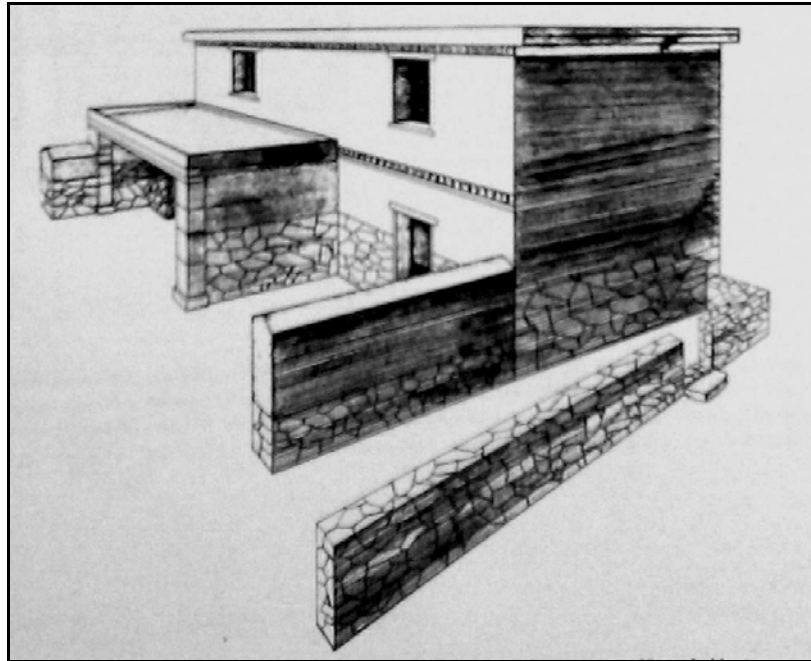
Εικόνα 17: Οικίες από τον Τομέα Η στη Ζαγορά της Άνδρου.

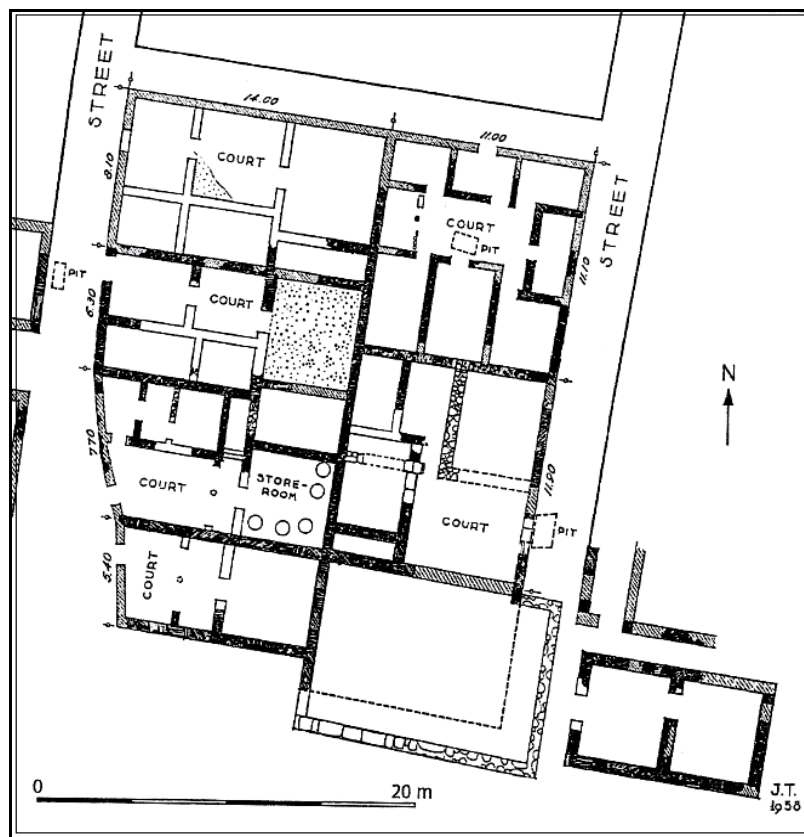
Εικόνα 18: Τμήμα από της Οικίες στη Βρουλιά της Ρόδου.

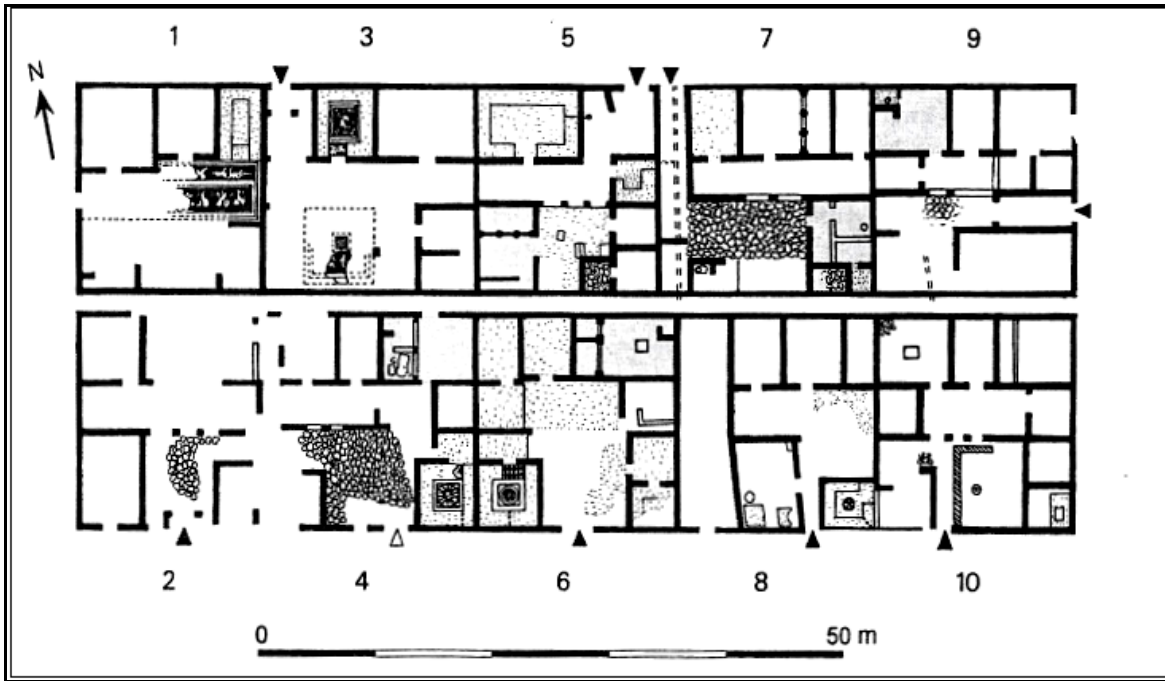
Εικόνα 19: Το «Διπλό Μέγαρο» (Doppelmegearon) στην Παλαιά Σμύρνη.

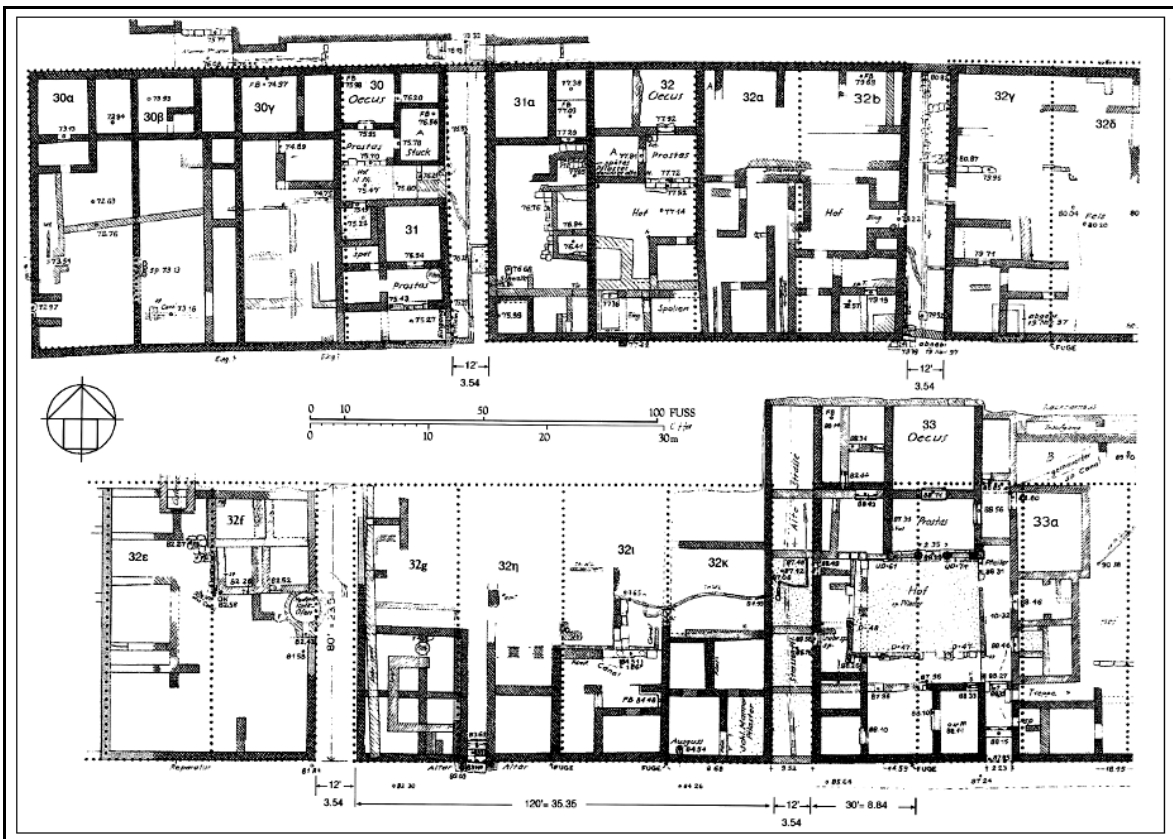
Εικόνα 20: Υποθετική Αναπαράσταση «Διπλό Μέγαρο» (Doppelmegaron) στην Παλαιά Σμύρνη.

Εικόνα 21: Οικιστικό Τετράγωνο 4^{ου} αιώνα π.Χ. στη Βόρεια Πλαγιά του Λόφου του Αρεοπαγίτου στην Αθήνα.

Εικόνα 22: Κλασικές Οικίες με Παστάδα από την Όλυνθο.

Εικόνα 23: Κλασικές Οικίες με Προστάδα από την Πριήνη.

